

Aposol Gawoŋ Meme Uŋa Toroyanoŋ aposol inaan oŋono gawoŋ megi. Jen-asa-asari

Dokta Luuknoŋ buk qata “Kraistwaa Oligaa Buŋa” ooŋ sunduya toroŋen buk qata “Aposol gawoŋ meme” ooro. Jiisanonŋ gowokouruta mutuya kuma oŋono Uŋa Toroyanoŋ sololoonŋ oŋono Kraistwaa buju qaa jen seigiti, Luuknoŋ iikawaa sunduya asuganoŋ amambaajonŋ moma kokaenŋ (1.8) ooro, ‘Yoŋonoŋ ii Jerusalem sitinoŋ kanainŋ Judia prowins sokoma Samaria provinsoŋ kema toroŋen balonŋ goraayanonŋ eu emu leelee kenŋi sokondaboronŋ keno.’ Wala Juuda kanageso uutanonŋ gawoŋ megi uugia meleema gbiligi Kraistwaa qemburunŋ kanainŋ qen seinŋ kema kema kantria kantria sokono uumeleenŋ kanageso yoŋoo wanŋiaga kolooro. Sunduya weenŋojuti, Luuknoŋ iyoŋoo uugia menŋ kamaa-mambaajonŋ kaparanŋ koma qaa kota woi kokaenŋ ooŋ asariro,

1) ‘Kraistwaa alaurutanonŋ Room mindimindiri gawman ii tuarenjenŋ mende ama oŋoma laligoju. Yoŋonoŋ ii menŋ kamaanŋ ambutiwaajonŋ toropere mende anju. Tosianonŋ kaenŋ mobuyagati, ii bomboŋgaoya eenŋ waababo.’

2) ‘Juuda yoŋonoŋ jigo gawoŋ megi qerewenŋa kolooro hoŋa asugiwaatiwaajonŋ mamboma laligogiti, Jiisanonŋ mono hoŋa ii menŋ kanŋ oŋono.’

Qaa kota ii.

Jiisaswaa Buᅇa qaaya kuun jen sein zioz kanain men kotiiᅇi toroᅇen keno uumeleen yoᅇoo tuunᅇianon somariiro. Iikawaa so “Aposol gawon meme,” sundu ii juno qaa bakaya waᅇa karonᅇ kokaen kolooju: 1) Jiisasnon Siwe gomanon uro gowoko yoᅇonon Jerusalem laligogi Kraistwaa Buᅇa qaayanon kanain qemburun qero. 2) En somariin Palestain balombaa prowins tosianon keno. 3) Mombo somariin kantria kantria Batugaranon Kowe liligon rama kenjuti, ii sokoma tetegoyanon siti waᅇa Room kanon keno.

“Aposol gawon meme” iikawaa qaa waᅇa ii Uᅇa Toroyaa kania ano gawon meme. Aposol ano momalaari ejemba yoᅇonon Yambuyambu dologaa (Pentekost) kambaᅇanon Jerusalem qama kooligi Uᅇa Toroyanon ku-usuᅇawo uugianon kemento. Uugianon kemen sololon men kotiin onono deema kantri liligon gawon meᅇi hona kania kania kolooro. Zioz ejemba ano yoᅇoo jotamemeya yoᅇonon Kraistwaa Buᅇa qaa ii kanakanaiyanon nomaen jen laligogiti, Luuknon iikawaa qaaya ooro ii saanon buk kokanon weenᅇon mobonᅇa. Ejemba uugia meleema mindirin nanᅇon aon laligogiti, iyoᅇonon Buᅇa qaawaa ku-usuᅇa moma kotogi goman so asugiro. Nomaen asugiroti, Luuknon iikawaa sunduya onᅇ Uᅇa Toroyaa ku-usuᅇa qendeema nononja.

Buk kokawaa bakaya waᅇa 4 ii kokaen:

1. Buᅇa qaa nanᅇon jewombaajon jojorigi 1.1-26

- a) Jiisasnoŋ jeŋkooto ama Uŋa oŋomambaajon jero 1.1-14
- b) Juudas Iskariotwaa kitia Matias metogogi 1.15-26
- 2. Jerusalem sitinon Buŋa qaa nanŋon jegi 2.1-8.3
- 3. Judia ano Samaria Buŋa qaa nanŋon jegi 8.4-12.25
- 4. Poolnon misin gawon meŋ laligoro 13.1-28.31
- a) Misin gawon liligon megi indin 1 kolooro 13.1-14.28
- b) Jerusalem ajoajoroo ama qaa somonngogi 15.1-35
- c) Misin gawon liligon megi indin 2 kolooro 15.36-18.22
- d) Misin gawon liligon megi indin 3 kolooro 18.23-21.16
- e) Pool Jerusalem, Sisaria ano Room kapuare mirinon raro 21.17-28.31

Jiisasnoŋ zioz kanairo.

¹ *Oo Tiofilus, Luuk niinon sunduna mutuya ooweti, iikanon Jiisasnoŋ gawon kanain meŋ liligon ejemba kuma oŋoma laligoroti, iikawaa sunduya kuuya areŋon ambe iina.

² Jiisasnoŋ gawon meŋ wasiwasi eja aposoluruta meweŋon kuma oŋoma laligon Uŋa Toroyaa ku-usun qaganon gawon mewutiwaajon jeŋ kotonon onono. Ii onono Anutunon wano Siwenon uro. Niinon sunduna ooweti, ii iikanon oodaborowe. Kete iikanon sundu ii toroqen oomaŋa.

* **1:1:** Luuk 1.14

3 Jiisasnoŋ siimbobolo moma komun koomunonŋa waama weeŋ 40 namonoŋ toroŋen laligoro. Laligoŋ kambaŋ iikanonŋ aposoluruta indiŋa mamaga asugiŋ onoma Anutu bentotonŋaa kania toroŋen jeŋ asariŋ onoma laligoro. Kaen laligoŋ aiwese tani kania kania meŋ qendeema onono. Yoŋonoŋ ii iima Jiisasnoŋ gbiliŋ laligoji, ii saanoŋ moma yagogi. Aiwese iigiti, iyoŋonoŋ ii nanŋon jeŋ dangunu kaanŋ nanju ano moŋnoŋ ii qewagomambaajoŋ amamaawaa.

4 *Kambaŋ moŋnoŋ yoŋowo motoon laligoŋ kokaen jeŋ koton onoma injoro, “Ono Jerusalem siti koi uulaŋawo mende mesaowu. Maŋnanon ‘Kalen uugianoŋ ama onomaŋa,’ jeŋ qaaya somoŋgoro injoweti, ii mono hoŋawo koloowaa. Ononoŋ mono iikawaajoŋ mamboma laligowu.

5 *Wala Jonon ejemba oo toonon mulu meŋ onoma laligoroto, Anutunon kambaŋ mende koriro Unŋa Toroya uugianoŋ ama iikanon mulu meŋ onombaa.” Kian.

Jiisasnoŋ Siwenonŋ uro.

6 Aposol yoŋonoŋ kambaŋ moŋnoŋ ajoroogi Jiisasnoŋ batugianoŋ asugiro kokaen qisiŋ mugi, “Poŋ, giinoŋ kambaŋ kokaamba me naa kambaŋon Israel kantriwaa toton ii mombo kuun meŋ kotiiwaga?”

7 Qisiŋ mugi kokaen injoro, “Amanoŋ iyaŋaa ku-usuŋ qaganonŋ gbani ano aua kambaŋ areŋonŋ anota eji, ii ononoŋ mobutiwaa so

* 1:4: Luuk 24.49 * 1:5: Mat 3.11; Maak 1.8; Luuk 3.16; Jon 1.33

qaago. ⁸ *Ii qaagoto, Un̄a Toroyanon̄ kamaan̄ uugianon̄ kemebaati, iinon̄ mono ku-usun̄ on̄ono letoma noo kaniaa nan̄gon̄ jen̄ laligowu. Ii Jerusalem sitinon̄ kanain̄ Judia prowins sokoma Samaria prowinsnon̄ kema liligon̄ toroqen̄ balon̄ goraayanon̄ eu emu leelee ken̄gi sokondaboron̄ kema.” ⁹ *Jiisasnon̄ qaa ii injjondabororo Anutunon̄ jaagia qaganon̄ men̄ waaro koosunon̄ kamaan̄ esuuro eukanon̄ uro iibombaajon̄ uugi uro ayayoogagadeen̄ kono mon̄gama nan̄gi.

¹⁰ Kaen̄ uro sombinon̄ eu iigigiin̄ nan̄gi iikanon̄-deen̄ eja woi malekugara tualalakota yoronon̄ kosogianon̄ asugin̄ nani. ¹¹ Nama kokaen̄ injjori, “Galili eja on̄o mono naambaajon̄ sombinon̄ eu uungadeen̄ nan̄ju? Anutunon̄ Jiisas koi on̄oo batugianon̄ga wama Siwe gomanon̄ eu uro iijuti, iinon̄ mono tani kaan̄jadeen̄ mombo eleema kamaawaa.” Kian̄.

Juudas Iskariotwaa kitia Matias meween̄gogi.

¹² Kaen̄ injjori aposol yon̄onon̄ Jerusalem siti kosianon̄ baan̄a qata Oil gere baan̄a kanon̄a eleema kamaan̄ 1 kilomiitawaa so kan̄ sitinon̄ kougi* ¹³ *Jerusalem kouma miri uuta mon̄ qaganon̄ kanon̄ rama laligogiti, iikanon̄ kema ugi. Ugiti, iyon̄oo qagia ii kokaen̄: Piito, Jon, Jeims ano Andruu; Filip, Tomas, Bartolomyuu ano Matyuu, Jeims Alfuswaa meria, Saimon Zelot

* **1:8:** Mat 28.19; Maak 16.15; Luuk 24.47-48 * **1:9:** Maak 16.19; Luuk 24.50-51 * **1:12:** Juuda yon̄onon̄ 1,100 miita ii Sabat kendonon̄ mende uugun̄ kemakegi. Kawaajon̄ Kana qaa mende uugun̄ kagi. * **1:13:** Mat 10.2-4; Maak 3.16-19; Luuk 6.14-16

politik ejaga ano Juudas Jeimswaa meria[†] 14 Eja kuuya yononon uumotoon ama emba yonowo kaparan koma qama koolin laligogi. Yonoo batugianon Jiisas kouruta ano nemuḡa Maria yononon kaanagadeen laligogi.

15 Qama koolin laligon ween monon moma-laari ejemba jangogia 120 kawaa so ajoroogi Piitonon batugianon waama qaa kokaen jero, 16 “Eja alauruna, Jiisas men somongogiti, Juudasnon iyonoojon kana qendeeno. Uḡa Toroyanon Juudaswaa qaa ii waladeen kin Deiwidwaa uutanon sane ano jetanon jero Ondino buk (Buk Song) kanon oogita eji, iikanon mono honawo kolooro. 17 Jiisasnon Juudas meweengoro ananaa tuunon mon laligoro gawonḡa mewaatiwaajon kuuro wasiwasi eja wanḡa aposol kolooro.

18 * “Juudasnon nanamemen bologa ano sewanḡa mugi men iikanon balon koria mon sewanḡa mero. Ii men iikanon aro aon wanḡanon meleema balonon kuuro tomenḡa juno kera korojonḡa data koga ii kuuya ujunḡon kouma kamaaro. 19 Kaen kolooro Jerusalem ejemba kuuya iikawaa bujuya modaboron balon iikawaa qata iyanḡiaa qanon Akeldama qagi. Ii ananaa qanon Sa Balon koria.”

20 * Piitonon toroqen kokaen injoro, “Ondino (Buk Song) kanon qaa mon kokaen oogita eja,
‘Miria mono bemenḡa koloon gbamenḡa namba. Ii monon toya mende koloon

† **1:13:** Zelot paati yononon anḡiaa nanan mewombaajon Room mindimindiri gawmambo toropere ano uugere ama laligogi.

* **1:18:** Mat 27.3-8 * **1:20:** Ond 69.25; 109.8

laligoro mirigadeen namba,'
 ano qaa monj kokaen eja,
 'Monjon saanon iwaa dundunanon galen
 gawon menj namba.'

21-22 *"Kawaajon ama nono eja monj me-
 weenjon kuuniñ nonowo jotamemeya koloon
 dangunu kaanja nama Jiisasnon koomunonga
 waaroti, iikawaa Bunjaya nanjon jen laligoro
 sokombaa. Jonon Jiisas oomulu menj muro
 Ponjon kamban iikanondeen qenjaaronon kema
 gawon kanain menj nonoo balonon liligon kema
 kan laligoro Anutunon batunananondeen wama
 uro. Eja kamban kuuya iikanon tuunananon
 motoon laligon kouniji, mono iyonoononga monj
 meweengonin sokombaa."

23 Piitonon kaen injoro ejawaa mongama eja
 woi qagara qagi. Monj qata Joosef, qata monj
 Barsabas ano qata monj Jastus. Eja mombaa qata
 Matias. 24 Qagara qama kokaen qama koolin jegi,
 "Oo Pon, gii ejemba uunana korebore moma ko-
 tojan. Kawaajon gii eja koi yoroononga moroga
 meweengojani, ii mono qendeema nonomba.
 25 Juudasnon gbingbaon ama dogon kamaan
 aposol gawon mesaon kilenaa so tiwilaan ke-
 meroti, iwaa dundunanon eja monjon mono
 aposol koloon nama wasiwasi ejawaa gawon menj
 laligowaa. Qaa ii onanon."

26 Kaen jen yoroo unju (kaas, lot) kuugi Matias
 asugiro. Asugiro aposol 11 yonoo batugianon dunj
 monj mugi tuungianon toroqero. Kian.

* **1:21-22:** Mat 3.16; Maak 1.9; 16.19; Luuk 3.21; 24.51

2

Uᅇa Toroyanoᅇ kamaaᅇ gowoko uugianoᅇ kemo.

¹ *Jiisasnoᅇ komuroti, kambaᅇ iikanonoᅇ sonda 7 tegoro weeᅇ 50* iikanonoᅇ yambuyambu kambaᅇ kaᅇ kuuro uumeleenᅇ ejemba kuuya yoᅇonoᅇ ajoroᅇ kendoᅇ ragi. ² Ragi Sombinoᅇga iwoi moᅇ obabaᅇ bilisik kaᅇ kamaaro otoᅇ somata asugiro mogi. Raidimbonoᅇ qeᅇkeji, mono iikawaa tani kaᅇ asugiᅇ kamaaᅇ miri ragiti, ii kuuya saa qero. ³ Miri saa qeᅇ iwoi iikanonoᅇ deᅇqeema seiᅇ gere bolanoᅇ kaᅇ waᅇgia qaganonoᅇ uro iigi.

⁴ Kaᅇ asugiro Uᅇa Toroyanoᅇ kuuya yoᅇoo uugia saa qero kantri tosia yoᅇonoᅇ qaa kanainᅇ jegi. Uᅇa Toroyanoᅇ sololooᅇ qaa saᅇe anotiwaawaa so asuganoᅇ jegi.

⁵ Juuda ejemba tosiaᅇ Anutu goda qeᅇ kantri kania kania sombiᅇ baatanoᅇ rama kenjuti, iikanonoᅇ deema kema laligoᅇ Jerusalem eleema kagiti, tosia iikaᅇa ii sitinoᅇ laligogi. ⁶ Kaᅇ laligoᅇ otoᅇ somata ii moma ejemba tuuᅇ maganoᅇ kouma ajoroogi. Ajoroᅇ naᅇgi momalaari ejembanonoᅇ qaa morota morota jegiti, ii kuuya moma aᅇo aᅇo moma asariᅇ iikawaajoᅇ aaruᅇ kiko aᅇgi.

⁷ Kiko ama waliᅇgoᅇ kokaᅇ jeᅇgi, “Mobu! Eja koi qaaya qaaya jejuti, iyoᅇonoᅇ mono kuuya Galili ejembaga kolooju me? ⁸ Nono kantri morota morota kanonoᅇ kolooᅇ kouma laligoᅇiᅇ

* **2:1:** Lew 23.15-21; Dut 16.9-11

* **2:1:** 50 ii Griik qaanonoᅇ Pentekost.

yoŋonoŋ mono nomaenŋ ama laligoŋ somariinŋ kantrinanaa so qaanana aŋa aŋa jegi mojoŋ?
⁹ Nono Partia ejemba, Midia ejemba ano Eelam ejemba koi nanjoŋ. Nono tosiانوŋ Mesopotemia laligoŋi. Tosianoŋ Judia laligoju ano tosiانوŋ Kapadosia gomaŋoŋ laligogi. Ejemba tosiانوŋ Pontuswaajoŋ, tosiانوŋ Eisia prowinswaajoŋ koloojoŋ ano yoŋonoŋ ananaa qaanonŋ qaa jegi mojoŋ.

¹⁰ “Tosianoŋ Frigia gomaŋ mesaonŋ koi kaŋ laligoju. Tosianoŋ Pamfilia taonŋ mesaogi. Tosianoŋ Iijipt kantrinoŋ laligogi. Tosianoŋ Sairini gomaŋ leegenŋ Libia kantrinoŋ laligogi. Tosaŋa nono Room sitiga tawatawaga koi kaŋ laligojoŋ. ¹¹ Nono tosiانوŋ Juuda ejemba kolooŋ laligojoŋ ano tosiانوŋ kantri tosiانوŋ kolooŋ kanagenŋ Juuda ejemba kolooŋi. Kaŋa nanjoŋ ano yoŋonoŋ qaa jegi nono qaanana motomotoonŋ ii saanonŋ moma kotojoŋ. Nonoonoŋga tosiانوŋ wato qata Kriit mesaonŋ kowe kotonŋ kagi. Tosianoŋ Arebia qaa jenkeju. Nono kaŋanonŋ laligojonto, yoŋonoŋ aisoŋoŋ Anutunonŋ aŋgoletu uuta anoti, iikawaa kania ii ananaa qaanonŋ aŋa aŋa jegi mojoŋ.” ¹² Kaenŋ jenŋ kuuya yoŋonoŋ aarunŋ mogi sooboo kono iyaŋgia kokaenŋ jenŋ qisiŋ aogi, “Koi kawaa kania mono nomaenŋ?” Kaenŋ qisiŋ aonŋ qaa moŋgama tompiŋ nanŋi.

¹³ Tompiŋ nanŋito, tosiانوŋ mepaqepae ama kokaenŋ jegi, “Yoŋonoŋ wain apu naaŋawo mamaga nenŋ enkalolonŋ kolooju.” Kaenŋ.

Piitononŋ Uŋa Toroyaa kania jenŋ asariro.

14 Kaen jegi Piitonon aposol 11 yonowo mo-tonon waama nama kotakota qama ejemba tuun ii kokaen injjoro, “Alauruna, Juuda ejemba ano ejemba kuuya Jerusalem laligojuti, niinon iwoi koloojiwaa kania jewe mono geja ama mobu.

15 Ono tosiannon nonoojon kokaen jeju, ‘Yononon apu kotiga negi uugianon enkalolon kolooja.’ Kaen romonogjuto, nononon iikaana mende koloojon. Koi gomaambawaa 9 kilok kolooja. Gomaamba ii apu nene kambaņa qaago. 16 Qaagoto, gejatootoo eja Joelnon Bunņa qaa kokaen jeroti, iikanon mono honawo kolooja,

17 *Anutunon jeja: Pombaa kaka kambananon toriwaati, niinon kamban iikanon Unana Toroya maabe ejemba kuuya yonoo qagianon ubaa. Uma sololoon koton kondoon onono kokaen koloowaa:

Onoo meraboraurugianon gejatootoo qaaya qaaya jenkebuya.

Onoo gbaworo saraņurugianon jaagia meleeno unaya unaya iimakebuya.

Onoo ejemba wana yononon gaon kuukuu iimakebuya.

18 Unana Toroya maamanati, ii eja ano emba noo welen qen laligowuti, iyonoo qagianon kaņagadeen uro gejatootoo qaa jenkebuya.

19 Niinon angoletto sombinon ambe uugi eu uro iibuya ano namonon aiwese ii kokaen iibuya:

Iwoi sayawo, gere bolan uuta ano kaaso

* 2:17: Joel 2.28-32

kondunawo ii asugiwuya.

²⁰ Ween jaayanon pangaman mero koinjon ososaan sa kaan̄a koloowaa.

Kaen kolooro iikawaa gematanon Pombaa kamban somatanon mono kan̄ kuuwaa.

Ween ii akadamu ano qabunayawo.

²¹ Daen yonoononga monjon Pombaa qata qama kooliwaati, Anutunon mono ii hamo qen muro letombaa.’ Joelnon kaen oorota eja.

²² “Oo Israel ejemba, on̄o mono geja ama qaa koi mobu: Anutunon Jiisaswaa laaligo kambananon sololon muro laligoro angoletto, aiwese ano kaiyaka esunmumuyawo ii on̄oo batugianon balanon asuganon asugiro. On̄o ii saanon moju. Anutunon iwoi ii koloon mun̄ iikaan̄a kanon Nazaret eja iikawaa kania nanjon jen qendeema on̄oma laligoro.

²³ *“Anutunon wala eenanon Jiisaswaa qaa waladeen somonjon moma koton̄ kokaen jerota eja, ‘Hamoqeqe Toyanon mono eja jotamemeya on̄oo borogianon kamaawaa.’

Qaa iikawaa so Anutunon Jiisas mende anjon kono on̄oo borogianon kamaaro. Kaen kamaaro on̄o komuwaatiwaajon qagi waba kantri gawman yononon Mooseswaanon Kana qaa mende moma kilen jen kotogi borogianon Jiisas qelanjin̄ menj maripoonon qegi komuro. Komuroto, sayanon mono on̄oo qagianon urota eja. ²⁴ *Jiisasnon komuroto, koomuwaa kasa gbadoyanon kamaaro

* **2:23:** Mat 27.35; Maak 15.24; Luuk 23.33; Jon 19.18 * **2:24:** Mat 28.5-6; Maak 16.6; Luuk 24.5

koomu Toyanonj ii somonjonj kambanj koriga galenj koma mumambaajonj amamaaro. Ii Anutuwaanonj mende sokono. Kawaajonj iinonj ii menj gbilinj koomuwaa siimboboloyanonjga metogoro waaro. ²⁵ *Kinj Deiwidnonj Jiisaswaaajonj kokaen jerota eja,

‘Niinonj taraturu ama tama nuwabotiwaajonj Ponjonj boro dindinanonj laligoja.

Iinonj kambanj so kooronanonj nano unʒaunʒa kaanʒa iima laligojenj.

²⁶⁻²⁷ Kaenj laligonj komumanʒato, koomuwaa gomanonj kemebe gema mende nuwaa.

Giinonj geenʒaa wombo eja soraaya takkootoya nii mono metogonj nona qasirinonjenj mende gisaamanʒa.

Kawaajonj uunanonj korisoro moma buunanonj rendunj rii qama laligojenj.

Selenanonj kaanʒagadeenj gbilinj waabaatiwaajonj ama mamboma jejeromonromonj ama haamo menj ewaa.

²⁸ Giinonj laaligo kotigaa kania qendeema nona moma kotomanʒa.

Niinonj goo jaasewanʒanonj pondanj laligowe giinonj uuna korisorononj menj saa qewaa.’ Deiwidnonj Jiisaswaaajonj kaenj jerota eja.

²⁹ “Oo alauruna, Piito niinonj benj ambonana kinj Deiwidwaa kania ii awasanʒakaka qaganonj asuganonj kokaenjenj asarimanʒa: Deiwidnonj komuro ronj konji qasirianonj kete batunananonj koi eja. ³⁰ *Deiwidnonj gejatootoo ejaga koloonj laligoroti, iinonj kokaenj moro: Anutunonj gbiliuruta

* **2:25:** Ond 16.8-11 * **2:30:** Ond 132.11; 2 Sml 7.12-13

yoŋoonoŋga moŋ meweŋgoŋ kuuro iyanoŋ kaanoŋ eja pombaa duŋ rarayanonŋ raba. Anutunonŋ qaa ii somonŋonŋ jojopanŋ qaanonŋ jeŋ kotiinŋ laligoro.

³¹ Moŋnonŋ rabaati, ii waladeenŋ iima moro. Hamo-gege Toya Kraist iinonŋ koomunonŋga waabaati, Deiwidnonŋ ii moma kokaenŋ jero,

‘Kraistnonŋ laligonŋ komuwaato, koomuwaa gomanonŋ kemero Anutunonŋ ii gema mende qero ewaa.

Iwaa sele busuya ii mende mesaoro qamoy-anonŋ qasirinonŋ mende gisaawaa.’

³² Anutunonŋ Jiisas meŋ gbiliro waaro iikaanoŋ kanonŋ qaa ii honawo kolooro. Nono kuuya ii jaa konananonŋ iima nanŋonŋ jeŋ dangunu kaanoŋ nanjonŋ. ³³ Jiisasnonŋ waama laligonŋ Anutunonŋ wano uma boro dindinanonŋ raja. Iikanonŋ rama Maŋanonŋ Uŋa Toroya wasiwaatiwaajonŋ jeŋ somonŋgoroti, iinonŋ (promis) ii moma ii maaro kamaaro honŋa kete koi asugiro iima moju.

³⁴ *Deiwidnonŋ Siwenonŋ mende uro. Iinonŋ aŋo qaa kokaenŋ jerota eja,

‘Anutunonŋ Siwe gomaŋ uutanonŋ neenaa Poŋnaajonŋ kokaenŋ jeŋ kotooro moro:

Giinonŋ mono kaŋ boro dindinanonŋ asamararanŋ koi kanonŋ kamaanŋ rama laligowa.

³⁵ Kaenŋ rama laligona niinonŋ kambaŋ biianonŋ koi kanonŋ tuarenjenjuruga riinŋ ritama haamo ama onŋomaŋa.

Haamo ama onŋombe yoŋononŋ tama kemenŋ siimbobolo moma saama kana dogo kaanoŋ koloowuya.

* **2:34:** Ond 110.1

Kaana koloogi giinon saanon waama yonoo qagianon riin aisoon laligowa.’

³⁶ “Oo Israel ejemba, onjo Jiisas maripoonon qegi komuroto, Anutunon Jiisas ii kuuro Ponj ano Hamoqege Toya Kraist koloon nonoma laligoja. Israel tuun kuuya onjo mono iikawaa kania moma yagowu.”

³⁷ Piitonon kaen jero ejemba tuunon moma uugia qosono Piito ano aposol tosaana ii kokaen injjogi, “Eja alaurunana, nono mono nomanomaen anin sokombaa?”

³⁸ Injjogi Piitonon kokaen injjoro mogi, “Onjo mono uugia meleembu. Motomotoon uugia meleengitiwaa so nononon mono Jiisas Kraistwaa qatanon oo mulu menj onjombona. Ii onjonin Anutunon singisongogia songbama mesaon Unja Toroyaa kalena ii buna qen onjombaa. ³⁹ Anutunon Unja ii onjomambaaon jen somonjoroti, qaa ii mono onjoangia ano onjoo gbiliurugia onjoojon ama jero. Onjoojon ama tosaana koriganon kema laligogi Anutu Ponnananon onjombaati, iinon soomongo qaa (promis) ii mono kuuya onjoojon ama kaanagadeen jen somonjorota eja.”

⁴⁰ Piitonon kaen injjon toroqen qambanmamban qaa tosaana mamaga iikanon uugia kuun kokaen jero, “Ejemba irinqirina koi namonon laligojuti, Anutunon ii hamo qen onono letombutiwaaon moja. Yonowo siimbobolo mokoloowubotiwaajon mono uugia meleema ejemba doogoya ii jawo ama onjomesaowu.”

⁴¹ Piitonon kaen jero ejemba jaasonjogyanon

qaaya moma anjon kongi oomulu men onongi. Ii men onongi kanagesogianon toroqegi jangogianon ween iikanonadeen 3,000 kawaa so somariiro. Kianj.

Momalaari yononon uugia somonjon aon laligogi.

⁴² Uugia meleenigiti, iyononon uumotoon ama uugia somonjon aon kabanj so aima ajoroogi aposol yononon Buna qaa kuma onongi samonj kowoga ano nembanene moton nej qamakooli gawon men laligogi. Pondan laaligo kaanja laligogi.

⁴³ Kaen nama Anutuwaa qatanon boliwabotiwaaonj jenenooro ama laligogi. Kaanja laligogi Anutunonj sololonj onono aposol yonononj jettamemegia kolonj gawonj megij angoletoj aiwese morota morota asugiro. ⁴⁴ *Anutu moma laarigiti, iyonononj kuuya laaligogia motonj laligonj esuhina (tiwomaleku) iwoigia kuuya mindirinj motonj men laligogi.

⁴⁵ Kaen men laligonj balonj esuhina iwoigia sewanja mewutiwaajonj anjij sewanja onongi karotij, iij batugianonj mojqoqoronj ama amamaagitiwaa so mendeema angunj laligogi. ⁴⁶ Kaen mindirinj laligonj suulanj uumotoonj ama kabanj so jiwowonj jigononj ajoronj laligogi. Bered iij miri so motonj nej laligogi ano nembanenegia iij gbingbaonjgia qaa korisoro qaganonj rama nej laligogi. ⁴⁷ Kaiyakagia kaen ama Anutu mepeseen laligogi ejemba kuuya yonononj iij injisosoronj laligogi. Injisosoronj laligogi tuungianonj somariiro

* **2:44:** Apo 4.32-35

Ponon kambaŋ so ejemba tosaana men letoma onono uugia meleema mindimindiri arenjanon toroqegi. Kian.

3

Piitonon eja meandangoya mon men qeangoro.

¹ Juuda yononon mare so 3 kilok qama koolinkegi. Mare monon Piito Jon yoronon qamakooli kambaŋ iikanon jiwowon jigonon uri.

² Uri iikanon eja mon nemun goron uutanonga meandangoya kolon rama laligoroti, ii angon kan jiwowon jigowaa kiropo naguyanon angi. Alaurutanon ween so kan demberunon angon kiropo nagu qata Nagu Iimasiinsiinawo qagiti, iikanon angi raro. Rama ejemba jigo goranon ugiti, iyononon monej kalen mubutiwaajon welema onoma laligoro.

³ Kaen angi raro Piito ano Jon yoronon jiwowon jigonon ubo jeri dodobobo iriima ii kaanadeen kalembaajon welema orono. ⁴ Welema orono jaasewanon uun iima Piitonon kokaen ijoro, “Mono noro niriiba.”

⁵ Kaen ijoro jaa suana irigigiin iwoi mon borogaranonga nombaotiwaajon mambono. ⁶ Irigigiuro Piitonon kokaen ijoro, “Noonon silwa me goul monej mende ejato, noonon iwoi mon eji, ii saanon gomaŋa: Gii mono Nazaret eja Jisas, Hamoqeqe Toya Kraistwaa qatanon waama kema!”

⁷ Kaen ijon boria dindinanon men kobibiuro waaro. Waaro kania ano gbako siita mono iikanondeen kotiuro. ⁸ Kotiuro waama lugun yorowo jiwowon jigonon uma iikanon kema

kan torin qen oron Anutu mepeseero. ⁹ Kaen kema kan Anutu mepeseen muro ejemba tuun kuuya yononon ii iigi. ¹⁰ Ii iima kokaen jegi, “Eja koi kalen mubonjwaajon jigowaa kiropo Nagu Iimasiinjiina-wowaa kosianon rama welema laligoroti, mono ii.” Kaen jen moma mun “Selianon naa iwoiga kolooja?” jen aarun newogia tegoro walingogi. Kian.

Piitonon jiwowon jigonon Buja qaa jero mogi.

¹¹ Walingogi jejewelenwelen eja iikanon suulan Piito Jon yorowo motoon kema karo ejemba tuun korebore yononon uulanawo kosogianon kan jiwowon jigowaa toton uutanon uma kin Solomombaa somben sarañawonon ajoroon nama iigigiigi.

¹² Kaen iigigiigi Piitonon injiima kanain kokaen injjoro, “Oo Israel alauruna, onjo mono naambaajon iwoi koi iima aaruju? Naambaajon noro unj nirigigiiju? Eja koi kanon qeangon kana kema kaji, ii noroo esunon me Anutuwaa Buja qaa tororo moma otaankejotiwaajon ama qaago. Kaen mende romongowu. ¹³* Ananaa ambosakonana Abraham, Aisak ano Jeikob yonoo ben Anutunon mono Meria Jiisas asamaran muro jotamemeya uuta kolooro honja asugiro iiju. Onjo Jiisas ii menj balon galen yonoo borogianon angi gawana Pailotnon isamambaa qaaya somongon jeroto, ononon Jiisas ii iwaa jaanon qakooma gema qen mugi.

* **3:13:** Eks 3.15

14 *¹⁴ “Onjo eja dindiŋa ano soraaya ii gema qeŋ muŋ borosa meme eja moŋ isambaatiwaajon kaparaŋ koma qama silama qisigi. ¹⁵ Kaen qama qisiŋ iikaanŋa kanaŋ laaligowaa Toyanon komuwaatiwaa qaaya jegi komuro. Komuroto, Anutunon ii meŋ gbiliro koomunonŋa waaro. Noronon ii jaanaranon iima nanŋon jeŋ iwaa danŋunu kaanŋa nanjo. ¹⁶ Kaen nama Jiisaswaa qata moma laariŋ muŋ laligojo. Eja koi iima moma mujuti, ii mono qa iikawaa ku-usuŋanon meŋ kotihiro nanja. Jiisasnon sololonŋ norono molaarinaranon kolooro iikawaa qaganon nama jeŋ kotori kana gbakoyanon qeangoro onjo kuuya ii iiju.

¹⁷ “Oo alauruna, Jiisas komumambaajon kaparaŋ konŋiti, ononon ii mono poumapou qaganon anŋi, ii mojeŋ. Onjoanŋia ano galeŋurugianon kaanŋagadeen iwoi ama mugiti, iikawaa kania mende moma koton laŋ anŋi. ¹⁸ Kaen anŋito, iikawaa kitia Anutunon kokaen ano: Anutunon qaaya wala eenanon gejatootoo ejembauruta kuuya sololonŋ onono waladeen kokaen jeŋ oogi, ‘Anutuwaa Hamoqeŋe Toya Kraistnon mono siimbobolo mobaa.’ Kawaajon onjo kaen anŋi Anutuwaanon qaa iikanon mono honŋawo kolooro. ¹⁹ Kawaajon mono uugia meleema Anutuwaanon eleema kagi singisongogia koton songbambaa.

²⁰ “Anutunon oyanboyan Toya kolooja. Onjo een laŋ laligowubotiwaajon Anutunon Jiisas waladeen meweengoro. Kawaajon onjo mono

* **3:14:** Mat 27.15-23; Maak 15.6-14; Luuk 23.13-23; Jon 19.12-15

uugia meleengi Hamoqeqe Toya Kraist wasiro onoonon karo iwo qokotaagi laaligogianon gbiliro oyanboyan kambangia kan kuuwaa. ²¹ Anutunon monowaa monoyanon kanain qaaya gejatootoo ejembauruta tak-kootoya kuuya ii sololoon onono waladeen kokaen jen laligogi,

‘Anutunon Hamoqeqe Toya angon koma muro Siwe gomanon rama laligoro iwoi kuuya mombo arengon kolonaniwaati, mono kamban iikanonadeen wasiro Siwe mesaon kamaawaa.’

Jiisasnon qaa iikawaa so kamaan nonoonon karo.

²² *Mosesnon kokaen injoro,

‘Pon Anutunon Juuda tuun onoo batugianonga gejatootoo eja mon men gbiliro waama Mooses nii kaana koloowaa. Iinon geregiaga nama qaa injowaati, mono ii kuuya geja ama moma ten koma laligowu.

²³ *Monnon gejatootoo eja iikawaa qaaya mende ten kombaati,

Anutuwaanon kanageso ononon mono iwaa qaaya jen tegon tiwilaan mubu.’

²⁴ Gejatootoo ejemba Samuelwaanona kanain kouma qaa jegiti, iyononon mono korebore kaanagadeen gejatootoo qaa kamban kokaamba honawo kolooji, ii waladeen jen laligogi.

²⁵ *Anutunon ambosakonurunana yonowo soomonngo arena ama Aabraham kokaen ijoro,

‘Goo gbiliuruga yonoononga monnon koloon waabaati, Anutu niinon mono iwaajon

* 3:22: Dut 18.15, 18 * 3:23: Dut 18.19 * 3:25: Jen 22.18

ama namowaa ejemba tuun̄a tuun̄a kuuya kotuegon̄ oṅombe oyan̄boyan̄ koloowuya.’ Anutunon̄ soomonḡo qaaya ninisaano gejatootoo ejembanon̄ ii toroqen̄ jen̄ kotiin̄ laligogiti, ii mono oṅoojon̄ ama anota eja. ²⁶ Anutunon̄ Meria men̄ gbiliro waaro kotuegon̄ oṅombaatiwaajon̄ wasiro wala oṅoonon̄ kamaaro. Kawaajon̄ mono keteda koi uugia meleema aṅa aṅa laaligogiaa kana bologa gema qewu. Kaen̄ ama oyan̄boyan̄ koloowuya.” Kaen̄ jero.

4

Piito Jon yoronon̄ jigo kaunsol tuun̄non̄ nani.

¹ Piito ano Jon yoronon̄ ejemba tuun̄ ii qaa kaen̄ injiori jigo gawon̄ galen̄ yon̄onon̄, jigowaa kiropo galen̄ waṅa ano Sadiusii (Jigo gawombaa kaparan̄kon̄kon̄) yon̄onon̄ waama jaagaranon̄ kougi.

² Gowokowoiyanon̄ ejemba tuun̄ kuma oṅoma kokaen̄ jeri, “Jiisasnon̄ koomunon̄ga waaro. Kawaa so komugiti, iyon̄onon̄ kaan̄adeen̄ gbilin̄ waabuya.” Kaen̄ jeri uugia boliro yoroonon̄ kougi. ³ Kouma uruama goman̄ tiirotiwaajon̄ ama kapuare mirinon̄ orooma jegi, “Goman̄ anogo qaa jakeyanon̄ oroombon̄a.”

⁴ Kaen̄ jegito, Buṅa qaagara mogiti, iyon̄oonon̄ga kelemalelen̄anon̄ uugia meleema Jiisas moma laarigi. Moma laarigiti, iyon̄oo jan̄gogianon̄ somariiro 5,000:baa so koloon̄ laligogi.

⁵ Goman̄ ano galen̄kon̄kon̄ ejaurugia, Juuda yon̄oo jetamemeurugia ano Kana qaawaa boi yon̄onon̄ Jerusalem ajoroogi. ⁶ Ajoroon̄ jigo

gawon galen waŋa qata Anas iinon batugianon raro. Kaanagadeen Kaiafas, Jon, Aleksander ano jigo gawon galen waŋaa sumanjuruta tosaŋa kuuya ii motoon ragi. ⁷ Ragi Piito Jon uruama jaagianon oroongi nani kokaen qisin orongi, “Oronon mono nomaen anjaota? Morowaa qataga qari esujanon turun muro letonjaa?”

⁸ Qisin orongi Unŋa Toroyanon Piitowaa uuta saa qero nama kokaen injoro, “Kantriwaa galenkonkon eja ano jotamemeurunana, mobu.

⁹ Noro eja meendangoya nomaen ala ilailaa ama muri kania gbilin qeangoro, kete kaen qisin noronju. ¹⁰ Kawaajon iikawaa kitia ii saanon jewe onjo ano Israel ejemba kanageso kuuya mobu. Ononon Nazaret eja Jiisas, Hamoqeqe Tonana maripoonon qegito, Anutunon ii men gbiliro koomunonga waaro. Jiisaswaa qataa kusujanon mono eja koi meagoro onoo jaagianon qeangon nanja. ¹¹ *Qaa mon ii kokaen,

‘Miri meme eja yononon kowonjin tando mon gema qen mesaogito,

Anutunon ii komoro aen tando kombombanŋa waŋa kolooja.’

Aen tando waŋa ii Jiisas. ¹² “Jiisas motoongonon mono hamo qen nononja. Qa mon qama koolinin ii amamaawuto, Jiisaswaa qatanon mono sokonja. Anutunon qa mon Sombim-baa baatanon mende nononota eja. Qaago! Qa motoongonon ii qama letoma Siwewaa bunŋa koloowonŋa.”

¹³ Kaen jendabororo kaitanigara iima kokaen

* **4:11:** Ond 118.22

jegi, “Eja woi koi yoronon momo mirinon mende uma kilen qaa kotiga kotiga jen awasankaka nama kawali kaanja koloojao.” Kaen jen kiko ama walingon kaniagara moma koton jegi, “Onanon! Eja woi yoronon mono Jiisaswo laligon letoni.” ¹⁴ Kanagara moma koton eja meendangoyanon qeangon yorowo nanoti, ii iima qaagara qewagowombaajon amamaagi. ¹⁵ Ii amamaan jigo kaunsol tuun onomesaon seleengen kemebaotiwaajon jen kotogi kemeri angiodeen qaa mongama gejanonogia amigi.

¹⁶ Gejanonogia amigi, “Nono eja woi koi mono nomaen ama orombonaga? Yoronon jen kotori angoletto qaita mon asugiroti, ii Jerusalem korebore yononon modaboroju ano nono ii kaanagadeen qakoombombaajon amamaajon. ¹⁷ Ii amamaajonto, iikawaa qaaya ejemba batugianon mombo sein kembabotiwaaajon mono saanon kokaen jen koton oronin sokom-baa, ‘Oro mono Jiisaswaa qatanon qaa mombo mende jewao.’ Kaen jen kotakota jen qetegon oronin sologori mononon mon ii mende mobaa.”

¹⁸ Kaen jen somongon oroongi uri kokaen jen koton orongi, “Oro mono Jiisaswaa qatanon qaa mon mende toroqen jen ejemba kuma onombao.” Kaen jen songo kotakota ama orongi. ¹⁹ Kaen jen koton orongito, Piito Jon yoronon meleema kokaen injiori, “Noronon onoo jenkootogia ten kombojon Anutuwaanon qaa men kamaan ani omaya koloowabo. Ii Anutuwaa jaasewanonon sokonja me qaagoti, ii mono onjoangio gosin jen somongowu. ²⁰ Kaen me kaen jen so-

mongowuyagato, noronon iwoi iima moriti, ii kolatin qaa bogoro laligowotiwaa so qaago.”

²¹ Kaen injiori mogi ejemba kuuyanon angoletu asugiroti, iikawaajon Anutu mepeseegi. Kaen mepeseegitiwaajon ama “Kitia nomaen ama orombonaga?” jen kana mon mende mokoloogi. Mende mokolon galen meme qaa kotiin jen oroma oromesaogi kamaari. ²² Angoletu asugiro eja meendanogoya qeangoroti, ii gbania 40 uugun laligoro. Kawaajon mono Anutu mamaga mepeseen laligogi. Kian.

Uumeleen yononon qama koolin nama kotiigi.

²³ Jigo gawon galen waqa ano jotamemeya yononon Piito ano Jon galen meme qaa jen oroma oromesaogi iyangaraa alaurugara yonoonon eleema keni. Kema qaa kuuya jegiti, ii injiori mogi. ²⁴ *Ii injiori moma uumotoon ama uugia men kululuun arogia men waama Anutu kokaen qama koolin mugi, “Oo Pon uuta somata, giinon Siwe, namo, kowe ano iwoi kuuya iikanon eji, ii mokolon onoma Togia koloojan. ²⁵ *Giinon eenanon geenгаа Unja Toroya wasina kamaan gawon ejaga Deiwid, nonoo ambonana iwaa buutanon qaaga ana goo jega men kokaen jero,

‘Uumeleembaa gadokopa yononon mono naambaajon guju mamaga menkeju?

Kantria kantria yononon mono nomaembaajon ama momo omaya omaya romongonkeju?

* **4:24:** Eks 20.11; Neh 9.6; Ond 146.6 * **4:25:** Ond 2.1-2

26 Namowaa kin ponja ponja yononon balongiaa so waamakeju.

Pon jawiņa jawiņa yononon mindirin ajoroonkeju. Kaen qemburun ero Pon ano iwaa Hamoqeqe Toya qetama oromakeju.’

27 *Onanon, qaa iikawaa so siti kokanon kolooro. Gii Meraga Toroya Jiisas kuuna Hamoqeqe Tonana kolooja. Iinoņ asugiro eja pon woi Herod ano Pontius Pailot yoronon Room gawman galen koloon ananaa Israel isiurunana yonowo mindirin ajoajoro ama tuarenjen ama mugi.

28 Gii geengo ku-usunğa ano jegaa so iwaajon iwoi koloowaatiwaa qaaya jen waladeen somonjon areņgona. Yononon iwoi ii ama mugi qaa aren kuuya ii kaen honawo kolooro.

29 “Oo Pon, nono gii welen qen gonin kete galen meme qaa nononjuti, gii mono ii iima nanjon nonona saanon goo Buņa qaaga kawali kaanja awasankaka nama jen laligowonja. 30 Giinon mono boroga suluna ji ejemba ii Meraga Toroya Jiisaswaa qa ku-usunjon qeangowu ano angoletto aiwese morota morota asuginkebu. Qaa ii onanon.”

31 Kaen qama kooligi miri ajoroon ragiti, balon ii memenjalin utugoro Unja Toroyanon korebore uugia saa qero kema kawali kaanja awasankaka nama Anutuwaa Buņa qaa jen laligogi. Kian.

Uumeleen ejembanon uugia somonjon aogi.

32 *Uumeleen tuun somata yononon uuroromonngo motoonngo ama laligogi. Iwoi kuuya en

* 4:27: Mat 27.1-2; Maak 15.1; Luuk 23.1, 7-11; Jon 18.28-29

* 4:32: Apo 2.44-45

ononoti, ii goononga me noononga, iikaen mende jegito, iwoigia kuuya ii metulangogi motoongia kolooro laligogi. ³³ Kaen laligogi Anutuwaa kusunanon turun onono kotiigi aposol yononon jeta men dangunu kaana nama Pon Jiisanon koomunonga gbilin waaroti, qaa ii nanon jen laligogi. Kaen laligogi Anutunon kalenmoriaa somata maama onono ejembanon goda qen onongi.

³⁴ Kaana laligogi iikawaa so batugianon monon iwoi mombaajon mende memeqemean men amamaan laligoro. Korebore nene gawona gawona ano miria miria yonoo toya koloogiti, iyononon ii sewana mewutiwaajon анги. Kaen анги sewana megi monen karo ii men kagi. ³⁵ Men kan aposol yonoo borogianon анги korebore memeqemean men amamaagitiwaa so ii batugianon mendeema onoma laligogi.

³⁶ Eja mon qata Joosef, aposol yononon qata Barnabas qagiti, ii ananaa qanon: Uunangonanngo eja, iinon wato qata Saiprus kanon koloon somariin jigo gawon ejaga (Liwait) laligoro. ³⁷ Iinon kaanagadeen nene gawon balona sewana mewutiwaajon ano monen karo sewana ii men aposol yonoonon kan borogianon ano. Kian.

5

Ananias Safaira yoroonon tiliqili

¹ Kaen ama laligogito, eja mon qata Ananias embia qata Safaira yoronon gawon balongaraa

bakaya sewanja mewutiwaajon ani. ² Ani sewanja karo ejanon monen bakaya iyanjaajon anjon koma mesangoro embianon ii modabororo bakaya mon men kan aposol yonoo borogianon ano.

³ Borogianon anoto, Piitonon kokaen ijoro, “Oo Ananias, gii mono naambaajon Satan mende qetana uuga saa qeja? Iinon uuga saa qero giinon batogon Unja Toroya anjomokolon ama mun geengaa balombaa monen bakaya anjon koma mesangojan? ⁴ Gii iikawaa toya koloonati, kamban iikanon ii geengaa bunaga kolooro me? Geengaa balonga sewanja megii sewanja karoti, monen ii mono goo bunaga kolooro me qaago? Gii mono naambaajon uuganon qaa somongon iwoi koi anjan? Gii qaa qolonmolongoya jen iikaanja kanon ejemba mende tiligon nononjanto, Anutu iyanja mono tiligon mujan!”

⁵ Kaen ijoro qaa ii moma tama kamaan namonon kemen komuro. Kaen komuro ejemba kuuya iikawaa bujuya moma sombugia mamaga mogi. ⁶ Komuro eja gbaworo yononon kouma qamoya men esuun anjon kema ron konji.

⁷ Aua karon tegoro embianon iwoi kolooroti, ii mende moma karo. ⁸ Karo Piitonon embia Safaira kokaen qisij muro, “Oro gawon meme balongara bakaya sewanja mewutiwaajon ani monen karoti, ii iikawaa so me qaago? Ii mono nijona moman!”

Qisij muro kokaen meleeno, “Monen ii onanon iikawaa so karo.”

⁹ Kaen meleeno jen muro, “Oro mono naambaajon uumotoon ama Pombaa Unja Toroya tiligon mujaota? Moba, loganon komuro ejanon

menj kema ronj konjuti, iyonononj mono nagu koi dodowigi otonja mojanj. Yonononj gii kaanagadeen esuunj anjonj goma kembuya.” ¹⁰ Kaen jenj muro iikanondeen tama Piitowaa batanonj kemenj komuro. Komuro eja gbaworo yonononj kouma qamoya mokoloonj menj anjonj kema loyaa koorononj ronj konji. ¹¹ Ronj konji uumeleenj tuunj kuuya yonononj moma awaligi bujuya seirowe korebore moma sombugia mamaga mogi. Kianj.

Aposol yonononj ejemba mamaga menj qeangonjonji.

¹² Kaen angij Anutuwaa ku-usunanonj aposol inaanj onono gawonj menj borogia ejemba qagianonj angij Anutunonj aiwese angoletokania kania mero batugianonj mamaga kolooro. Ejemba Jiisas moma laarigiti, kuuya iyonononj jiwowonj jigowaa totonj uutanonj uma kinj Solomombaa sombenj sarawononj ajoroonj tuunj motoonjokoloonj laligogi.

¹³ Kaen ajoroonj laligogi ejemba tosanonj keegia moma jirinjinj ama mononj iyonoononj mende toroqero. Kaen qaagoto, ejemba tuunj yonononj goda mamaga qenjonoma laligogi. ¹⁴ Kaen ajoroonj laligogito, kilenj ejemba seiseiya yonononj tuungia toroqenjonoma laligogi. Eja ano emba tuunja tuunja yonononj Jiisas moma laarinj uugia meleengi tuungianonj somariinj seirowe. ¹⁵ Aposol yonononj gawonj kaen megj ejemba seiseiyanonj qeangogi. Kaen qeangogitiwaaonj ama tosanonj jiejemba unjuama demberu koma anjonj kana

goraayanon kaanagadeen dun meagon maki tamboma kanon onooma kokaen jegi, “Piitonon kan nunuuguwaati, unauyanon mono kamban iikanon yonoononga mombaa qaganon uro qeangonaga.”

¹⁶ Kaanagadeen taon ano goman Jerusalem siti liligon rama kenjuti, iyonoononga ejemba tuun mamaganon horon kagi. Kaen kan ejemba ji injiroti ano omenon qaamuun menj* kokojinjin ama onongiti, ii unuama kan kougi. Kougi kuuya yononon qeangogi. Kian.

Gajobanon aposol kapuare mirinonga unuano kamaagi.

¹⁷ Kaen ama laligogi jigo gawon galen wananon ano iwaa alauruta Sadusii (Jigo gawombaa kaparanonkon) paati nanon mugiti, kuuya iyonoo iringia soono uuduudu angi. ¹⁸ Uuduudu ama aposol onoma somonon gawmambaa kapuare mirinon ononggi. ¹⁹ Onongito, gomantiina kanon egi Pombaanon gajoba monon kapuare miri naguya naguya horon unuama seleengen kamaan kokaen injjoro, ²⁰ “Mobu, on mono kema jiwowon jigonon uma ejemba jaagianon nama laaligo gbiliaa kania kuuya asuganon injjowu.”

²¹ Kaen injjoro goman ano jiwowon jigonon uma nama Bunq qaa kuma ononggi. Kaen nama kuma ononggi jigo gawon galen wana ano alauruta nanon mugiti, iyononon keuma jigo kaunsol tuun ano Israel jotamemeurugia koma horon ononggi motoon ajoroogi. Ajoroon nama

* **5:16:** Qaamuun ii kokaen: Omenon buuta muungoro qaa bogoro laligoja.

opotoro tosaana aposol unuambombaaonj wasinj onjongi kapuare mirinonj kenji. ²² Kengito, ii iikanonj mende mokoloonj onjoma eenj eleema sundugia kokaenj anji, ²³ “Nono onanonj kapuare mirinonj keuma nagu kotakota konji nangi eja waagiawo yonononj nagu so nanji injiijonj. Ii injiijonto, naguya horonj uma kanonj eja monj mende mokoloojonj.”

²⁴ Kaenj sundugia anji jigowaa kiropo galenj wana ano jigo gawonj galenj wana yonononj qaa ii moma uugia sooboo kono jegi, “Oopopoonj! Kete kaenj koloonj kanagenj mombo sipasipa kono mono nomaenj koloowabo?” ²⁵ Kaenj jegi monjonj kouma kokaenj injijoro, “Mobu, eja kapuare mirinonj onjooŋgiti, iyonononj mono jiwowonj jigononj nama ejemba Buŋa qaa kuma onjonju!” ²⁶ Kaenj injijoro jigowaa kiropo galenj wananonj opotoro unuano kenji. Kema “Ejembanonj jamo gilinj nunuwubo,” jenj toroko moma loloonj kotagadeenj jiwowonj jigononj uma aposol unuama kagi.

²⁷ Kaenj unuama kanj jigo kaunsol tuunj yonoo jaagianonj onjooŋgi nanji jigo gawonj galenj wananonj kokaenj qisinj onono, ²⁸ *²⁸ “Ono Jiisaswaa qatanonj qaa monj mende kuma onjombu. Nonononj kaenj jenj sonjo kotakota ama onjoninto, qaa iikawaa onanonj mono nomaenj kolooro? Onononj mono kilenj toroqenj Jiisaswaa sundu kuma onjongi Jerusalem siti kuuya sokoma wanjia menj saa qero laligojonj. Ano eja iikanonj komunj saya maaro onononj kokaenj ninijonj keju, ‘Twaqaayanonj mono Juuda nonoo qanananonj

* **5:28:** Mat 27.25

urota eja.' ”

²⁹ Kaen qisin ononoto, Piito ano aposol tosonian kokaen meleengi, “Nononon ejemba onoo jenkootogia ten kombombajaan ama Anutuwaanon qaa uugunin mende sokombaa. Qaago! ³⁰ Anutunon ananaa ambosakonurunanaa benjiaga kolooja. Ono Jiisas gere batuyanon mondon qegi komuroto, Anutunon ii men gbiliro waaro. ³¹ Anutunon ii men gbilin wama uma iyanaa boro dindinanon anota raja. Eukanon raro Anutunon singisongonana mesaon nonomambajaan kuuro Ponana ano Hamoqeqe Tonana kolooja. Iikaana koloon Israel kanageso men letoma nonono uunana meleembombajaan moja. ³² Nono iwoi ii iima qaa kuuya ii nanjon jen dangunuya koloon nanjon. Unja Toroyanon kaanagadeen qaa ii nanjon jenkeja. Anutunon Unja Toroya ejemba jeta ten koma munkejuti, mono iyonoo uugianon ama bunja qen ononja.”

³³ Piitonon qaa kaen meleeno jigo kaunsol tuun yononon mogi uugia soonon kotowageen kaana kotooro. Kotooro uugia gere jero aposol unugi komuwutiwaanon mogi. Kian.

Gamalielnon alauruta jen men loorin onono.

³⁴ Kaen mogito, Farisii (Kana qaawaa ka-paranjonkon) eja mon qata Gamaliel inon jigo kaunsol tuun yonoo batugianon raro. Iinon Kana qaawaa boi ejaga laligoro ejemba kuuya goda qen mugi jotamemegiaga kolooro. Kaen koloon waama aposol unuanqi seleenjen kemen borona mon mambombutiwaanon jen kotooro.

³⁵ Kaen jen koto ro kemegi jotameme alauruta kokaen injjoro, “Israel ejauruna, onjo eja koi no-maen ama onjombuyaga, iikawaajon mono awaagadeen toogia moma galen men aowu. ³⁶ Wala emukanon eja mon qata Teudas iinon waama ‘Niinon somatagiaga koloojen,’ jero kete gbani tosaana tegoro laligojon. Teudasnon kaen jero eja 400:waa so iwo toroqen somonjon aon laligogito, monnon ii qero komuro tosonian ejauruta wambelaan mugiti, ii kuun onongi boratigi qemburunganon janjon qaondabororo.

³⁷ “Iwaa gematanon Galili eja mon qata Juudas asugiro. Iinon takis mewutiwaajon ejemba qagia onon arengogiti, (sensus) kambaan iikanon asugiro. Asugin ejemba tutugon men loorin onono karen ambutiwaajon ala ilailauruta koloogi. Kaen kologito, ii kaanagadeen qegi komuro ano alauruta wambelaan mugiti, tosonian ii kuugi toroko moma boratigi. ³⁸ Kaen kolooro niinon kokaen injjowe mobu: Onjo mono eja koi yonoo selegianon iwoi lan mende ambu. Yononon gawon koi meggi qemburun kolooji, ii balon ejemba yonoo momo arengianondeen kolooji een, ii mono soon janjon qaombaa. Kawaajon ii mono onomesaogi kamaawu. ³⁹ Ii qaombaato, Anutuwaa momo arenonga koloonagati een, ononon mono qemburun ii somongowombaajon amamaawuya. Onjo Anutu iyan qetama tuarenjen ama mun laligowubo. Onoanagia kaniagia kaana mokoloowubotiwaajon mono toogia moma galengia men aowu.”

⁴⁰ Gamalielnon kaen injjoro gejanono qaaya

anʻalin anʻonʻ koma otaagi. Ii otaanʻ aposol onʻoonʻgi kougi opotorowaajonʻ jegi raunakapanʻ menʻ onʻonʻgi. Raunakapanʻ menʻ onʻonʻgi jigo kaunsol tuunʻ yonʻononʻ aposol ii Jiisaswaa qatanonʻ qaa monʻ toroqenʻ jewubotiwaa sonʻgo kotakota ama onʻoma “Kamaanʻ kembu,” jegi.

⁴¹ Kaenʻ jegi jigo kaunsol tuunʻ mesaonʻ kenʻgi. Kananonʻ kema kokaenʻ jegi, “Jiisaswaa qataajonʻ ama qabunanana kaenʻ menʻ soojuti, ii Anutunonʻ moja. Iinonʻ nono siimbobolo iikaanʻa mobombaa so moma niniiro saanonʻ sokonʻja.” Kaenʻ jenʻ uugianonʻ kawaaajonʻ qeangoro aisoogi. ⁴² Aisoonʻ gawonʻ toroqenʻ menʻ weenʻ so jiwowonʻ jigononʻ ugi ano miria miria kanonʻ kema Bunʻa qaa kuma onʻoma laligogi. Jiisasnonʻ Hamoqeqe Toya Kraist kolooji, yonʻononʻ iikawaa Oligaa Bunʻaya jenʻ iikanonʻ ejemba uugia kuunʻ laligogi. Kianʻ.

6

Gawonʻ ilailaa eja (diikon) 7 metogonʻ onʻonʻgi.

¹ Gowoko jangogianonʻ somariinʻ uro Juuda ejemba tuunʻ woi koloonʻ laligogi. Tosianonʻ kantri tosonianʻga kanʻ Griik qaa jegi ano tosonianʻ iyanʻgiaa balonʻgianonʻ laligonʻ kouma Arameik ano Hibruu qaa jenʻkegi. Kaenʻ laligogi kamanʻ iikanonʻ niinonʻgiinonʻ kolooro. Griik qaa jegiti, iyonʻononʻ kokaenʻ jegi boliro, “Aposol yonʻononʻ kamanʻ so nene hina mendeema nonomakejuto, Griik qaa jeje emba malo nonoo nene hina bakaya ii bakasasanʻ nonomakeju. Ororonʻ mende mendeenʻgi mende sokonʻja.”

² Kaen jegitiwaajon ama aposol 12 yononon gowoko tuun ii koma horon ononji ajoroogi kokaen injjogi, “Nononon selewaa gawon men nembanene mendeema onoma Anutuwaa Buja gawombaajon kambanana saanon mende sokono uuwaa gawonananon kamaawabo. Ii mende sokonja. ³ Kawaajon alaurunana, mobu! Ononon mono onoangiaa batugianonga gawon ilailaa mokoloon onombu. Unu Toroyanon eja uugia saa qero Anutunon momakootoya qaita mon onono qabuna awaa men nanjuti, mono eja iikaana 7 meweengon onombu. Ii meweengon ononji gawon ii ononin ii galen koma men laligowuya. ⁴ Yononon kaen laligowuyato, nononano kamban so pondan qama koolin Anutuwaanon Buja qaa jegenu nama jen sein laligowona. Gawon iikanon mono pondan nambona.”

⁵ Kaen injjogi tuun kuuya yononon “Saanon sokonja,” jegi. Kaen jen eja qata Stiiwen meweengogi. Stiiwen ii Anutu kotakota moma laarin muro Unu Toroyanon uuta saa qero laligoro. Toroqen eja kokaan meweengon ononji: Filip, Prokorus, Nikanor, Timon, Parmenas ano Nikolas. Nikolas ii waba kantriwaa siti qata Antiokia kanon koloon kanagen Juuda ejaga koloon uuta Kraistwaanon meleeno. ⁶ Ii meweengon ononji aposol yonoo jaasewangianon uma kenji borogia wangianon ama qama koolin kotuegon ononji.

⁷ Anutuwaanon qaa jen seigi toomorianawo kolooro gowoko yonoo jangogianon Jerusalem sitinon somariin seiro. Jigo gawon galen yonoo

tuunnonga seiseiya yononon kaanagadeen uugia meleema Jiisas moma laarigi. Kian.

Stiiwen qelanjin menj somongogi.

⁸ Anutuwaa kalenmoriaņa ano ku-usuņa kanon gawon ilailaa eja Stiiwembaa uuta saa qero nama aiwese angoletto somasomata ii ejemba batugianon mero asugiro. ⁹ Ii asugiroto, Juuda tosianon waama Stiiwen tuarenjen ama mugi. “Loloon kagiti, iyonoo qamakooli miri tuun”^{*} yonoo batugianon Juuda tosianon Sairini ano Aleksandria Iijipt siti woi kanon eleema kan nangi. Eja kaanjanon mindirin waama Silisia ano Eisia prowinsnonga kagiti, iyonoo tuunnonga Juuda eja tosaņa unuama motoon Stiiwembo mondon niinongiinon ama jenonkooli amigi.

¹⁰ Kaen amigito, Unę Toroyanon Stiiwen sololooro momakooto somataa qaganon qaaya meleema injoroti, ii Juuda yononon qewagowombaaon amamaan kamaagi.

¹¹ Amamaan kamaan kokomomola menj kema eja tosaņa mokoloon kuun onoma kan kokaen jegi, “Inon mepaqepae qaa jen iikanon Mooses ano Anutu qetama orono monin.”

¹² Kaen jen kema ejemba tuun, iyonoo jotamemeyagia ano Kana qaawaa boi yonoo uunonkeeme qaa jegi uugia gere jero. Gere jero tililuaan kan Stiiwen horon qelanjin menj jigo

^{*} **6:9:** Qamakooli miri tuun mombaa gata ii kokaen kolooro qagi: Ejemba qabunagiawo yononon tosaņa sewangia megj bunagia koloon togiaa welen een qen laligon (sleiw) borogianonga loloon kagiti, iyononon iyanğiaa qamakooli miri tuungia ama qagia kaen qagi.

kaunsol tuun yonoo jaagianon kenji. ¹³ Kema eja tosaanja unuanji kouma Stiiwembaa selianon qaa qolonmolongoya kuun kokaen nanjon jegi, “Eja koi kanon mono jiwowon jigonana ano Mooseswaanon Kana qaa tuarenjen ama mende mesaonkejato, ii toroqen jenkeja. ¹⁴ Tuarenjen ama kokaen jero monin, ‘Jiisas, Nazaret ejanon mono jiwowon jigo koi kondeeno qeqelalan ewaa ano Moosesnon Kana qaa nononota eji, ii utegowaa.’”

¹⁵ Kaen jegi jigo kaunsol tuumbaa ajoajoroonon ragiti, ii kuuyanon Stiiwen tororo uugi kaitanianon Siwe gajoba tani kaanja kolooro iima mogi. Kian.

7

Stiiwenon qaa kitia meleema jero mogi.

¹ Stiiwen qaa jakeyanon oonji nano jigo galen wanjon kokaen qisin muro, “Qaa ii honja me qolonmolongoyaga?”

Stiiwenon Aabrahambaa sunduya jero.

²*Qisin muro kitia kokaen meleeno, “Ejauruna, man daremuna, niinon kokaen injijowe mobu: Ananaa ambonana Aabrahamnon Mesopotemia balonon laligoro asamararan Toya Anutu iinon asugin muro Mesopotemia mesaon Haran gomanon kema laligoro. ³ Anutunon kokaen ijoro, ‘Gii geenjaa goman balonga ano tinitosauruga onomesaon balon mon qendeema gomanati, mono iikanon kema laligowa.’”

* 7:2: Jen 12.1

⁴ *Kaen ijoro moma Kaldia gomanj mesaonj Haran gomanonj kema laligoro. Iikanonj laligoro manjonj komuro Anutunonj wasinj murota onjo kambanj kokaamba koi laligojuti, mono balonj kokanonj kanj kanainj rama laligoro. ⁵ *Balonj kokanonj rama laligoro Anutunonj balonj kitia boronja monj kana tamboyaa so ii mende bunja qenj muro. Balonj koi kawaa toya mende totoonj kolooroto, Aabrahambaa gbilia mende kolooro Anutunonj kambanj iikanondeen iwaa qaa waladeenj kokaenjenj somonjoro,

‘Niinonj gomanj koi ii gii ano goo gemaganonj gbiliuruga koloowuti, mono iyonjoonj onjombe iikawaa toya koloowuya.’

⁶ *Kaenjenj toroqenj qaa kokaenj jero,

‘Goo gbiliuruganonj gomanj monjenj kema wabaya koloonj laligowuya. Wabaya koloonj laligogi gomanj iikawaa toya yonononj somonjonj ononjgi togiaa welenj eenjenj laligowuya. Kaenjenj laligogi ama riinj ononjgi gawonj binawo binawo eenjenj megijewana mende ononjgi gbani 400:waa so konajilinj qaganonj laligowuya.

⁷ Kaenjenj laligowuyato, niinonj kanagenjenj balonjenj ejemba welenjgia qenjenj laligowuyati, ii qaanonj amajenjenj tegonjenj onomanja.’

Anutunonjenj toroqenjenj kokaenjenj jero,

‘Kaenjenj kolooro gbiliuruganonjenj gomanjenj ii mesaonjenj gomanjenj kokanonjenj eleema kanjenj waena menjenj mepeseenjenj noma laligowuya.’

* **7:4:** Jen 11.31; 12.4 * **7:5:** Jen 12.7; 13.15; 15.18; 17.8 * **7:6:** Jen 15.13-14; Eks 3.12

Kianj.

Aisak, Jeikob ano Joosef yonḡoo sundugia jero.

8 **“Anutunonj Aabraham kaen ijonj aiwese kokaenj ambutiwaajonj jero moro, ‘Onḡo niwo soomongḡo ambutiwaajonj mono noo aiwese asa koma eja selegia kotonj laligowu.’ Iikawaa so Aabrahamnonj meria Aisak kolooro weenj 8 tegoro kanonj Anutuwaa aiweseya menj selia kotoro. Aisaknonj meria Jeikob mekoloonj aiwese ii kotoro ano Jeikobnonj merauruta mekoloonj onḡoma iikawaa so kotonj onḡono. Jeikobwaa merauruta 12 yonḡononj Israel nonoo ambosakonjurunanaga koloogi.*

9 **“Ambosakonjurunananonj kogia Joosef ii gema qenj munj sewanja mewutiwaajonj anḡi tosonianj sewanja menj wama Iijipt kantrinonj kema oonḡi laligoro. Iikanonj laligoroto, Anutunonj iwo laligoro. 10 *Iwo laligoro konḡajilinj kania kania qaganonj uro moroti, kuuya iikanongḡa mono metogonj muro. Metogonj munj kalenjmoriana muro momakootoya awaa kolooro. Ii kolooro Iijipt kantriwaa faarao kinj iwaa jaanonj keuro iiro sokono eja ponj kuunj muro Iijipt kantri ano faarao kimbaa jinḡkaronj miri iwoiya galenj koma onḡoma laligoro. 11 *Galenj koma onḡono bodi kambanja kanj kuuro Iijipt kuuya ano Keinan gomanj ii sokono. Kawaaajonj ejemba yonḡononj majakaka somata moma koroweborowe laligogi. Kaen*

* **7:8:** Jen 17.10-14; 21.2-4; 25.26; 29.31-35.18 * **7:9:** Jen 37.11, 28; 39.2, 21 * **7:10:** Jen 41.39-41 * **7:11:** Jen 42.1-2

laligon ananaa ambourunanon nembanene mokoloowombaajon memeanjogi.

12 “Kaen memeanjogi ‘Iijipt gomanon dumun kota eja,’ kaen jegi Jeikobnon moro. Kaen moma merauruta, ananaa ambourunana ii indin mutuya wasin onono kanon kenji. 13 *Kaen kema laligon eleema mangiaanon kagi. Kanagen indina mon mombo kenji Joosefnon kaniaya inisaano mogi. Mogi faarao kinon kaaniadeen tinitosaya injiima kaniagia moma koto. 14 *Moma koto Joosefnon qaa ama manja Jeikob ano tinitosauruta kuuya ii koma horon onono iwaanon kenji. Ejemba kengiti, iyonoo jangogia ii 75 kolooro.

15 *“Jeikob kaen wangi Iijipt gomanon keno. Kema laligon iikanon komuro. Ambourunanon kaanagadeen komudaborogi. 16 *Komudaborogi qamogia men anjon Keinan gomanon eleema Sekem gomanon kan ron koma ononji. Wala eenanon Abrahamnon Sekem (Sikem) laligon balon mon eja qata Haamor iwaa gbiliuruta yonoononga monehnon sewanja meroti, mono iikawaa qasirianon jamo kobaa uroroon kanon ama ononji.” Kian.

Moosesnon Iijipt kantrinon koloon laligon kouro.

17 *Stiiwenon toroqen kokaen jero, “Anutunon wala eenanon soomonjo qaa Abraham muroti, ii honawo koloowaatiwaa kambanja torin

* 7:13: Jen 45.1, 16 * 7:14: Jen 45.9-10, 17-18; 46.27 * 7:15: Jen 46.1-7; 49.33 * 7:16: Jen 23.3-16; 33.19; 50.7-13; Joos 24.32

* 7:17: Eks 1.7-8

dodowiwo. Dodowiwoti, iikawaa so Israel yononon Iijipt gomanon koloon sein laligogi tuungianon somariin uro. ¹⁸ Somariin uro faarao kin monon waama kanain Iijipt galen koma onono. Faarao kin gbilia iinon Joosefwaa kania mende moma laligoro. ¹⁹ *Iwaa kania mende moma ananaa kanageso ii angomokolon qaganon tiligon ambou-runana ama riin onono laligogi. Kaen laligogi kinon Israel yonoo jenkooto kotakota kokaen ano, 'Ono mono meraurugia bubuga ii onoma yamagen kema apunon giligi kemej komuwu.'

²⁰ *"Jenkooto kaen ano kamban iikanonadeen mera mon qata Mooses kolooro. Anutunon ii iima moro sokono. Mooses kolooro nemunmanon ii koin karoombaa so mirigaranon galen koma laligori. ²¹ *Koin karoon ii tegoro nemunanon mej yamagen kema kondonon apu qaganon ama mesanoro. Mesanon keno faarao kimbaa boratanon mokolon mero meria kolooro galen koma muro laligoro. ²² Kaen laligoro Iijipt yonoonon momo ano kaiyaka kuuya ii kuma mugitiwaa so Iijipt yonoonon momakooto eja somata kolooro. Iinon qaaya ano nanamemenja ii esunmumu qaganon jen ama laligoro.

²³ *"Mooses gbania 40 tegoro kanon Israel daremunuruta yonoo prowinsnon kema injiimambaajon romonon qaaya somonon keno. ²⁴ Kema Iijipt ejanon Israel eja mon iwo een toonton angowowo ama horon ureen ama mun qero iiro. Iima kema Israel eja ii ilaan mun

* **7:19:** Eks 1.10-11, 22 * **7:20:** Eks 2.2 * **7:21:** Eks 2.3-10

* **7:23:** Eks 2.11-15

gematanon kema irona meleema Iijipt eja ii qen qero komuro. ²⁵ Qero komuro Anutunon Mooseswaanon laarin Israel ejemba faarao kimbaa borononga metogon onomambaajon ku-usun muro karo. Yononon Mooses iima kaniaya iikaen saanon moma asariju, iikaen romongoroto, yononon ii mende moma asarin een tompin laligogi.

²⁶ “Goman ano mombo yonoonon keno Israel eja woiyanon aori iriiro. Iriima batogon batugaranon luae koloowaatiwaajon moma kokaen irijoro, ‘Eja woi, oro daremunga. Oroangara motoonon mono naambaajon kaen tiwilaan aojao?’

²⁷ Kaen irijoroto, ejanon alia men bolin muroti, iinon mono Mooses gerawo utama mun kokaen jen muro, ‘Gii nonoonon galenkonkon ano jenteego ejaga koloojan me? Moronon kuun gonota nanjan?’ ²⁸ Gii woran Iijipt eja qena komuroti, mono kaanadeen nii numambaajon jejan me?’

²⁹ *Kaen qisin muro qaa kawaajon ama Iijipt kantri mesaon olon koma Midian gomanon kema wabaga laligoro. Iikanon laligon emba men merawoita woi mekoloon orono laligogi.” Kian.

Moosesnon balon qararankonkonanon gbani 40 laligoro.

³⁰ *Stiwenon qaa toroqen kokaen jero, “Kaan laligogi gbani 40 tegoro kanon Moosesnon balon qararankonkonanon liligon baana qata Sainai iikawaa kanianon laligoro Siwe gajoba monon asugiro. Ii gere jerenden batuyanon gere bolan

* 7:29: Eks 18.3-4 * 7:30: Eks 3.1-10

koloŋ mende jeŋ kotoroti, iikanonŋ asuginŋ muro.

³¹ Kaenŋ asuginŋ muro tani iikawaajonŋ walingonŋ kania iima moma kotomambaajonŋ kosianonŋ keno Anutuwaanonŋa qaa monŋ kokaenŋ kolooro moro,

³² ‘Niinonŋ goo ambosakonŋuruga yonŋoo Anutu-giaga koloojenŋ. Niinonŋ Aabraham, Aisak, Jeikob yonŋoo Ponŋgiaga laligonŋ kouma laligojenŋ.’ Qaa kaenŋ kolooro moma jenenŋa kanainŋ ororo iikaanŋ baagenŋ uunŋ iimambaajonŋ toroko moro.

³³ “Toroko moroto, Ponŋonŋ kokaenŋ ijoro, ‘Balonŋ riinŋ nanjanŋ, ii balonŋ kowogaga. Kawaajonŋ gii mono kana esuga qetegowa. ³⁴ Noo ejemba tuunŋuruna Iijipt laligojuti, ii ama riinŋ onŋonŋi siisiwaewae qaganonŋ aonŋ oronŋ laligoju. Niinonŋ ii iima kotonŋ laligojenŋ. Yonŋononŋ osonŋonŋ unŋuro saama welenjuti, niinonŋ ii modaborojenŋ. Niinonŋ yonŋoo borogianonŋa metogonŋ onŋomambaajonŋ kamaajenŋ. Kawaajonŋ gii mono keteda koi waama kana wasinŋ gombe Iijipt kemba!’ Kaenŋ ijoro.”

Moosesonŋ Israel unŋuano gbani 40 kananonŋ laligogi.

³⁵ *Stiiwenonŋ qaa toroqenŋ kokaenŋ jero, “Yonŋononŋ Mooses qakooma kondama munŋ kokaenŋ ijogi, ‘Gii galenŋkonŋkonŋ ano jenteego ejaga koloojanŋ me? Morononŋ kuunŋ gonota kaya nanjanŋ?’ Kaenŋ qakooma ijogito, Anutunonŋ Mooses ii wasinŋ muro yonŋoo eja ponŋgia kolooro. Siwe gajobanonŋ gere jerendenonŋ bolanŋ jero kanonŋ asuginŋ muroti, iinonŋ mono Anutuwaanonŋ buju qaa ii menŋ kanŋ uuta kuuro mootogo ejagiaga

* 7:35: Eks 2.14

kolooro. ³⁶ *Israel mootogo ejagia koloon ejembauruta ii aiwese angoletu kania kania men Iijipt kantrinonga metogon unuano mesaon Kowe Osoga iikanon kagi. Emu kagi kanon ano balon qararankonkonon kaaniadeen toroqen aiwese angoletu morota morota ii gbani 40:waa uutanon men qendeeno iima laligogi.

³⁷ *Mooseson eja pongia laligon Israel kanageso ii kokaen injoro, 'Anutunon Juuda tuun onoo batugianonga gejatootoo eja mon meweengon kuuro nii kaana koloowaa.'

³⁸ *"Israel yononon balon qararankonkonon kan laligogi eja pongia koloon ananaa ambosakonurunana yonowo laligon kanagesogia galej koma onono. Galej koma onoma baana qata Sainai iikanon uro Siwe gajoba monon qaa ijoro moma iwo laligoro. Kaen laligon Anutunon laaligo kotigaa qaaya suulan ijoro moma laligoroti, iinon qaa ii iikawaa so jero nonoo Bunja kolooro.

³⁹ "Iinon eja pongia laligoroto, ananaa ambosakonurunana yononon qaaya ten koma mubombaajon mojogia tiiro gema qegi. Gema qen utama mun uugia meleeno Iijipt kantrinon mombo eleembombaa siina mogi. ⁴⁰ *Kaen moma Mooseswaa data Aaron ii kokaen ijogi, 'Mooseson eja Ponana koloon Iijipt kantrinonga metogon nunuano kaniji, iinon baananon uma tani nomaen kolooji, nono ii mende mojon. Ii mende mojonjwaajon

* **7:36:** Eks 7.5; 14.21; Jan 14.33 * **7:37:** Dut 18.15, 18 * **7:38:**

Eks 19.1-20.17; Dut 5.1-33 * **7:40:** Eks 32.1

giinonj saanonj tando lopionj mena iikanonj jotamemenana koloogi kanagianonj toroqenj kemonja.’

41 * “Kaen ijon iikanondeen goul menj kanon lopionj monj bulmakao meriaa tani megj. Ii menj siimolonj menj kanj ama munj lombanj oonj iwoi borogianonj megiti, iikawaa korisoro ama mepe-seegi. 42 *Kaen angito, Anutunonj ii iima mojoya tiiro gema unjuro Sombimbaa senjelao Toya waegia menj mepeseen onjombutiwaajonj onjomesaoro. Gejatootoo eja Aamosnonj qaa monj ooro Buju Terenonj eji, mono iikawaa so kokaen angj,

‘Oo Israel ejemba, onj balon qararanjonjonjonj kanj gbani 40:waa so laligonj kambanj iikanonj oro siimolonj oonj nandunj tosaanja menj kanj noma laligogi me qaago?

43 Ii qaagoto, onjononj mono benj qata Moolek iwaa opo sel kuunja ii angogi ano benj qata Refan iwaa senjelao unjaya ii angonj kanj laligogi.

Onjononj unja lopionj ii waegara menj mepeseen orombombaajonj megj bunagia kolooro.

Kawaajonj ama niinonj mono konjoma onjombe kereurugianonj kanj unjanj kema laligonj koriganonj Babilon kantriwaa gematanonj uma laligowu.’ ” Kianj.

Stiiwenonj opo sel jigowaa qaaya jero.

* 7:41: Eks 32.2-6 * 7:42: Aam 5.25-27

44 *“Ambosakonjurunana yononon balon qararankonkononon kan laligon Anutuwaa dangunu kuun opo sel jigo men angon laligogi. Ii men angon Anutunon jigoya mewutiwaajon Mooses jen koton mun unja sareya qendeema muro iiroti, mono iikawaa so megii nano.

45 *Moosesnon ambosakonjurunana galen koma onono yononon opo sel jigo ii angon laligogi. Kanagen Joosuanon waama galen koma onono gbiliurugianon jigo ii bunja qen angon toroqen kan laligon kantri kokanon kougii. Kantri kokanon kougii Anutunon balon toya tuunja tuunja onjotaaro kenji gomangia angon koma megii. Men rama laligogi kin Deiwid kolooro.

46 *“Iinon koloon Anutu jaasewanon kalenmoriaja mokoloon kokaen qisin muro, ‘Anutu Jeikobwaa beja, giinon saanon jena niinon jen kotowe nono goojon jiwowon jigo waja mewonja.’ 47 *Kaen qisin muroto, Solomonon jen kotooro Anutuwaajon jiwowon jigo megii. 48 Ii megito, Uuta Somata iinon ejanon miri borogianon megiti, iikanon mende laligoja. Kawaa qaaya gejatootoo eja monon kokaen oorota eja,

49 *‘Ponon jeja: Noonon jinaron dun rarana ii Siwenon ero namo ii kananaa doya kolooro iikanon riin rajen.

Ono mono noojon miri tania nomaen megii sokonaga?

* **7:44:** Eks 25.9, 40 * **7:45:** Joos 3.14-17 * **7:46:** 2 Sml 7.1-16; 1 Hist 17.1-14 * **7:47:** 1 Kin 6.1-38; 2 Hist 3.1-17 * **7:49:** Ais 66.1-2

Me miri dakanon mokoloon nongi iikanon uma haamo men laligowenaga?

⁵⁰ Iwoi kuuya ii mono neeno neenaa boronanon mokoloon onombeti, ii moju.’” Kian.

Stiiwenon yonoo uugia kuuro.

⁵¹ *⁴⁴“Oo qaageqe ejemba, onoo uugianon mono duuro gadokopa kolooju. Gejagianon hongon mende toton tooja! Ii duujiwaajon Anutuwaanon qaa qotogon gejajojomban amakeju. Ambosakonurugianon Un Toroya tuarenjen ama mun laligogi ononon mono yonoo so torogon kaanjadeen Un Toroya suulan gema qenkeju!

⁵² Onoo ambosakonurugianon gejatootoo ejemba afaana qaago sisiwerowero ama onoma laligogi. Yonoononga moronon kakasililin mende mokoloro? Yononon Eja Solananon asugiwaatiwaa gejatootoo qaaya jegi ii unugi komugi. Yononon komugi Eja Solananon ano asugiro ononon ii memelolo men mun qegi komuro. ⁵³ Anutunon gajobauruta wasin onono Siwenonga kamaan Kana qaa onongi Bunagia kolooroto, ononon ii mende ten koma otaan laligogi.” Kian.

Stiiwen jamonon qegi komuro.

⁵⁴ Stiiwenon qaa kaen jero jigo kaunsol yononon mogiti, ii uugia soonon kotooya kaana koto. Koto uugia gere jero ambari kin waama nanji. ⁵⁵ Kaen angito, Un Toroyanon Stiiwembaa uuta saa qero jaaya Siwenon uuro

* **7:51:** Ais 63.10

uro Jiisas Anutuwaa asamararan uutanon eukanon Anutuwaa boro dindinanon nano iiro. ⁵⁶ Jiisas iima jero, “Mobu! Siwe aantano Siwe gomambaa Eja honanon mono Anutuwaa boro dindinanon nano iijen.”

⁵⁷ Kaen jero moma qa gigilaagi guju somata waaro gejagia borogianon gojoma kuuyanon lugun kema qelanjin megii. ⁵⁸ Kaen men taon goraayanon ororaan kema seleenjen ama jamonon kanain gilin qegi. Kaen qegi tosonian ii iima nama malekugia qetegon meloloon eja gbaworo Soolwaa kosianon anji. ⁵⁹ Kaen ama jamonon gilin qengadeen nanji Stiiwenon Anutuwaa qama koolin kokaen jero, “Oo Pon Jiisas, gii mono kokoosona men anjon komba!” ⁶⁰ Kaen jen kemen simin kuma qa gigilaan jero, “Pon, singisonjo koi anjuti, iikawaa lombota mono yonoo qagianon mende amba!” Kaen jen goron qen komuro. Kian.

8

Soolnon uumeleen tuun sisiwerowero ama onono deengi.

¹ Stiiwen qegi komuroti, ii Soolnon kaanagadeen moro sokono. Kamban iikanonadeen sisiwerowero somata kolooro Jerusalem sitiwaa uumeleen tuun kazi ama ononji. Kawaajon yononon korebore siti mesaon deema Judia ano Samaria prowins woi ii sokoma kenji aposol yononondeen kaparan koma sitinon laligogi. ² Ejemba Anutu goda qen waeya men laligogiti, iyonoononga tosonian Stiiwen

komurotiwaajon jinjen qama mamaga saama qamoya men kema ron konji.

³ *Ron konjito, Soolnon uumeleen kanageso jaabamagege men onoma miria miria liligon uma uumeleen eja ano emba ororaan unuama gilin onono kamaagi jero kapuare mirinon onononji. Kian.

Filipnon Samaria sitinon Buqa gawon mero.

⁴ Uumeleen ejembanon deema goman so kema kan liligon laligogiti, iyononon Oligaa Buqa jen iikanon ejemba uugia kuun laligogi. ⁵ Filipnon Samaria prowinswaa siti monnon kemen Hamoqege Toya Kraistwaa kania jen asarin onono mogi. ⁶ Ii jen asarin onoma angoletto mero letono ejemba tuun yononon ii iima qaa jeroti, ii uumoton ama geja ama moma angon konji.

⁷ Filipnon gawon mero Anutuwaa ku-usunanon omejiilan mamaga ii ejemba uugianonga onotaaro. Onotaaro qa bobolo qama kouma kenji. Gawon mero ejemba seiseiya bakagia koomuya koloon meendanogoya laligogiti, ii qeangogi. ⁸ Kaen kolooro Samaria sitinon korisoro uuta koloon ero. Kian.

Sele galen eja Saimonon umbuqumbulin ano.

⁹ Korisoro eroto, Samaria siti kanon owen jenan eja mon qata Saimon laligoro. Iinon gbani tosaana suuqangoron hamoqege gawon men Samaria ejemba walingon onono laligogi. Kaen laligogi “Eja uuta koloojen,” jen iyanajon moro uro. ¹⁰ Ejemba uuta ano kamaanqeqeta

* **8:3:** Apo 22.4-5; 26.9-11

yoŋonoŋ korebore Saimombaa qaawaajon geja ama moma kokaen jen laligogi, “Anutuwaa esuŋa qata ‘Ku-usuŋ somata,’ qajuti, iikanon mono eja kawaa uutanon kemerota eja.” ¹¹ Saimonon suuqanoron hamoqege gawon ii kambaŋ koriga mero ejembanon walinjon laligogi. Kaen ano walinjon laligotiwaajon ama iwaanon qokotaan laligogi.

¹² Kaen laligogito, Filipnon kaŋ Anutuwaa bentotonon keubombaa Oligaa Buŋa ano Jiisas Kraist qataa kania ii jen asarin onono. Ii jen asarin onono ejemba mamaganon Buŋa qaa moma laarin uugia meleengi oomulu men onono. ¹³ Kaen angi Saimonon kaanagadeen qaa ii moma laariro oomulu men mugi Filipwaa kosianon kaŋ laligon otaaro. Kaen kolooro Filipnon angoletto aiwese somasomata mero asugiro ii iima walinjon laligoro. Kianj.

Uŋa Toroyanon Samaria yoŋoo uugianon kero.

¹⁴ Samaria ejembanon Anutuwaanon Buŋa qaa kaen moma analin anjon konjiti, iikawaa bujuyanon sein Jerusalem sitinon keno aposol yoŋonoŋ mogi. Yoŋonoŋ ii moma Piito ano Jon meweengon wasin oronji yoŋoonon keni. ¹⁵ Kema keuma yoŋoojon ama qama koolin Uŋa Toroyanon uugianon kemebaatiwaajon Pon qisiri. ¹⁶ Kania kokaembaajon qisin qama kooliri: Yoŋonoŋ Pon Jiisaswaa qatanon oomulu men ononjito, Uŋa Toroyanon yoŋoononga mombaa uutanon mende kemero een laligogi. ¹⁷ Kawaajon

qama koolinj borogara wangianonj ani Uŋa Toroy-anonj uugianonj kemero megj. Kianj.

Saimononj Uŋa Toroya sewanja memambaajonj jero.

¹⁸ Aposol yorononj borogara ejemba wangianonj ani Anutunonj iikawaa so Uŋa Toroya yonoo uugianonj ano Saimononj ii iima monenj menj kanj kokaenj irijoro, ¹⁹ “Oro mono ku-usunj kaanja ii nii monj noni menj borona daenj yonoo wangianonj amanjati, Uŋa Toroyanonj mono iyonoo uugianonj kemebaa.”

²⁰ Kaenj irijoroto, Piitononj kokaenj jenj muro, “Ae! Yamagenj! Giinonj Anutuwaawaa kalenja ii monenonj sewanja memambaajonj jejanj. Kawaajonj gii mono monengawo gere sianonj kemeba. ²¹ Goo uuganonj Anutuwaawaa jaanonj mende dinggoja. Kawaajonj gii Buŋa qaa kokawaa honja monj mende totonj mewaga.

²² Kilenjaganonja mono uuga meleema Ponj qama koolina iinonj uumomogaa singisonjgoya ii mesaonaga. ²³ Goo uuganonj kobooro tomembombombonj kaanja juma saa qenj gonja. Singisonjgoganonj mono kasa kaanja kokosiinj gono osijanj.”

²⁴ Piitononj kaenj jenj muro owenj jenanj eja Saimononj kokaenj meleema orono, “Oro mono noojonj ama Pombaajonj qama kooliri qaa jejaoti, iikawaa honja monj mende koloonj nonaga.”

²⁵ Aposol yorononj Pombaa Buŋa qaa ii siti iikanonj nanjonj jenj jenj asarinj onjomesaonj keni. Kananonj kema Samaria prowinswaa gomanja gomanja liligonj ejemba uugia Oligaa Buŋa qaanonj

kuun onoma laligon Jerusalem sitinon eleema keni. Kianj.

Filipnon Afrika eja monj ii Buja qaa ijoro.

²⁶ Pombaanon gajoba monjon Filip qaa kokaen ijoro, “Gii mono Jerusalem siti mesaon Saut waagen kemba. Balon qararanjonkonjon kana isia (walaga) Gaza taonon kemenkejuti, mono iikanon kemba.” ²⁷ Kaen ijoro Filipnon afaanjon mesaon keno. Kema Afrika eja monjon gomanjon eleema keno kananon mokoloro. Iinon Etiopia kantriwaa kandasi kwi-imbaa jawina uuta koloon emba pombaa jinjaron mirianon monej ano esuhina iwoiya galen koma laligoro. Seliaa iwoiwaajon ama Juuda eja koloomambaajon amamaaroto, kilenj Anutuwaa waeya menj mepeseemambaajon Jerusalem sitinon karo.

²⁸ Kanj gomanjon eleemambaajon hoos karenon uro hoosnon horogi kananon keno. Iikanon kema gejatootoo eja Aisaiawaa buk kotuma weenjon raro. ²⁹ Kaen koloro Unja Toroyanon Filip sane qen mun qaa kokaen ijoro, “Gii mono hoos kare iikawaa korojonon kema metetereen kemba.” ³⁰ Unja Toroyanon kaen ijoro iikanondeen bobogarin kosianon keno. Kema ejanon gejatootoo eja Aisaiawaa buk iikanon Buja qaaya weenoro moro. Moma kokaen qisin muro, “Qaa weenjonanji, ii saanon moma asarijan me qaago?”

³¹ Qisin muro ijoro, “Monjon mende jen asariro neeno ii nomaen moma asariwenaga?”

Kaen ijoro hoos karenon uro motoon rari.

³² *Buna Tere weengoroti, ii kokaen,

“Ejanon lama qen kotowombaaon men wan-
juti, ii mono iikawaa so oson sororonon
ero.

Galenanon lama meriaa juya biankatinon
motoro kooronanon goron qen otona
qaa nanji, iwaa so mono mende qama
waungoro.

³³ Men kamaan mugi monon qaa jakeyanon
qaayaa kitia mende nanon jero een lan
jen tegogi. Namonon laaligoya kaen wangi
komuro.

Gbiliuruta qaa komuro. Kawaajon monon
qa arena kanagen mende weengon jewaa.”

³⁴ Jawinon ii weengon Filip kokaen qisin muro,
“Gejatootoo ejanon qaa ii morowaajon jeja? Ii
iyanajon me eja mombaaon jeja? Gii saanon
iikawaa kania nijowa.” ³⁵ Kaen qisin muro

gejatootoo yonoonon Buju Terenonga kanain Ji-
isaswaa Oligaa Buna ii kaniawo jen asariro
moro. ³⁶ Kaen amin moma kananon kema apu

kosianon keuri kwiin jawinanon ijoro, “Iiba, apu
berena koi eja. Kawaajon gii saanon oomulu
men nomba. Qaa monon angon koma gonja
me qaago?” ³⁷ (Kaen ijoro Filipnon jero, “Gii

qaa gijojeni, ii uuga kuuya Anutuwaanon ama
moma laarijani een, ii saanon amana.” Jero
qaa kokaen meleeno, “Jiisas Kraistnon Anutuwaa

Meria kolooja, niinon ii moma laarijen.”

³⁸ Kaen meleema jen kotooro hoos kare so-
monogogi angarakun apunon kemen Filipnon

* **8:32:** Ais 53.7-8

oomulu meŋ muro. ³⁹ Ii meŋ muro apunonga kouri Pombaa Uŋa Toroyanoŋ Filip wano uma aliro kwiin jawinanonŋ ii mombo mende iiro. Mende iiroto, toroqenŋ korisoro qaganonŋ go-manŋ balononŋ Etiopia keno. ⁴⁰ Filipnonŋ alinŋ kema taonŋ qata Asdod kanonŋ asugiro mokoloogi. Iikanonŋadeenŋ toroqenŋ taonŋa taonŋa liligonŋ kanonŋ Oligaa Buŋa qaanonŋ ejemba uugia kuunŋ kema laligonŋ Sisaria taononŋ kouro. Kianŋ.

9

Ponŋonŋ Sool asuginŋ muro uuta meleeno.

Apo 22.6-16; 26.12-18

¹ Kambanŋ biiwia kanonŋ Soolnonŋ uugere qaganonŋ nama uu selia bolanŋ qetano Pombaa gowokouruta ununŋ ureenŋ onoma laligoro. Kaenŋ laligonŋ jigo gawonŋ galenŋ waŋa iwaanonŋ keno. ² Iwaanonŋ kema kokaenŋ kuunŋ qisiro, “Kana gbilia otaanŋ laligojuti, iyonoononga tosonianŋ koriganonŋ Damaskas sitinonŋ laligoju. Kawaajonŋ niinonŋ saanonŋ endu kema monŋgama onoma monŋ mokoloomanŋati, ii mono somonŋonŋ wama Jerusalem sitinonŋ kamaŋa. Damaskas sitinonŋ Juuda nonoo qamakooli miri galenŋ komakejuti, iyonononŋ ii anŋonŋ koma onombubotiwaajonŋ mono jenteego tere onŋ nona meŋ kema qendeema onomaŋa.” Kaenŋ jero ooro meŋ keno.

³ Kananonŋ kema kema Damaskas siti dodow-imambaajonŋ ano iwoi monŋ uulanawo kokaenŋ kolooro: Asamararanŋ monŋ Siwenonga oobili kaanŋa asuginŋ kamaanŋ liligonŋ muro. ⁴ Liligonŋ muro tama namononŋ kemenŋ enŋ otonŋ monŋ moro

qaa kokaen ijoro, “Sool Sool, gii mono naambaajon sisiwerowero qaganon ama nonjan?”

⁵ Kaen ijoro Soolnon qisin jero, “Pon, gii moronon?” Kaen jero meleeno, “Nii Jiisas sisiwerowero qaganon ama nomakejani, nii mono ii. ⁶ Ii koloojento, saanon waama sitinon kema. Iikanon kema naa iwoiga ambagati, mononon iikawaa bujuya gijowaa.”

⁷ Eja iwo kenngiti, iyononon qaagia bogoro tomin nanngi. Yononon qaa oton onanon mogito, eja mon mende iigi. ⁸ Qaa meleeno Soolnon namononga waaroto, jaaya uun iwoi mon mende iima titou kuun nano. Kaen nano borianon men Damaskas sitinon wama kenngi. ⁹ Kenngi ween karoon kawaa so titou rama apu me nene mon mende nen een raro. Kian.

Ananiasnon Sool oomulu men muro.

¹⁰ Damaskas sitinon Jiisaswaa gowoko mon qata Ananias laligoro. Pononon koton kondoro jaameleen unj iiro “Ananias!” qaro. Qata qaro jero, “Oo Pon, nii koi rajen.”

¹¹ Kaen jero Pononon kokaen ijoro, “Gii mono waama kana qata Kana Dindina jenkejuti, iikanon kema. Iikanon kema Juudaswaa mirinon uma Tarsus eja qata Soolwaajon qisiwa. Moba, inon nii qama koolin noma raja. ¹² Qama koolin rama uutanon jaameleen unj mon kokaen iiro: Eja qata Ananiasnon miria uutanon kouma jaaya mombo toowaatiwaajon boria wananon ambaa.”

13 Poŋnoŋ qaa kaen ijoro kokaen meleeno, “Oo Poŋ, ejemba mamaganon eja iikawaa sunduya jedaborogi mobe. Iinon Jerusalem sitinon goonon kanagesouruga soraaya ii mamaga unun ureen onoma laligoro. 14 Jigo gawon galen wana yononon nemun koma ku-usun mugi Damaskas siti kokanon kaanagadeen gawon iikayadeen memambaajon karo. Ejemba goo qaga qama koolinkejoni, iinon mono nono korebore nonoma somononon nonomambaajon moja.”

15 Kaen meleenoto, Poŋnoŋ kokaen ijoro, “Niinon eja ii meweengon mube qana bosima noo manja qen laligowaa. Kaen laligon gomaŋa gomaŋa liligon noo Buŋana jen seiro Israel ano waba kantri ejembanon momakebuya. Qaa jakeya jakeya kanon horogi eja poŋ mamaga yonoo jaagianon keuma noo Buŋana injiijoro mobuya. Kawaajon mono kilen kema. 16 Iinon qana bosima kawaajon siimbobolo mamaga mobaa. Niinon iikawaa areŋa qendeema mumambaajon mojen.”

17 Kaen ijoro Ananiasnon kema miri iikawaa uutanon uma borowoita Soolwaa wananon ama ijoro, “Sool alana, kana somatanon kana Jiisanon asugin gonoti, Poŋ iikanon mono wasin nono kajeŋ. Goo jaaganon mombo tooro Unŋa Toroyanon uuga saa qewaatiwaaajon nijoro kajeŋ.” 18 Kaen ijoro iikanondeen iwoi sunuyawo tani kanon jaayanonga tama kamaadabororo jaaya tooro. Jaaya tooro uuro asariro waaro. Waama jero oomulu men muro. 19 Oomulu men muro nene neŋ kotiuro. Soolnon kotiin gowoko yonoo

batugianonj Damaskas sitinonj weenj tosaanja laligoro. Kianj.

Soolnonj Damaskas sitinonj Buja gawonj mero.

²⁰ Laligonj iikanonja waama Juuda yonoo qamakooli miria miria kanonj uma Jiisaswaa kania jenj asarinj ejemba uugia kuunj kokaenj injjoro, “Jiisasnonj Anutuwaa meria kolooja.”

²¹ Kaenj injjoro moma kuuya yonononj aarunj walingonj jegi, “Jerusalem sitinonj qa ii qama kooligiti, eja koi kanonj ii ununj ureenj onoma laligoro me qaago? Kaanjadeen koi kanonj karoti, ii mono nono somonjonj nunuama jigo gawonj galenj wana yonoo borogianonj nonoomambaajonj karo. Kawaajonj mono nomaenj letoma anjo Anutuwaa qaa iikayadeen nanjonj jenkeja?”

²² Kaenj jegito, Anutunonj Sool esunmumu muro mombo kotiinj laligoro. Kotiinj laligonj Juuda ejemba Damaskas sitinonj laligogiti, iyonoo uugia kuunj kokaenj jenj laligoro, “Jiisasnonj onanonj Anutuwaanonj Hamoqeqe Toya Kraist kolooja.” Qaa ii jenj kotiinj kania qendeema laligoro yonononj kiko qenj qaa ii qewagowombaajonj amamaanj laligogi.

²³ *Weenj mamaga tegoro Juuda yonononj ajoroonj qaa gawonj menj Sool qegi komuwaatiwaajonj angonanjanj. ²⁴ Angonanjanj angito, iikawaa bujuya ii Soolwaa gejianonj kemero moro. Soolnonj Damaskas siti mesaomambaajonj ano iikanonj qegi komuwaatiwaajonj siti kiropo naguyanonj iwaajonj asaga gomantiinja jaa galenj menj laligogi. ²⁵ Kaenj menj laligogito, gowokourutanonj gomantiinja monjonj konde

* 9:23: 2 Kor 11.32-33

(misa) somata meŋ kasanon somonon Sool kondenon ama siti sopawaa ootanonga anŋi kemeŋ keno. Kian.

Soolnon Jerusalem tatawaga kema laligoro.

²⁶ Soolnon kema Jerusalem sitinon keuma Jiisaswaa gowokouruta yonowo batogon toroqeroto, kuuya yononon Sool gowoko koloon laligoroti, ii mende moma laarigitiwaajon ama iwaaajon toroko mogi. ²⁷ Toroko mogito, eja qata Barnabas iinon ala meŋ mun kalaŋ koma wama aposol yonoonon kema qendeema sunduya kokaen jen asarin onono, “Sool eja koi kanon kananon karo Ponon asugin muro iiro qaaya ijoro ano kanagen Jiisaswaa qata ii Damaskas sitinon jen asarin uugia kotakota kuun laligoro.”

²⁸ Sunduya kaen jen asarin onono yonowo toroqen Jerusalem siti uutanon liligon awasankaka nama Pombaa qata asuganon qama ejemba uukuuku kotakota ama onoma laligoro. ²⁹ Ii ama onoma laligon Juuda ejemba Griik qaa moma laligogiti, iyonowo amin moma mondongosi qaa melenqeelen anoto, yononon Sool kaparan koma qegi komuwaatiwaajon mogi. ³⁰ Ii batogi alaurutanon Sool mokoloon wama Sisaria taonon kema nama wasigi yanodeen toroqen kolokoloo taon qata Tarsus kanon keno. Kian.

Uumeleen tuun yononon luaenon laligogi.

³¹ Soolnon uuta meleeno iikawaa gematanon uumeleen kanageso kuuya Judia, Galili ano Samaria prowins sokoma laligogiti, iyononon luae mokoloogi Un Toroyanon ii meŋ kotiin nanon onono laligogi. Kaen metulangon

Pombaa qaaya uuguwombotiwaa keegia moma gawonj megi uumeleenj kanagesogianonj somariinj seirowo laligogi. Kianj.

Piitonoj Lida eja monj menj qeaŋgoro.

³² Piitonoj gomaŋa gomaŋa liligoj Jiisaswaanonj kanageso soraaya injiima kema laligoj kambaŋ monjonj taonj qata Lida kanonj keuro. ³³ Keuma kanonj eja monj qata Ainias mokolooro. Bakaya koomuya kolooro duŋnondeenj enj laligoro gbani 8 tegoro. ³⁴ Piitonoj ii mokoloonj kokaenj ijoro, “Ainias, Jiisas Kraistnonj gii menj qeaŋgonj gonja. Kawaajonj mono waama tambomaeege menj kululuuwa.” Kaenj ijoro iikanondeenj waaro. ³⁵ Kaenj kolooro Lida ano Saaron ejemba kuya yonononj ii iima uugia meleema Pombaanonj qokotaagi. Kianj.

Piitonoj Jopa kema Tabita menj gbiliro.

³⁶ Jopa taononj gowoko emba monj qata Tabita laligoro. (Qa ii Griik qaanonj Dorkas, ananaa qaanonj nembaro, Inglis qaanonj deer.) Iinonj kambaŋ so gawonj awaa awaa menj kalenj sei-seiya mendeema ejemba kamaanqeqeta ilaan onjoma laligoro. ³⁷ Piitonoj gomaŋ kanonj laligoro Tabitanonj kambaŋ iikanonj ji koloonj muro komuro. Komuro qamoya songbama menj miri uuta monjonj uma anji.

³⁸ Lida ii Jopa taonj kosianonj raro. Kawaajonj Piitonoj Lida laligoroti, gowoko yonononj ii moma eja woi wasinj oronji kema Piito kokaenj qisinj muri, “Gii mono uulanawo kana norowo Jopa taononj kembonja.” ³⁹ Qisinj muri iikanondeenj

afaanḡon yorowo kenḡi. Kema keugi qamo miri uutanon erotiwaanon wama ugi. Ugi emba malo kuuya Piito liligon saama Dorkasnon yonowo laligon opo maleku uun meḡ ononoti, ii qendeema mugi. ⁴⁰ Qendeema mugito, Piitonon jero kuuya yononon kemedaborogi simin kuma qama kooliro. Qama koolindaboron qamo jaasewan qeḡ kokaen ijoro, “Tabita, mono waaba.” Kaen ijoro jaaya uun Piito iima waama raro.

⁴¹ Raro Piitonon borianon meḡ kobibiiro waama nano. Nano uumeleen alauruta ano emba malo onoono ugi. Ugi koomunonga gbilin waaroti, emba ii jaasewanḡianon ano iigi. ⁴² Iikawaa buju qaa ii Jopa uutanon miri so keno moma ejemba mamaganon kanain Pon moma laarin mugi. ⁴³ Piitonon Jopa kanon somanḡa tosaanḡa toroqen laligon Saimombaa mirinon rama ero. Eja ii kana esu mewutiwaajon bulmakao selia orasin songbama meagon laligoro. Kianḡ.

10

Korniliusnon Piito qaro karo uuta meleeno.

¹ Taon qata Sisaria kanon kawali galen wabaya mon qata Kornilius laligoro. Iinon manjaqeqe tuun bakaya mon qata “Italiwaa manjaqeqe tuun” qagiti, iikanon manjaqeqe eja 100 yonoo galengia laligoro. ² Iinon sumanuruta kuuya yonowo Anutu goda qeḡ waeya meḡ mepeseen laligogi. Kaen laligogi Juuda ejemba wanaya yonoojon kalen seiseiya onoma Anutu pororo qama koolin laligoro. ³ Mare mononon 3 kilok

kawaa so kolooro Poŋnoŋ Kornilius kotonŋ kondooro jaameleenŋ uŋa moŋ iiro. Uŋa ii tororo iima iikanonŋ Anutuwaanonŋ gajoba moŋnoŋ mirianonŋ uro iiro. Gajoba kanonŋ uma “Kornilius!” jenŋ qata qaro.

⁴ Kaenŋ qaro gajoba iigigiinŋ sombuya moma ijoro, “Somatana, naambaajonŋ koi kajaj?” Kaenŋ ijoro meleenonŋ, “Gii qama koolinŋ laligona qaaga Anutuwaanonŋ uro moro awaa kolooja. Gii ejemba wanaya kalenja kalenja mendeema onjomakejani, ii Anutunonŋ moma anŋonŋ koma goojonŋ romonŋonŋ wasinŋ nono kajenŋ. ⁵ Kawaaajonŋ mono keteda koi qele ana Jopa taononŋ keno eja qata Saimon, qata moŋ Piito qajuti, iiga wama kawu. ⁶ Iinonŋ oro selianonŋ gawonŋ meme eja qata Saimon iwaa mirinonŋ kowe goraayanonŋ laligoja.”

⁷ Siwe gajobanonŋ Kornilius qaa kaenŋ ijonŋ mesaonŋ keno. Mesaonŋ keno welenqeqeya woi oroono kari. Kari koipuya manjaqeqe eja moŋ kosianonŋ kaparanŋ koma Anutu motoonŋgara goda qenŋ laligoriti, ii kaanŋagadeenŋ oono karo. ⁸ Kagi gajobawaanonŋ qaa ii kuuya inijoro wasinŋ onŋono Jopa taononŋ kenŋgi. Kianŋ.

Poŋnoŋ Piito kotonŋ kondooro jaameleenŋ uŋa iiro.

⁹ Eja yonŋononŋ kananonŋ kenŋgi gomanŋ ano taonŋ dodowigi weenŋ biiwia kanonŋ Piitononŋ miri uuta moŋ eu kanonŋ uma nama qama kooliro. ¹⁰ Nama qama koolinŋ nenewaa komunŋ iwoi nemambaajonŋ moma jero oogi. Oogi kambaŋ kanonŋ Pombaa umbeumbenŋanonŋ qero rama jaameleenŋ uŋa moŋ kokaenŋ iiro: ¹¹ Siwenonŋ aantano iwoi somata

mon kamaaro. Iwoi ii opo taanja somataa tani kaanja kolooro. Gajoba yononon iwoi iikawaa wanjonja 4 iikanon men nanjowuyaga, iikawaa tani kaanja balonon kamaaro. ¹² Iwoi iikawaa uutanon oro kania kania ragi. Oro tosonian kana 4:yanon riinj kemakeju. Tosianon wosogianon kondondonjon kemakeju. Kaanagadeen koonja koonja kanakeewan elelaon kemakejuti, iwoi kaanja kaanja ii opo iikawaa uutanon motoon kamaagi. ¹³ Kamaagi iikanon qa mon koloon qaa kokaen ijoro, “Piito, gii mono waama iwoi koi qen oon newa.”

¹⁴ Kaen ijoroto, Piitonon jero, “Oo Pon, kaen qaago totoon! Ii qizimizinawo. Nii kamban monjonon iwoi anjonjorayawo ii mende newe. Nii iikawaajon arokuukuu mojen.”

¹⁵ Kaen ijoro qa iikanon mombo koloon iwaa-jon jero, “Anutunon iwoi jen konjoratiro eji, giinon iikawaa qata anjonjorayawo kaen mende qaba.” ¹⁶ Iwoi kaanja ii mombo asugiro indija karoon kolooro. Indija karoon kolooro iikanondeen opo ii mombo horogi Siwenon uro.

¹⁷ Piitonon jaameleen unja ii iima iikawaa kaniaajon kiko qen momambaajon moma bimbimjon raro. Kaen raro kamban iikanondeen Korniliusnon eja wasinj onono kan Saimombaa miri monjama kawaajon qiqisi ama mokoloon kouma miri naguyanon nanji. ¹⁸ Miri naguyanon nama kokaen qama qisigi, “Saimon qata mon Piito qajuti, iinon miri koi kanon laligoja me qaago?”

¹⁹ Piitonon toroqen jaameleen unja iikawaa kaniaajon moma bimbimjon raro Unja Toroy-

anon kokaen ijoro, “Moba, eja karonon kan gii mongama gonju. ²⁰ Niinon eja ii wasin onjombe koi kaju. Kawaajon mono keteda koi waama kemen uuwoi ezelo bezelo mesaon yonowo kamba.”

²¹ Kaen ijoro Piitonon eja iyononon kemen injoro, “Mobu, onjo eja monganjuti, niinon ii koloojen. Mono naambaajon kaju?”

²² Inijoro meleengi, “Kawali galen Kornilius ii eja dindina kolooja. Iinon Anutu waeya men mepeseen laligoro Juuda ejemba tuun kuuya yononon goda uuta qen munkeju. Anutu waa gajoba toroya monon asugin mun kokaen jen koto moro, ‘Gii mono gele ama Piito koma horon muna miriganon uma qaa uutanonga jewaati, ii geja ama moba.’ ” ²³ Kaen meleengi horon onono miri uutanon ugi kalan koma onono ainolon rama egi. Egi goman ano Piitonon waama yonowo keno. Jopa taon kanona ala tosaan unuano iwo motoon kenji. Kian.

Piitonon waba ejemba yonowo ajoroogi.

²⁴ Motoon kema soman motoongo en kema laligon Sisaria taonon keugi. Keugi Korniliusnon yonoojon mamboma laligoro. Kaen laligon tinitosa ano alauruta awaa ii koma horon onono mirianon ajoron ragi. ²⁵ Keuma Piitonon mirinon umambaajon ano Korniliusnon waama kamaan jolona jen kanaanon kemen usugon muro. ²⁶ Usugon muroto, Piitonon borianon men kobibiro waaro kokaen ijoro, “Mono waaba, nii kaanjadeen balon ejaga koloojen.”

²⁷ Kaen ijoro iwo amin moma miri uutanon uri ejemba mamaganon ajoron ragiti, ii injiro.

²⁸ Injiima kokaen injjoro mogi, “Oŋo Juuda ejemba nonoo kanianana moju. Juuda nono ejemba wabaya oŋoo mirinoŋ uma oŋowo ainjoloŋ rarawaa soŋgo ero amamaankejoŋ. Ii amamaankejonto, Anutunoŋ qaaya moŋ qendeema noma kokaen nijoro, ‘Giinoŋ ejemba ii me woi yoŋoo qagia ii aŋgonjora arokuukuuyawo kaen mende qaba.’ ²⁹ Kawaajoŋ oŋo qele ama koma horoŋ noŋgi niinoŋ mende qotogoŋ kaŋ koujeŋ. Kouma kokaen qisijeŋ: Oŋo mono naambaajoŋ qele ama koma horoŋ noŋgi? Ii saanoŋ jegi momaŋa.”

³⁰ Kaen injjoro moma Korniliusnoŋ meleeno, “Nii mare moŋnoŋ kambaŋ kokaamba 3 kilok kanon mirinanoŋ rama qamakooli gawoŋ meŋ laligoŋ koube kete somaŋa 4 kolooja. Qamakooli gawoŋ meŋ laligowe iikanonadeen eja moŋ selekopaaya asamararaŋawo kanon asugin bananoŋ nano. ³¹ “Bananon nama kokaen nijoro, ‘Kornilius, gii qama kooliŋ laligona qaaga Anutuwaanon uro moro awaa kolooja. Gii kalaŋa kalaŋa ejemba wanaya mendeema oŋomakejani, ii Anutunoŋ moma aŋgoŋ koma goojoŋ romoŋgoŋ wasiŋ nono kajeŋ. ³² Kawaajoŋ mono keteda koi qele ana Jopa taonoŋ keno eja qata Saimon, qata moŋ Piito qajuti, iiga wama kawu. Iinoŋ oro selianoŋ gawoŋ meme eja Saimon iwaa mirinoŋ kowe goraayanon laligoja.’

³³ “Kaen nijorotiwaajoŋ ama niinoŋ iikanondeen qele ambe goonoŋ kagi. Giinoŋ qaana moma kajaŋiwaajoŋ uuna qeaŋgoja. Poŋnoŋ qaa kuuya jewagiwaajoŋ jeŋ kotonŋ gonoti, giinoŋ ii

saanon jena mobonja. Nono kuuya keteda koi iikawaajon ajoroon Anutuwaa jaasewananon koi rajon.” Kianj.

Piitonon Korniliuswaa mirinon Bunja qaa jero.

³⁴ *Korniliusnon kaen jero Piitonon kanain kokaen jero, “Ahaa! Anutunon ejemba tosaanja mende injisosoroon tosaanja mende sureen onomakejato, so motoononon gosin nonomakeja. Iwaa jaanon monon anjonjayawo mende kolooja. Niinon ii keteda koi onanon moma kotojenj.

³⁵ “Kaen qaagoto, ejemba tuunja tuunja kuuya nonoo batunananon daen yonoononga monon Anutu waeya men mepeseen kaiyakayanon kana dindina otaaji, iinon mono Anutuwaa jaanon sokonja. ³⁶ Jiisas Kraistnon ejemba kuuya ananaa Ponjana koloon luae qen nonomakeji, Anutunon Bunja qaaya ii Israel kanageso nonoonon ano karo. Bunja iikanon karo nono iikawaa Oligaa Bunaya jen asarin laligojon. ³⁷ Jonon ejemba uugia kuun kokaen jero, ‘Ono mono uugia meleengi niinon oomulu men onomanja.’ Kaen jero kawaa gematanon qaa ii Galili prowinsnon kanain jegi sein kema Judia prowinsnon keuma kuuya sokono. Ono ii modaboroju.

³⁸ “Anutunon Unja Toroya Nazaret eja Jiisaswaa uutanon maaro ku-usun bunja qen aon goman so liligon laligoroti, ii iwo nano kema ejemba kiankomun onono. Kilenaa Toyanon ejemba esunanon somonjon horon onono kemegiti, iinon

* **10:34:** Dut 10.17

ii kuuya menj qeangon onondabororo. ³⁹ Iwoi ii Juuda nonoo gomanon ano Jerusalem sitinon ama menj laligoro gere batuyanon mondon qegi komuro. Nono ii kuuya iima nangon jen dangunuya koloon nanjon. ⁴⁰ Komun ero somaņa karoon kolooro Anutunon menj gbiliro waaro. Waama indina mamaga ejemba asugin onono.

⁴¹ “Iinon ejemba tuun kuuya yonoojon mende asugiroto, Anutunon waladeen nono meweengon nonono Jiisasnon koomu-nonņa waama laligoroti, kamban iikanon iwo qaa amin moma nembanene angon nen laligoninji, mono nonoojon asugiro nono iikawaa qaaya nangon jen namakejon. ⁴² Kaen naniņ Jiisasnon kokaen jen koton nonono, ‘Anutunon kuun nono niinon ejemba laligojuti ano komugiti, iyonoo jenteego Togiaga koloojen. Kawaajon ononon mono noo kaniana ii ejemba tuun so yonoonon nangon jen asarin laligowu.’ ⁴³ Ejemba daen yononon Jiisas moma laarin mun qata qamakejuti, Anutunon mono qa ii moma yonoo singisonngogia mesaon songbamakeja. Iwaa kania kaen eji, ii gejatootoo ejemba kuuya yononon nangon jen asarin oogita eja.” Kianj

Uņa Toroyanon waba ejemba yonoonon ka-maaro.

⁴⁴ Piitonon qaa kaen jengadeen nano Uņa Toroyanon ejemba geja ama mogiti, iyonoo uugianon kemero. ⁴⁵ Anutunon Uņa Toroya kalaņa ii waba ejemba yonoo uugianon kaanagadeen maaro kemeroti, ii Piitowaa alaurutanon iima aarugi. Juuda ejemba

selegianon Anutuwaa aiwese men kotogi uugia meleema Jiisas moma laarin Piito otaan kan ragiti, iyononon mono aarun kokaembaajon waliingogi: ⁴⁶ Yononon kantri tosaan yonoo qaagia morota morota kanain jen Anutu mepeseegi. Kawaajon waliingogi Piitonon kokaen qisin onoma jero, ⁴⁷ “Yononon Unj Toroya ii nononon anin kaan angon koma bunj qen aojuti, ii mojon. Kawaajon ii saanon oomulu men ononin sokombaa. Ii anin moronon qotogon nononaga?”

⁴⁸ Kaen jen jen koton onono Piitowaa alaurutanon nama Jiisas Kraistwaa qatanon Kornilius sumanjuruta oomulu men onongi. Oomulu men onongi Piito angon koma mugi toroqen ween tosaan yonowo laligoro. Kian.

11

Piitonon Jerusalem kema gawonaa sunduya jero.

¹ Waba kantri yononon kaanagadeen Anutuwaanon qaa men angon kongiti, iikawaa bujuya ii aposol ano uumeleen alaurugia Judia prowins sokoma laligon mogi. ² Kawaajon Piitonon Jerusalem sitinon eleema uro Juuda selegianon Anutuwaa aiwese men kotogi uugia meleengiti, iyononon jejewili (jaaliki) ama jen mugi. ³ Jen mun kokaen ijogi, “Waba kantri eja Anutuwaa aiwesewo mende laligojuti, gii mono naambaajon kema yonowo ainjolon rama nembanene nena? Ii mende sokonja.” ⁴ Kaen ijogi kanakanai-yanonga kanain iwoi kolooroti,

ii korebore arenawo jen asarin onoma kokaen injjoro,

⁵ “Niinon Jopa sitinon laligon qama kooliwe Pombaa umbeumbenanon nuro rama jaameleen unja mon kokaen iibe: Siwenon aantano iwoi somata mon kamaaro. Iwoi ii opo taanja somataa tani kaanja kolooro. Gajoba yononon iwoi iikawaa wanjonja 4 iikanon men nanjowuyaga, iikawaa tani kaanja noo kosonanondeen kamaan ero. ⁶ Kamaan ero iwoi iikawaa uutanon tororo iibe oro kania kanianon ragi. Oro tosaanja ii namonon kana 4:yanon riinj kemakeju. Tosaanja kawalia geregiawo kolooju. Tosianon wosogianon kondondongon kemakeju. Kaaagadeen koon kania kania kanakeewan elelaon kemakejuti, iwoi iikaanja ii opo iikawaa uutanon motoon kamaagi injiibe. ⁷ Injiibe qa mon kaaagadeen koloon kokaen nijoro mobe, ‘Piito, mono waama iwoi koi qen oon newa.’

⁸ “Kaen mobeto, niinon kokaen jewe, ‘Oo Pon, nii iikawaajon arokuukuu mojen. Iwoi qizimizin anjonjayawo kaanja ii kamban monjen noo buunanon mende oosiriro. Kawaaajon ii mono mende toton nemanja.’ ⁹ Kaen jewe qa iikanon mombo Siwenonja koloon kokaen nijoro, ‘Anutunon iwoi jen konjoratiro eji, giinon iikawaa qata anjonjayawo kaen mende qaba.’ ¹⁰ Iwoi kaanja ii indija karoon kolooro. Kaen kolooro iwoi kuuya ii mombo horogi Siwenon eleema uro. ¹¹ Uma ayayooga kono kamban iikanonadeen Korniliusnon Sisaria taononja eja karoon wasinj onono noonon kagiti, iyononon

miri raniņi, iikawaa naguyanon nanġi.

¹² “Naguyanon nanġi Uņa Toroyanon kokaen jeņ koton nono mobe, ‘Gii mono uuwoi ezelobezelo yakariņ yonowo kemba.’ Qaa ii mobe uumeleen alauruna 6 yononon kaanagadeen Jopa mesaon niwo Sisaria taonon kenin. Sisaria keuma kawali galeņ iikawaa mirinon unin.

¹³ Unin qaa sundu kokaen meņ nonono, ‘Gajoba moņnon noo mirinon asugiro iibe nama kokaen nijoro: Gii mono Jopa gomanon qele ama eja qata Saimon, qata moņ Piito ii wama kawu. ¹⁴ Iinon kaņ Buņa qaa jero gii ano sumañuruganon ii moma laarin uugia meleenġi kuuya hamo qeņ onono letombu.’

¹⁵ “Sundu ii meņ nonono niinon kanain Buņa qaa jewe. Ii jewe mogi Uņa Toroyanon kanakanaiyanon nonoo uunananon kemeroti, mono iikawaa so geja ama mogi iyonoo uugianon kaanagadeen kemero. ¹⁶ *Iinon kemero iibe iikanondeen Pombaa qaa moņ noo momonon kouro romonġowe. Qaa ii kokaen, ‘Jonon oo toonon mulu meņ ononoto, niinon Uņa Toroya uugianon ama iikanon mulu meņ onomaņa.’

¹⁷ Nononon Poņ Jiisas Kraist moma laarin munin Anutunon kalenņa nononoti, ano yononon moma laarigi Anutunon kalenņa iigadeen yonoo uugianon kaanagadeen ano. Kawaajon ama nii kaananon mono nomaen Anutu ku-usuņ Toya batogon qetama mubenaga? Iinon kaen ama ononota niinon anġon koma mumambaajon amamaawe.”

* **11:16:** Apo 1.5

¹⁸ Piitononj sunduya kaenj jero moma uugia olo-mooro bonjonj kolooro Anutu mepeseenj kokaenj jegi, “Onanonj, nono uunana meleema laaligo kotigaa bunaya koloojonj mojonto, Anutunonj kana motoonjo ii waba kantri ejemba yonoojonj kaanagadeenj ama ononota eja. Ii mono keteda koi asarinj moma kotojonj.” Kianj.

Waba kantrinoj uumeleenj tuunj mutuya kolooro.

¹⁹ *Stiiwen qegi komurotiwaajonj ama kakasililinj kolooro uumeleenj ejembanonj deema liligonj kema kagi. Kema kagi tosonianonj kowe goraayanonj Fonisia gomanonj kenngi. Tosianonj kowe kotonj wato qata Saiprus kanonj kenngi. Tosianonj Siria prowinswaa sitia qata Antiokia kenngi. Kaenj deema kenngito, ejemba batugianonj Jiisaswaa Bunja qaa ii Juuda ejembagadeenj injijogi mogi. Waba kantri ii mende injijogi. ²⁰ Mende injijogito, Saiprus ano Sairini eja tosonianonj yonoo batugianonj laligogi. Yonononj waba balononj somariinj Antiokia sitinonj kouma balonj toya yonowo Griik qaanonj aminj moma Ponj Jiisaswaa Oligaa Bunja ii kaenj Juuda qaago yonoojonj kaanagadeenj jen asarinj ononngi. ²¹ Ii jen asarinj ononngi Ponjonj yonowo laligoro ku-usunanonj ejemba uugia kuunj onono mamaga yonononj Ponj Jiisas moma laarinj uugia meleema iwaanonj qokotaagi tuungia somariinj somata kolooro.

²² Kaenj kolooro iikawaa bujuyanonj kema Jerusalem kanageso yonoo gejagianonj kemero mogi. Ii moma Barnabas wasigi Antiokia sitinonj

* **11:19:** Apo 8.14

keno. ²³ Kema keuma Anutunonj kalenjmoriana ejemba onono qeangogiti, ii jaayanonj iima moro uro aisoonj qambanmambanja kokaen jero, “Ono mono korebore uugia menj kululuunj kotiinj Pombo qokotaan nambu.” ²⁴ Barnabasnonj eja awaa kolooro Unja Toroyanonj uuta saa qero uuwoi yakarinj gema qenj uuta kuuya kanonj Jiisas moma laarinj munj laligoro. Kawaaonj ejemba mamaganonj uugia meleema Pombaa tuunonj toroqegi somariiro.

²⁵ Barnabasnonj Antiokia mesaonj Sool mongamambaaonj Tarsus taononj keno. ²⁶ Kema mokolonj wano Antiokia sitinonj kari. Kan iikanonj motoongara gbani motoonggo kuuya laligonj zioz gawonj menj uugia meleengiti, ii tuunja tuunja kuma ononi ejemba mamaganonj momo menj uu wombogianonj anji. Antiokia ejembanonj mutuya kanainj gowoko qagia Kraistwaa ejemba (kristen, Kraistwaa bunja) qama laligogi. Kianj.

Waba kantriwaa uumeleenj yonononj Juuda nanjonj ononji.

²⁷ Kamban kanonj gejatootoo ejemba tosianonj Jerusalem mesaonj Antiokia sitinonj kamaan kougij. ²⁸*Yonoononga monj qata Agabus ii waama Unja Toroyanonj sololoo buju qaa kokaen injijoro, “Bodi somatanonj koloonj gomanja gomanja sokoma ewaa.” Kaen jero iikawaa so Siisakinj qata Klodius iwaa galenkonkonj kambananonj kolooro. ²⁹ Ii kolooro gowoko yonononj mindirinj uumeleenj alaurugia Judia prowinsnonj laligogiti, ii nanjonj onoma kulukululuunj nandunj somata

* **11:28:** Apo 21.10

anġi kembraatiwaa qaa somonġogi. ³⁰ Qaa ii somonġogi ano iikawaa so onanon anġi. Yoŋonon monen ano iwoi men kululuun Barnabas Sool yoroo borogaranon ama wasin oronġi Jerusalem kema uumeleen kanageso yoŋoo jotamemeurugia iniima ononi. Kianġ.

12

Herodnon Jeims qen Piito kapuare mirinon ano.

¹ Kamban iikanon kin Herodnon* uumeleen kanageso sisiwerowero men onomambaaon moma jero uumeleen ejemba tosaana onoma somonġon ononġi. ² Kinon jen kotoro Jombaa data Jeims ii manjawaa soo somatanon kianġi.

³ Kaen jen kotoro qegi komuro Juuda ejemba tosianon ii mogi awaa kolooro iiro. Ii iima kawaajon toroqen jero Piito kaanagadeen men somonġogi. Iwoi ii bered yiistya qaawaa kendon kambanon jero kolooro. ⁴ *Kawaajon kinon kokaen jero, “Niinon kiankomu kendon† tegoro Juuda yoŋoo qaa jakeyanon oomaŋa.” Kaen jen jen kotono kapuare mirinon ononġi. Ononġi manjaqeqe eja 16 yoŋonon batugianon tuun 4 koma kamban utekute anġita eja 4:yanon asaga gomantiina suulan nama galen men mun laligogi.

* **12:1:** Kin Herod Agripa I (mutuya) iinon gbani 37-44 kanon Palestain kuuya galen koma onoma laligoro. * **12:4:** Eks 12.1-27

† **12:4:** Kiankomu kendon ii Inġlis qaanon Passover. Ananaa qaanon qata mon ii goukonkon kendon. Israel ejemba yoŋonon Iijipt laligon nagugia sanon morigi Anutuwaa gajobanon iniima koboon unjuunġu mutuu meragia mende unġuro komugi.

⁵ Piito kaen galen menj mun laligogi kapuare mirinon eroto, uumeleen kanageso yononon suulan iwaajon ama Anutu kaparan koma qama koolin laligogi. Kian.

Siwe gajobanon Piito isama wama kamaaro.

⁶ Qama koolin laligogi kiankomu (Passover) kendon tegoro gomantiina kanon manjaqeqe eja woiyanon Piito gbado (tape) woinon kotakota somongori batugaranon gaon ero ano eja waagiawo tosiyanon nagu gematanon nama kapuare miri galen meg. Kin Herodnon goman ano Piito wama qaa jakeyanon oomambaajon romongon aren ano gaon egi. ⁷ Gaon egito, Pombaa gajoba monon uulanawo asugin Piitowaa kooronon nano kasa miriwaa uuta asaridabororo Piitowaa maronon qen ijoro, “Mono uulanawo waaba.” Kaen ijoro gbado (tape) woiyanon iikanondeen Piitowaa borianonga een suni. ⁸ Suni gajobanon ijoro, “Mono opoga somongon kana esuga mouba.” Ijoro moma iikaen ano. Ii ano toroqen ijoro moro, “Mono malekuga mouma nii notaan kawa.”

⁹ Kaen ijoro moma miri uuta mesaon otaaro. Ii otaan kenoto, gajobanon iwoi anoti, ii ononon kolooro me qaagoti, Piitonon iikawaajon moro sisau kolooro. Iinon gaon en gaon iiroti, iikawaa tanitani moro kolooro. ¹⁰ Miri uuta mesaon nagu mutuyanon galen menj naniti, ii uruugun nagu monon keuma uruugun koton kema kapuare miri seliaa aen kiropoyanon keuri. Keuri nagu somata kotakota iikanon mono anodeen een tano seleenget siti kana qaa ootanon kemeri. Kemen

kana somata striit monj toroqen keni gajobanon uulanawo Piito mesaonj aliro.

¹¹ Aliro Piitowaa uuta tooro kokaen jero, “Oo Ponjonj mono gajobaya wasiro kanj Herodwaa borononga metogonj nonja, ii mojenj. Juuda ejembanonj noo selenanonj iwoi koloowaatiwaajonj mambonjuti, iinonj mono iwoi kuuya iikanonja noo wajna somonjoja. Niinonj keteda koi ii onjanonj moma kotojenj.”

¹² Kaenj moma kotooro asariro Jombaa nemunja Mariawaa mirinonj baagenj keno. Jon iikawaa qata monj Maak qagi. Miri iikanonj ejemba mamaganonj ajoroonj Anutu qama koolinj laligogi.

¹³ Kaenj laligogi Piitononj kanj toomaanonj nama nagunonj qero. Nagunonj qero welenqege emba qata Roda iinonj kanj “Gii morononj?” jenj qisiro.

¹⁴ Qisinj nama Piitowaa aroya moma kotonj “Iia kajan!” jenj aisoonj lugunj nagu mende horonj uulanawo miri uutanonj uma injjoro, “Piitononj kanj nagunonj nanja.” ¹⁵ Injjoro moma iwaajonj “Uuga sooro jejanj,” jegi. Jegito, iinonj waj qenj “Qaa onja jejenj!” injjoro. Kaenj injjoro jegi, “Ii mono Piitowaa gajobayanonj nanja.”

¹⁶ Kaenj aminj mogito, Piitononj nagu qengadeen nano horonj iima aarugi. ¹⁷ Aarugi borianonj sare ama olonj ambutiwaajonj jero. Jenj Ponjonj kapuare mirinonga wama seleenjenj kamaaroti, sundu ii injjoro, “Onjo buju koi mono bisop Jeims ano uumeleenj alaurunana tosaanja ii injjogi mobu.” Kaenj injjonj onjomesaonj gomanj monjenj keno. Kianj.

Piitonon kapuare miri mesaoro kinj Herodwaa irinja soono.

18 Goman ano manjageqe eja yononon Piito mongama “Daen ilinolon koma alin kenja?” jen kawaajon konjilin ano majakaka somata mogi.‡ 19 Herodnon kaanagadeen Piito mokoloowutiwaajon jero mongama bimbington mende mokoloogi eja waagiawo Piitowaa galen megiti, ii qaa jakeyanon onooma mamaga qisin onoma jen tegon unuama unugi komuwutiwaajon jen koton onono. Kawaa gematanon Judia prowins mesaon Sisaria taonon kemen kanon laligoro. Kian.

Anutunon kinj Herod irona muro komuro.

20 Fonisia prowinswaa taon qagara Taia ano Saidon yononon nene gawongia mewombaa-jon amamaan kinj Herodwaa kantri yonoononga nene iwoigia sewanja men laligogi. Kaanja laligogi Herodwaa irinja soono Taia Saidon kere ama onoma nembanene onombutiwaa songo ano. Kawaajon yononon kululuun jotamemeurugia wasin onongi tuun men kinj Herod iibombaaajon kengi. Kengi jawina qata Blastus jinkaron miriaa galenanon ii wala injiro. Injiro ijogi, “Nono qaa jen solananinin luae koloowaatiwaa qisiwombaa-jon kajon.” Kaen ijon jen men loorin mugi injoro, “Saanon qaagia kotinon gemagianon namaa.”

21 Kaen injjoro kinjon qaa meleema onomambaaajon kamban men onono kanon

‡ **12:18:** Room gawman gawombaa arena kokaen: Kapuare ejanon olon konagati een, eja waagiawo ii mono unugi komunkegi. Kawaajon konjilin ama majakaka somata mogi.

ajoroogi iyan̄aa selia menjeren̄on̄ kin̄ eja pon̄ malekuya mouma jin̄karon̄ dun̄ rarayanon̄ rama korisoro qaa injoro. ²² Injoro ejemba tuun̄ yon̄onon̄ moma kokaen̄ jen̄ qagi, “Qaa ii Anutuwaanon̄ qaaga. Ii balon̄ ejawaa qaaya qaago.” ²³ Kaen̄ qagito, kin̄non̄ kaen̄ ama Anutuwaa qabun̄aya qakooma mende mepeseen̄ iyan̄aajon̄ moro uro. Kawaajon̄ Pombaanon̄ Siwe gajoba mon̄non̄ iikanondeen̄ qero doonon̄ kin̄ kin̄ kema kiro komuro. ²⁴ Kaen̄ kolooroto, Anutuwaanon̄ Bun̄a qaa ii jen̄ laligogi toomorian̄awo koloon̄ seiro.

²⁵ Antiokia siti yon̄onon̄ Barnabas ano Sool nan̄gonan̄go misin̄ gawon̄ mon̄§ oron̄giti, iy-oronon̄ ii Jerusalem laligon̄ metogori. Ii metegon̄ Jon̄ qata mon̄ Maak qagiti, ii wama motoon̄ Jerusalem mesaon̄ Antiokia sitinon̄ eleema kagi. Kian̄.

13

Barnabas Sool yoronon̄ misin̄ gawon̄ kanain̄ menj̄ keni.

¹ Antiokia sitinon̄ tosianon̄ uugia meleema uumeleen̄ kanageso koloogi jotamemegia kokaan̄anon̄ gejatootoo qaa jen̄ kuma on̄oma laligogi: Qagia Barnabas ano Simeon qata mon̄ Injan̄a (Griik qaanon̄ Naija) ano Lusius (Sairini gomambaajon̄), Manain̄ (ii pon̄ gawana

§ 12:25: Antiokia yon̄oonon̄ nan̄gonan̄go monen̄ ii menj̄ kema Jerusalem uumeleen̄ kanagesowaa jotamemeurugia yon̄oo borogianon̄ ani. Kawaajon̄ qata nan̄gonan̄go misin̄ gawon̄ mon̄ jejon̄. Apo 11.30

Herod* iwo motoon laligon somariiri) ano Sool.
 2 Uumeleen kanageso yononon Pombaa waeya men mepeseen nene singi laligogi iikanon Unā Toroyanon kokaen injoro, “Niinon Barnabas ano Sool gawon qaita mon mewaotiwaajon meweengon oroombe. Kawaajon ononon mono ii jen tegon wasin orongi kembao.”

3 Kaen injoro qama kooliwombaajon nene singi laligon borogia wangaranon angi Pombaa kusujanon turun orono wasin orongi keni. Kian.

Saiprus watonon kema gawon meg.

4 Unā Toroyanon kaen wasin orono goman qata Selusia kanon kemeri. Kanon kemon wangonon uri opo sel horon mororongogi haamonon nangoro kema wato Saiprus kawaa ween koukoutanon keugi. 5 Keugi siti qata Salamis kanon kema Juuda ejemba yonoo qamakooli miria miria kanon uma Anutuwaā Bunā qaa jen uu kuun ononi. Eja qata Jon ii kaanagadeen wani yorowo kema kan ala ilailaagaraga laligoro. 6 Kaen laligon wato kuuya liligon koton leegen ween kemekemetanon Pafos sitinon keugi. Kanon keuma Juuda eja qata Barjiisas mokoloogi. Iinon owen jenan ejaga koloon gejatootoo eja takapolakaya laligoro.

7 Oweñ eja ii wato kawaa kiapya qata Sergius Pool iwaa mirinon rama laligoro. Kiap iikanon momakooto ejaga laligoro. Kaanā laligon Anutuwaanon Bunā qaa momambaa siinā en muro Barnabas Sool koma horon orono iwaanon kari.

* **13:1:** Herod Antipas iinon gbani 4 B. C. – 39 A. D. kanon Galili ano Perea prowins woi ii galen koma onoma laligoro.

⁸ Karito, Elimas, (owen memewaajon qata Griik qaanon kaen jenkegiti,) iinon kiapnon Anutu moma laarin mubabotiwaajon tuarenjen ama oroma kiap uuta qaanon enkalolon memambaa-jon angobato mero. ⁹ Angobato mero Sool, qata mon Pool qagiti, Unja Toroyanon iwaa uuta saa qero Elimas tororo iima kotooro.

¹⁰ Iima koton kokaen jen muro, “Yei! Um-buqumbulin eja, gii mono Kilenaa Toyaa mera koloojan. Satanon uuga osonkakale ambe-mbo men gono selenon kuukuu kania kania ama laligonkejan. Qaa dindina kuuyaa kereya koloon Pombaanon kana dindina meerangona dogonkeji, ii mono mesaowaga me? ¹¹ Kawaajon moba! Ponon mono boria qaganon ano esunanon turun gono jaaga gooro ween asasaga iimambaajon amamaawaga. Iinon kamban merotiwaa so mono jinjaun qen laligowa.” Jen muro iikanondeen pangamanon qaganon kamaan tururo umun koma titou kuun ilinwalin qen kema kan borianon mewutiwaajon qisin borianon koromojoron ano. ¹² Iwoi ii kolooro kiapnon ii iima Pombaa Buja qaa momoyaajon walinjon moma laarin muro. Kian.

Pisidiawaa Antiokia taanon misin gawon meg.

¹³ Poolnon nenauruta yonowo Pafos goman mesaon wanjonon ugi opo sel horon moro-rongogi haamonon nangoro kema laligon Pam-filia prowinswaa siti qata Perga kanon keugi. Kanon keuma nama Jonon oromesaon eleema Jerusalem sitinon karo. ¹⁴ Eleema karoto, yoronon Perga siti mesaon toroqen kema Pisidia

prowinswaa taon qata Antiokia kanon keuri. Kanon keuma Sabat kendonon qamakooli mirigianon uma rari. ¹⁵ Rari qamakooli miriwaa galeñ yononon Mooseswaa Kana qaa ano gejatootoo yonoonon Buju Tere weengon welen angi kamaan kokaen qisin orongi, “Alawoinana, oroonon qaa mon kanageso uunana kuuwaoti-waajon eji een, ii mono saanon jeri mobonã.”

¹⁶ Kaen qisin orongi Poolnon waama boro kuma kokaen jero, “Israel wabaurunana ano balon toya nonowo Anutu waeya men mepeseenkejuti, onjo mono geja ama mobu.

¹⁷ *Israel ejemba tuun ananaa bejnana ii Anutu. Iinon bemunjaleurunana meweengon onono ambosakonurunananon Iijipt gomanon kema waba koloon laligogi. Anutunon kamban kanon Israel ejemba tuun ii toomorian onono sein qabunagiawo koloogi. Kaen koloogi Anutunon angoletu men ku-usunã qendeema iikanon unuano Iijipt kantri mesaon seleengon kagi.

¹⁸ * “Kan laligon balon qararankonkonanonton kan nanamemen bologa ama men laligogi Anutuwaa irinã soono gbani 40:waa so uubooli moma laligoro. ¹⁹ *Moma laligoroto, kilen kan laligon Keinan gomanon kougi. Kougi iikanon kanageso tuun 7 konjoma kondeema onoma balongia men mendeema isiurunana toya toya koloowutiwaajon bunã qen onono. ²⁰ * “Kaen kolooro gbani 450 kawaa so keno. Iikawaa gematanon Anutunon jentegowaa eja ponã

* **13:17:** Eks 1.7; 12.51 * **13:18:** Jan 14.34; Dut 1.31 * **13:19:**

Dut 7.1; Joos 14.1 * **13:20:** Pon 2.16; 1 Sml 3.20

pona (Judge) kuun onono. Ii kuun onono laligon kougii Samuelnon kolooro. Iinon jentegowaa eja pon konoga koloon gejatootoo ejaga laligoro.

²¹ * “Samuelnon koloon laligoro kamban iikanon kin pombaajon Anutu welema mugi eja qata Sool onono. Sool iinon Benjamin isi yonoononga eja qata Kiis iwaa meriaga kolooro ano gbani 40:waa so kin pongia laligoro. ²² * Ii laligoroto, Anutunon Sool utegon kitianon eja qata Deiwid kin eja pongia koloowaatiwaajon meweengon kuuro. Kuun kania jen asarin kokaen jero, ‘Niinon Jesiwaa meria Deiwid mokoloijen. Iwaa uuta gosin mobe saanon sokoma nonja. Iinon nanamemenja kuuya kanon noo jena ten koma laligowaa.’

²³ Anutunon wala eenanon Hamoqeqe Toya wasin nonombaatiwaajon jeroti, soomongo qaa iikawaa onanon mono kokaen kolooro: Deiwidwaa gbiliuruta yonoononga eja qata Jiisas kolooro Anutunon ii Israel tuun nonoo Hamoqeqe Tonana koloon laligowaatiwaajon kuuro.

²⁴ * “Jiisasnon mende asugiro waladeen iikanon Jonon kan kokaen jen laligoro, ‘Ono mono uugia meleembu. Uugia meleengi niinon oomulu men onomanja.’ Kaen jen Israel ejemba tuun kuuya uu kuun onoma laligoro. ²⁵ * Kaen laligoroto, iinon gomanlili gawonja mendaboromambaajon ama iikanon kokaen injoro, ‘Ono noojon nomaen

* **13:21:** 1 Sml 8.5; 10.21 * **13:22:** 1 Sml 13.14; 16.12; Ond 89.20 * **13:24:** Maak 1.4; Luuk 3.3 * **13:25:** Mat 3.11; Maak 1.7; Luuk 3.16; Jon 1.20, 27

romongoju? Iwoi romongojuti, niinonj ii qaagoto, mobu, noo gemananonj eja monj kawaa. Iinonj karo niinonj iwaa kooronanonj kamaanqeeta laligojenywaajonj wayangesoya besaanj kana esu kasia isamambaajonj moma bimbingomanja.’

²⁶ “Oo alauruna, Aabahambaa gbiliuruta ano balonj toya onononj nonowo Anutu waeya menj mepeseenkejuti, Anutunonj hamo qenj nonombaatiwaa Bunaya ii ano nonoononj kaja.

²⁷ Iikawaa kania ii kokaenj: Jerusalem toya ano galenurunana yonononj Jiisaswaa kania mende moma kotogi. Gejatootoo yonoononj Buju Tere Sabat kendonj so weenjonkejuto, iikawaa kania ii mende moma asarinkeju. Kaanja tompinj laligojuto, kilenj galenkonkonj ejaurunananonj Jiisas komuwaatiwaa qaaya jenj tegogi gejatootoo ejemba yonoononj qaa ii iikaanja kanonj honjowo kolooro. ²⁸ *Yonononj Jiisas koomuwaa bunja koloowaatiwaa so qaa kania monjgama monj mende mokolonj kilenj “Kozigenj!” qagi. Qama Pailotnonj jenj tegoro komuwaatiwaaajonj qama welenji.

²⁹ * “Iwaajonj qaa kuuya oogita eji, yonononj mono iikawaa so anji honja koloodororo Jiisas gerenonga metogonj kamaanj qasirinonj kema jamo kobaa uutanonj anji. ³⁰ Anjito, Anutunonj ii koomu-nonga menj gbiliro waaro.

³¹ *Waaro iwo Galili prowinsnonga Jerusalem sitinonj kagiti, ii mono weenj boria mamaga

* **13:28:** Mat 27.22-23; Maak 15.13-14; Luuk 23.21-23; Jon 19.15 * **13:29:** Mat 27.57-61; Maak 15.42-47; Luuk 23.50-56;

Jon 19.38-42 * **13:31:** Apo 1.3

asugin onono. Alauruta asugin ononoti, iyononon kambaŋ kokaamba ejemba batugianon dangunu kaanŋa nama kania nanŋon jen asarin laligoju. ³² Anutunon Juuda ambosakonjurunana yonowo iwoi amambaa qaa jen somongorota nono iyonoo gbiliurugia kolooniŋ qaa walaga iikawaa onanon mono kambaŋ kokaamba nonoojon kokaen kolooro: Iinon Jiisas men gbiliro waama laligoja. Kawaajon nononon iikawaa Oligaa Buŋa ii jen asarin ononjon.

³³ *“Anutunon Jiisaswaajon qaa jero Deiwidnon moro Ondino (Buk song) janŋo woi kanon kokaen oorota eja,

‘Giinon neenaa meranaga koloojani, ii kete ejemba qendeema onombe iima kotoju.’

Iinon qaa iikawaa so Jiisas men gbiliro waaro.

³⁴ *Jiisas men gbiliro koomunonŋa waama kotiin laligon kanagen mombo mende komuwaa. Iikawaa qaaya Anutunon kokaen jerota eja,

‘Nii kalenmorianan kin Deiwid mun laligowe soraaya koloon powowon kotiin nanoti, iikawaa so ii mono onoojon togon onomanŋa.’

³⁵ *Deiwidnon iikawaa qaaya ii Ondino (Buk song) monon kaanagadeen kokaen anota eja,

‘Geenŋaa wombo ejaga soraaya ii mende mesaona koomuwaa ronon mende gisaawaa.’

³⁶ Nono kin Deiwidwaa kania mojon: Iinon laaligoya laligon Anutuwwa jeta otaan gawon

* **13:33:** Ond 2.7 * **13:34:** Ais 55.3 * **13:35:** Ond 16.10

muroti, ii medaboron goron qen komuro. Komuro ambosakonjuruta yonoo kosogianon ron kongi qamoyanon en gisaan qaono. ³⁷ Deiwidnon gisaan qaonoto, Anutunon eja men gbiliro waaroti, iinon mende gisaaro.

³⁸ “Eja alauruna, kawaajon qaa koi mono mobu: Anutunon Jiisaswaajon ama singisonggogia mesaon songbambaa. Nononon iikawaa Bunaya jen asarin ononjon. ³⁹ Wala ‘Mooseswaanon Kana qaa otaan iikaana kanon solana koloowona,’ jeninto, iikanon iinon woinon osin amamaan laligonin. Kaen laligoninto, kamba kokaamba daen yononon Jiisas moma laarin iwo qokotaawuti, Anutunon mono kuuya yonoo qaagia jen tegoro solananiwuya. ⁴⁰ Gejatootoo ejembanon qaa jen oogita eji, Anutunon iikawaa so irona meleeno qagianon ubabotiwaajon mono toogia moma galengia men aowu. Qaa kaana mon ii kokaen,

⁴¹ *‘Niinon onoo laaligo kambaanon angoletto qaita mon memana.

Mononon iikawaa buju qaa jero mobuyaga, ii qaa hona koloowaatiwaajon mende moma laariwuyaga.

Kawaajon qaa ii men kamaan ama jejewili amakejuti, ono mono een uun iima walingon tiwilaawu.’”

⁴² Poolnon kaen jero Barnabaswo qamakooli miri mesaon kamaari tosianon kokaen qisin orongi, “Nono qaa koi mombo mobombaajon mojon. Kawaajon ii Sabat kendon mon

* **13:41:** Hab 1.5

eukanon saanon toroqen jeri mobonaga.”
⁴³ Qamakooli mirinonga kamaan deengi ejemba mamaganon Pool ano Barnabas kanagaranon orotaagi. Tosianon Juudaga koloogi ano tosonian waba kantrinonja koloogito, Juuda yonowo toroqen laligogi. Yononon orotaagi amin moma qambanmamban qaa kokaen ononi, “Anutunon kalenmorian ononoti, iikanon mono bon qen nambu.”

⁴⁴ Sabat kendon mon kan kuuroti, iikanon taon balon iikawaa ejembaya ii kololoon “Anutuwaaw Bunja qaa mobonja,” jen kouma ajoroogi. ⁴⁵ Kouma ajoroogi Juuda yononon ejemba tuunja tuunja injiima iringia soondabororo. Soondabororo Poolwaanon qaa qewombaajon jenonkooli ama niinongiinon jen mepaqepae ama orongi. ⁴⁶ Kaen ama orongi Pool Barnabas yoronon awasankaka kotiin nama qaa kokaen jeri, “Anutunon gawon noronotiwaa so Bunyaya wala Juuda ejemba injionin sokonagato, onjo ii gema qen lan kokaen jeju, ‘Nono laaligo kotiga uutanon keubonatiwaa so qaago.’ Kawaajon mobu, noronon mono onomesaon waba kantria kantria yonoonon eleema kembota. ⁴⁷ *Pononon iikawaa qaaya kokaen jen koton nonono,

‘Niinon kuun gombe waba kantri yonoo asasagiaga koloon hamoqeqewaa kania jen asarin laligona balon goraaya kuuya sokondabororo leele eu emu yononon letoma Siwewaa bunja koloowuya.’”

⁴⁸ Kaen jeri balon toya Juuda mende laligog-

* **13:47:** Ais 42.6; 49.6

iti, iyonononj moma uugia qeangoro Pombaa Bunaya mepeseegi. Mepeseen laaligo kotigaa bunja koloowutiwaajonj Anutunonj moma gosinj ononoti, iyonononj iikawaa so uugia meleema Jiisaswaa Bunaya moma laarigi.

⁴⁹ Moma laarigi Pombaa Bunja qaa jen seigi prowins kuuya sokoma keno. ⁵⁰ Saanonj kenoto, Juuda yonononj taombaa eja geria ano emba uuta Anutu goda qen laligogiti, iyonoo uugia qaanonj osonj kuun Pool Barnabas motoonj sisiwerowero ama oroma gomanj mirigianonja orotaagi. ⁵¹ *Kembaotiwaaajonj ama telambelangia qendeema kokaen injijori, “Noro onoo balononj kari sububunj kana tambonaranonj mokotaaji, ii mono qesaari onoangiaagenj eleema kemebaa.” Kaen injijori kaniagara solanja moma kotogi kema Galesia prowins uutanonj siti qata Aikoniam kanonj keuri. ⁵² Keurito, gowokourunana Antiokia taononj laligogiti, Unja Toroyanonj iyonoo uugia saa qero hononja mende aisoonj laligogi. Kianj.

14

Aikoniam sitinonj uugia kuuri.

¹ Pool Barnabas yorononj Aikoniam sitinonj keuma kaanjiadeen Juuda yonoo qamakooli mirinonj uma Bunja qaa jeri. Jeri Juuda ano waba kantri ejemba yonoononja tuunj seiseiya yonononj uugia meleema Jiisas moma laarigi. ² Moma

* **13:51:** Mat 10.14; Maak 6.11; Luuk 9.5; 10.11

laarigito, Juuda ejemba mende moma laarigiti, iyononon balon toya Juuda mende laligogiti, iyonoo uugia oson aposol uunonkeeme ama orombutiwaaajon uugia kuugi. ³ Kuugi kilen kamban koriga kanon laligon Pon moma laarin awasankaka nama Bunaya jen laligori. Pon kalenmorianaa qaaya jen asariri qaagara nanjon ku-usuna borogaranon ano aiwese angoletto meri asugiro. ⁴ Kaen asugiro taombaa kanage-soyanon juma deengi. Tosianon Juuda jotamemeya yonowo motoon somongogi tosianon aposol yorowo toroqen nangi.

⁵ Kaen aron qen nangi balon toya ano Juuda ejemba wabaya yononon waama jotamemeurgia yonowo uumotoon ama wasiwasi eja aposol ii “Jamonon gilin uruwona!” jen romongogi. ⁶ Kaen romongogi moma olon koma togon Likonia prowinsnon keni. Kanon kema taon qagara Lистра ano Derbe ano goman liligon oroma rama kengiti, iikanon keuri. ⁷ Kanon keuma Oligaa Buna jen asarin uukuukuu men onoma laligori. Kian.

Listra taonon Pool Barnabaswaaajon ben qagi.

⁸ Listra taonon eja mon kanawoita koomuya laligoro. Ii nemun goron uutanonga meendanogoya koloon kamban mongen kana mende riin een ramakero. ⁹ Poolnon Buna qaa jero moma raro uun kania kokaen iima romongoro, “Iwaa uutanon momalaaria en murotiwaaajon ama saanon qeangowaa,” kaen jero. ¹⁰ Kaen romongon qa somata qama ijoro, “Mono waama

namba.” Kaen ijoro porazak waama kema kan nano.

¹¹ Poolnonj kaen ano ejemba tuun yonononj ii iima Likaonia qaagianonj kokaen silama qagi, “Ben yorononj letoma eja selewo koloonj batunananonj asuginj nonoononj kamaanj laligojao.”

¹² Kaen jen Barnabas qata ben wangia qata Zuus qagi ano Poolnonj jetanonj menj qaa jerotiwajaanj ama ben qata Hermes qagi. ¹³ Kaen qagi ben Zuus iwaa jiwowonj jigoya taonj batanonj eroti, iikawaa jigo gawonj galenanonj bulmakao ejia unuama karo. Kaen kanj ila kasasoronj menj kanj taonj kiropo naguyanonj nama ejemba tuun yonowo jakenonj ama siimolonj oonj orombombajaanj anji.

¹⁴ Kaen anji aposolwoi yorononj ii moma “Mende sokonja,” jen qotogonj selekopaagara menjurama uulanawo ejemba tuun uutanonj kema qari. ¹⁵ *Qama kokaen jeri, “Ejaurunara, onjo mono nomaembaajonj ama iwoi kaanja anju? Noro kaanagadeen onjo kaanja balonj eja toonga koloojo. Noro Anutuwaa Oligaa Buna jen asarinj onjonjo. Kawajaanj onjo mono ben omaya gema unuwu ano uugia meleema Anutu laaligo Toyaanonj qokotaawu. Anutu laaligo Toyanonj Siwe, namo, kowe ano iwoi kuuya iikawaa uutanonj eji, ii mokoloonj ononota laligoju. ¹⁶ Gomanja gomanja kuuya yonononj wala eenanonj laligonj kougiti, Anutunonj ii mende angonj koma onono iyangiaa jaajaa ilinwalin laligogi.

¹⁷ “Mende angonj koma ononoto, kilenj tom-pinj mende laligogi. Qaagoto, Anutunonj iwoi

* **14:15:** Eks 20.11; Ond 146.6

awaa awaa ama oŋoma laligoro. Iinoŋ jero koŋ kiro weeŋ qero toomoriaŋanoŋ kambaŋa kambaŋa kolooro neŋkorisoro ama iikaŋa kanon uugia kuun oŋono laligogi. Kaen laligogi aŋaa kania mobutiwaajon kalaŋa ii qendeema oŋoma iikaŋa kanon dangunuya ano laligogi.”¹⁸ Yoronon kaen jeŋ ejemba tuun siimolon on orombutiwaajon jarambaran riin jeŋ susugon ononi loorin mesaogi. Kian.

¹⁹ Litra yoŋonon Pool Barnabas oromesaogito, Juuda ejemba tosianon Antiokia taon ano Aikoniam siti woi iikanon kouma ejemba tuun uunonkeeme ama ononji. Ama oŋoma yoŋowo ororon lugun Pool jamonon qeŋ “Mono komuja!” jegi. Kaen jeŋ ororaan taon gematanon kamaan mesaogi ero. ²⁰ Eroto, gowoko yoŋonon kouma liligon mugu waama kema taonon uro. Kanon uro eri goman ano Barnabaswo Derbe sitinon keni.

Siriawaa Antiokia sitinon eleema kari.

²¹ Derbe sitinon Oligaa Buŋa jeŋ asarin uugia kuun ononi mamaganon uugia meleema Jiisaswaa gowokouruta koloogi. Kaen koloogi Derbe taon mesaon Litra, Aikoniam ano Antiokia taon iikanon eleema kema injiri. ²² Injiima rama goman so liligon Jiisaswaa gowokouruta yoŋoo uugia nanon meŋ kotiiri. Pon moma laarigiti, iwo qokotaan nambutiwaa qambaŋmambaŋ qaaya oŋoma kokaen injiori, “Nono mono koŋajilin qaganon (lombo kania kania mokolon) laligon papangon Anutuwaa bentotonon eu keubon.”²³ Uumeleen kanageso so jotamemeurugia meweengon galen laligowutiwaa kania kuma oŋoma

kuunŋ oŋoni. Kuunŋ oŋoma Anutuwaajonŋ nene sinji laligonŋ gowoko tuunŋ yoŋoojonŋ qama koolinŋ Ponŋ moma laarigiti, iwaa borononŋ oŋooni.

²⁴ Oŋooma oŋomesaonŋ Pisidia prowins kotonŋ kema Pamfilia prowinsnonŋ keuri. ²⁵ Kanonŋ keuma Perga sitinonŋ rama Buŋa qaa jeŋ uugia kuunŋ oŋoma Atalia taononŋ kemeri. ²⁶ Kanonŋ kemenŋ wanŋononŋ uri opo sel horonŋ mororonŋgogi haamononŋ nanŋoro kema laligonŋ Antiokia sitinonŋ keuri. Antiokia uumeleenŋ kanageso yoŋononŋ ii Anutuwaa kalenŋmorianŋ uutanonŋ misinŋ gawonŋ mewaotiwaajonŋ wala Anutuwaa borononŋ ama oronŋgi oŋomesaonŋ keni. Kema liligonŋ gawonŋgara ii medaboronŋ mombo iyanŋgaraa sitinonŋ eleema kari.

²⁷ Kanonŋ kanŋ uumeleenŋ kanageso koma horonŋ oŋoni. Koma horonŋ oŋoni ajoroogi qaa sundugara kokaenŋ injiori, “Anutunonŋ norowo laligonŋ anŋoleto somasomata ama meŋ laligoro. Iinonŋ nemunŋ koma norono gawonŋ meri waba kantria kantria yoŋononŋ Jiisas moma laariwutiwaa nagu horonŋ oŋono uugia meleenŋgi.” ²⁸ Sundugara kaenŋ injionŋ gowoko tuunŋ yoŋowo kambaŋ koriga qenŋ korinŋ rama laligori. Kianŋ.

15

Waba kantri yoŋoojonŋ ama zioznonŋ deemambaajonŋ ano.

¹ *Antiokia laligorito, Judia prowinsnonŋga ejemba tosanonŋ kamaanŋ kanŋ kanainŋ uumeleenŋ ejemba kokaenŋ kuma oŋonŋgi, “Oŋo

* **15:1:** Lew 12.3

Mooseswaanon Kana qaawaa so Anutuwaa aiwese men selegia mende kotowuti een, iikaana mono Siwewaa buna koloowombaajon amamaawuya.”² Kaen kuma onongitiwaajon ama angowowo kolooro Pool Barnabas yoronon tuarenjen ama onoma geriawo jen ononi. Jen ononi uumotoon mende ama qaa kokaen somonjon jegi, “Nono mono Pool, Barnabas ano jotamemeya tosaana wasin ononin Jerusalem sitinon uma qaa ii men aposol ano Jerusalem uumeleen kanagesowaa jotamemeya yonoonon kema injowu.”

³ Qaa kaen somonjon jegi uumeleen kanageso yononon ii wasin onongi kanaanon kenji. Kema laligon Fonisia ano Samaria prowins woi ii koton kanaanon kanagesoya kanagesoya injigi. Injiima waba kantri tosaana yononon uugia meleengitiwaa bujuya jen uumeleen tuun yonoojon korisoro somata ama onongi.⁴ Ama onoma kema kema Jerusalem sitinon keugi. Keugi aposol ano jotamemeya yononon uumeleen kanageso yonowo koma horon onongi. Koma horon onongi sundugia kokaen jegi, “Anutunon nemun koma nonono misin gawon menin nonowo laligon angoletu somasomata ama men laligoro.”⁵ Sundu ii jegito, Farisii (Kana qaawaa kaparanjonjon) tuunnonnga uumeleen eja tosianon waama kokaen jegi, “Waba kantri yononon uugia meleengiti, iyonoojon mono kokaen jen kotowona: Yononon mono Anutuwaa aiwese men selegia koton Mooseswaanon Kana qaa kuuya otaan laligowu.” Kian.

Jerusalem ajoajoroo ama angowowo qaa mindingogi.

⁶ Kaen jegi aposol ano jotamemeya yononon qaa ii jen gosiwombaajon ajoroogi. ⁷ *Ajoroon niinongiinon qaa mamaga jen jenonkooli анги. Ii анги Piitonon waama kokaen injoro, “Alauruna, Anutunon wala batunananon gawon mendeema meweengon noma noojon kokaen jero, ‘Gii mono waba kantrinon kema Oligaa Buḡa qaa jen asariḡ onona yononon uugia meleema Pon moma laariwu.’ Ono qaa ii moju. ⁸ *Anutunon ejemba kuuya uunana moma kotoji, iinon kania qendeema Uḡa Toroya Juuda ejemba nonoojon wasiro kamaaroti, iikawaa so mono waba kantri ejemba yonoojon kaanjadeen ii wasiro uugianon kemero.

⁹ “Wasiro kemero iikaanḡa kanon Juuda ejemba mende injisoroon kantri tosia mende sureen onono. Qaagoto, yononon Anutu moma laarigi singisongogia mesaon uugia songbano soraaya koloogi. ¹⁰ Kawaajon ono mono naambaajon Anutu angobato men mubuyaga? Naambaajon gowoko gbilia yonoo arogianon qaqaḡ toroqen anin angowuyaga? Qaqaḡ kaanḡa ii ananaa ambosakonananon me nononano kaanḡadeen angowombaa so mende koloon laligonin. ¹¹ Kaen qaagoto, kokaen moma laarijon: Pon Jiisaswaa kalenmoriananon mono Anutu nemuḡ koma muro hamo qen nonono Siwewaa buḡa koloowonḡa. Waba kantri yononon kaanḡadeen kana motoonḡo iikayadeen otaan

* **15:7:** Apo 10.1-43 * **15:8:** Apo 2.4; 10.44

letoma Siwewaa buŋa koloowombaajon moma laarinkeju.”

¹² Kaen injjoro tuun yononon kuuya qaa mongama qaa bo ragi. Ragi Pool Barnabas yoronon qaa sundugara kokaen jeri, “Anutunon nemun koma norono waba kantrinson kema batugianon misin gawon meri aiwese angoletto somasomata asugiro.” Kaen jeri geja ama mogi. Kian.
*

Bisop Jeimsnon qaa injjoro.

¹³ Pool Barnabas yoronon sundugara jedaborori mogi Jeimsnon qaa kokaen jero, “Alauruna, niinon qaa jewe mono geja ama mobu. ¹⁴ Anutunon kambaŋ mutuya waba kantri ejemba jaasewan qen onoma batugianonga ejemba iyanajon meweenon onono qata bosima kanagesoya toroqegi. Anutunon kaen ama kaniaya qendeema nononoti, Saimon Piitonon iikawaa qaaya ninijoro. ¹⁵ Qaa kaanŋa ii gejatootoo ejemba yononon kaanagadeen nanjon jenkeju. Yononon qaa mon kokaen oogita eja,

¹⁶ *‘Kawaa gematanon niinon eleema kan kin Deiwidwaa kantri totona mombo men waamanŋa.

Iinon wala jinkaron kuunŋa qen ambosakonana galen koma onono kuunanon boratin riin kamaaroto, niinon ii mombo meagon kuuwe kantrinson qeangon nambaa.

* **15:12:** Bisop, Griik qaanon episkopos, ananaa qaanon jaagalen me inspekta. Iinon zioz gawon kuuyaa mindimindiri galenŋa kolooja. Jeims koi kanon Jiisaswaa gowokoya qaagoto, Jiisaswaa

* **15:16:** Aam 9.11-12

17 Ii kokaen koloowaatiwaajon amañ: Ejemba tuun tosaañ kuuya yononon Pon mongambuya.

Waba kantri kuuya neenaa bunana koloowu-tiwaajon onoombeti, iyononon Pon nii mongama nombuya.

Pon niinon kaen jejen ano iikawaa so kantri-gia men qeangomañ.

18 Kaen amakejeni, ii mono monowaa monoyanonga moma kouma laligoju.'

19 "Kawaajon Jeims niinon qaa ii gosin momonanon kokaen romonjon jejen: Waba kantri ejemba uugia Anutuwaanon meleenjuti, nononon mono lombo qaqan somata iyonoo qagianon anin mende sokombaa. 20 *Kaen qaagoto, iyonoojon tere kokaen oonin sokombaa: Yononon oro busuya ben lopiombaa nandun bun qen kanagianon angi esungianon tururoti, ii mende newu. Serowilin mende ambu. Oro aroya qoosonga busuya ano sa ii mende newu. Iwoi 4 ii mesaowutiwaajon jen kotiiwonaga. 21 Mooseswaa Kana qaa ii monowaa monoyanonga goman so jen asarin kouma laligojon. Ii Sabat kendon so qamakooli mirinananon weenjon momakejon. Kawaajon qaa 4 ii saanon mende mesaowonã." Kian.

Jerusalem ajoajoroonon waba kantri yonoojon tere oogi.

22 Jeimsnon kaen jero aposol ano jotameme yononon kanageso kuuya yonowo qaa ii mogi

* 15:20: Eks 34.15-17; Lew 17.10-16; 18.6-23

sokono. Mogi sokono batugianonnga eja tosaanja meweengon onoma Pool Barnabas yorowo mooton Antiokia sitinon wasin onbombajaan jegi. Kaen jen eja qata Juudas qata mon Barsabas ano Sailas meweengon orongi. Eja woi ii uumeleen tuumbaa jotameme ejaga koloori. ²³ “Eja ii wasin orombona,” jen tere mon kokaen on borogaron on angi,

“Momalaariwaa waba alaurunana, Antiokia siti ano Siria ano Silisia balonon laligojuti, nononon onoo jolongia jejon. Aposol nononon momalaari kanagesowaa jotamemeya yonowo onoo uumeleen alaurugiaga kolojon. Kaen onowo qaa amin mobombajaan tere ama ononjon.

²⁴ Ananaa ejemba tosaanja mende jen koton ononin angio nonomesaon onoonon kan uugia kuun qaa morotanon lolowawa men onongi uu momogia sisau kolooro monin.

²⁵ Kawaajon nono korebore ajoajoroo ama uumotoon anin sokono. Sokono eja woi meweengon wasin oronin wombo alawoinana Barnabas Pool yorowo onoonon kawuya.

²⁶ Barnabas Pool yoronon ananaa Pon Jisas Kraistwaa qataajon ama laaligogara qeleeni tosanon urugi komuwowaajon ani.

²⁷ Nono Juudas Sailas wasin oronin kan qaa iikayadeen toroqen jegaranon jeri mobuya.

²⁸ Unja Toroya ano nononon qaa kokaembaajon uumotoon anin sokonja: Onoo qa-

gianon lombo qaqañ mende toroqen ambona. Qaa waña 4 iikayadeen mono otaawu. Ii uugugi juma deembombo.

²⁹ Qaa 4 ii kokaen: Oro busuya beñ lopiombaa nandun buña qen kanagianon angi esunngianon tururoti, ii mono mende newu. Kaanagadeen sa me oro aroya qoosona busuya ii mende newu. Serowilin mono mende ambu. Iwoi 4 ii mesaon gema qegi uumotoon anin Anutunon kotuegon onono qeañon laligowu. Mono uu bonjon laligowu.” Kian.

Qaa men kenji Antiokia siti yononon aisoogi.

³⁰ Tere kaen oon wasin onongi kenji. Kana kema kemen Antiokia sitinon keugi. Keuma uumeleen kanageso koma horon onongi ajoroogi. Ajoroogi tere ii onongi weengogi. ³¹ Ii weengogi iikawaajon afaañon ulunkolen qaganon moma aisoogi. ³² Juudas Sailas yoronon iyangoro gejatootoo ejaga laligon qambanmamban qaa mamaga onoma uuwaa nangonango qaa jen men kotiin ononi. ³³ Men kotiin onoma kamban tosaña kanon toroqen laligori. Laligori tegoro uumeleen alaurugara yononon “Luaewo kembao,” jen wasin orongi. Jerusalem laligori wasin orongiti, Juudasnon yonoonon eleeno.† ³⁴ (-)

³⁵ Pool ano Barnabas yoronon toroqen Antiokia sitinon laligon ejemba tosaña mamaga yonowo Pombaanon Buña qaa kuma onoma uugia kuun onoma laligogi. Kian.

† **15:33:** Tosianon toroqen jawo 34 kokaen anju: Eleenoto, Sailasnon qaaya somonjon toroqen kanon laligoro.

Pool ano Barnabas yoronon deeni.

³⁶ Kaen laligogito, kambañ tosaña tegoro Poolnon Barnabas kokaen ijoro, “Anara taon ano gomañ kuuya liligon Pombaanon Buña qaa jeñ asariñ laligoriti, mono iikanon eleema uumeleen alaurunaranon nomaen laligojuti, ii saanon kema injiima mobota.” ³⁷ Kaen ijoro Barnabasnon Jon qata mon Maak qagiti, ii kañagadeen wama motoon kembombaajon moro.

³⁸ *Kaen moroto, Jonon wala Pamfilia taanon loorin oromesaon yorowo toroqen gawon mende mero. Kawaajon Poolnon ii wama kembombaajon moro mende sokono. ³⁹ Mende sokono aṅgowowo ama uugara gere jero deeni. Deema Barnabasnon Maak wama kemen wañgonon uri opo sel horon mororonogogi haamonon nañgoro Saiprus watonon keni. ⁴⁰ Kenito, Poolnon eja qata Sailas meweengoro uumeleen alaurugara yononon Pmbaa boronon ama oroma kalenmoriañanon sopa somonon orombaatiwaañon jegi mesaon keni. ⁴¹ Kema laligon Siria ano Silisia prowins woi ii koton liligori. Liligon Poolnon uumeleen kanagesoya kanagesoya injiima men kotiin onoma laligoro. Kian.

16

Timotinon Pool ano Sailas yorowo toroqero.

¹ Poolnon liligon kema laligon taon qagara Derbe ano Listra kanon keuro. Listra keuma kanon gowoko mon qata Timoti mokoloro. Nemunanon Juuda uumeleen embaga kolooroto,

* **15:38:** Apo 13.13

mananon Griik ejaga. ² Poolwaa eja alaurutanon Listra ano Aikoniam laligogiti, iyononon Timoti-waa kania jen qeangogi moro. ³ Kaen jegi moma wama motoon kemambaajon moro. Ii moroto, Timoti-waa mananon Griik ejaga lalig-
oroti, ii kuuyanon modaborogi ano miri go-
man kanon Juuda ejemba mamaga laligogi.
Kawaajon yononon Pool jen mububotiwaaajon
Timoti wama Anutu-waa aiwese menj selia ko-
toro. ⁴ Kotoro kema taon ano goman so keugiti,
iikanon Jerusalem mindimindiri ajoajoroowaa
qaaya jegi. Aposol ano Jerusalem uumeleen kan-
agesowaa jotamemeya yononon qaa somonjon
kotiigiti, ii otaawutiwaaajon jen koton ononji.
⁵ Kaen liligogi Jiisaswaanon kanagesoya kan-
agesoya goman so laligogiti, iyonoo momalaa-
rigianon kotiuro. Kaen kotiinj Buja qaa jegi
tosianon uugia meleema ween so kan toroqegi
tuungiaa jangoyanon somariinj uro. Kian.

*Anutunon Pool gaanon koton kondoro Yurop
kenji.*

⁶ Liligon laligon “Eisia prowinsnon kema Buja
qaa jen asariwonja,” jegito, Unja Toroyanon songo
ama anjon koma onono. Kawaajon yononon
toroqen kema Frigia ano Galesia prowins woi ii
een koton uruugun kenji. ⁷ Kema laligon Misia
goman goraayanon keuma Bitinia prowinsnon
keubombaajon mogito, Jiisaswaa Unja Toroy-
anon iikanon kembutiwaaajon uumotoon mende
ano. ⁸ Uumotoon mende ano mesaon kema
Misia goman een koton kowe goraayanon ke-
men Troas taanon keugi. ⁹ Troas keuma go-

mantiinanon gaon egi Anutunon Pool koton kon-
dooro jaameleen unja mon kokaen iiro: Yurop eja
monon Masedonia leegen nama ooma kokaen
jen gama koolin muro, “Gii mono kowe koton
Masedonia gomanon kan ilaan nonomba.”

¹⁰ Poolnon jaameleen unja ii iiro nono iikawaa
kania kokaen moma koton jenin, “Anutunon
mono nonooma kowe koton Yurop uutanon kema
Oligaa Buja Masedonia prowinsnon jen asarin
onombombajaan jeja.” Kaen jen iikanondeen
mesaon kembombajaan romonjon afaanjonin.
Kian.

Filipai emba Lidianon uuta meleeno.

¹¹ Nononon afaanjon kemen wanjonon unin
opo sel horon mororonjogi haamonon nanoro
Troas siti mesaon kema dindinagadeen Samotres
watonon keunin. Keuma en goman ano toroqen
kema Neapolis sitinon keunin. ¹² Kanon keuma
wanjononga kamaan kana kema Filipai sitinon
keunin. Room ejemba yononon eenanon kan
Filipai siti ii men kanon laaligo raragia anji Mase-
donia prowinswaa siti somata kolooro.* Nonon
Filipai keuma ween tosaanja kanon laligonin.

¹³ Kanon laligon Sabat kendonon siti kiropo se-
leengen kenin. Kanon kema ‘Juuda yononon apu
sakasinanon ajoroon Anutu gama koolinkejuti,’
kaen romonjon kemen roonjeqe monon kenin.

* **16:12:** Masedonia prowinswaa siti waja ii Tesalonaika.
Distrik mutuyaa siti waja ii Amfipolis ano siti somata qatawo mon
Filipai. Room yononon Filipai ii Itali kaanja galen koma onongi.
Griik goman toya yononon iyangiaa balonon waba kaanja koloon
laligogi.

Kema emba ajoroonj ragiti, ii injiima rama aminj moma Anutuwaanonj Buna qaa ii jeninj mogi. ¹⁴ Mogiti, iyonoo batugianonj emba monj qata Lidia raro. Iinonj Taiataira sitinonja Filipai kanj opo osoga nezongbala akadamuyawo menj kululuunj sewanja mewutiwaajonj ama laligoro ano Anutu waeya menj mepeseen laligoro. Pononj uuta menj afaangoro Poolnonj qaa jeroti, iikawaajonj siinja kolooro geja ama moma anjonj kono. ¹⁵ Anjonj kono iyanja ano sumanjuruta oomulu menj ononinj qisinj nonoma kokaenj ninijoro, “Ono noojonj ‘Ponj moma laarija,’ jejuti eenj, mono saanonj kanj noo mirinonj uma rama nene nenj ewu.” Kaenj jenj kaparanj koma qisinj nonono. Kianj.

Pool Sailas yorononj kapuare mirinonj rari.

¹⁶ Nono kambanj monjonj qamakooli roonjeqeyanonj kemebombaajonj kana somatanonj keninj welenjeqe emba monjonj mokolonj nonono. Emba ii andoleinjawo laligonj ejemba kaniagia asuganonj jenj mokoloomambaajonj moro. Ii moma gejatootoo qaa aasangoya jenj kolonj iikaanja kanonj monenj iwoi ii mamaga horonj laligoro touruta yonoo borogianonj kemero. ¹⁷ Iinonj Pool ano nono niniima nonoo gemanananonj kanj kokaenj jenj qaro, “Eja koi yonjononj Anutu uuta somataa welenja qenj Siwewaa bunjaya koloowombaa kania jenj asarinj onomakeju.” ¹⁸ Kaenj jenj somanja mamaga qama laligoro. Ii laligoroto, Poolnonj togonj iikawaajonj siimbobolo moro. Ii moma kambanj monjonj eleema omeja kokaenj jenj kotonj

muro, “Nii Jiisas Kraistwaa qatanonj gijojen: Gii mono emba kokawaa uutanonjga kouma komba!” Kaen jen kotonj muro iikanondeen kouma mesaonj keno.

¹⁹ Ii kenoto, emba tourutanonj ii moma monen iwoi horowombaa kania juguroti, ii mokoloonj iringia soono. Iringia soono Pool Sailas oroma somonjonj maaket sombenanonj horonj oronji galenj eja yonoo jaagianonj kenji. ²⁰ Kema qaa jake galenj yonoo jaagianonj orooma selegaranonj qaa kokaen kuunj jegi, “Nono siti koi kanonj luaenonj laligojonto, eja woi koi yorononj kanj enkalolonj ama nonomakejao. Yorononj Juuda ejaga koloojao ²¹ ano Juuda siligia kuma nonomakejao. Nono Room mindimindiri kantriwaa totonj toya koloojonj. Kawaaonj nono siligia ii saanonj mende moma anjonj kombonja. Ii menj otaawombaa songo ero amamaajonj.”

²² Selegaranonj qaa kaen kuunj jenj oronji ejemba tuunj yonononj kaanagadeenj waama mindirinj kotiinj qotogonj oronji. Qotogonj oronji galenj yonononj kuunj ononji selekopaagara horonj menjujen-juranji ano jenj kotonj ononji arawambunonj urugi. ²³ Mamaga urugi tegoro kapuare mirinonj oroombombaaajonj uruama eja waayawononj awaagadeenj galenj menj orombaatiwaaajonj jenj kotonj mugi. ²⁴ Kaen jenj kotonj mugi moma uruama kapuare miri biiwianonj miri uuta mononj kema kanawoigara gere ozozopan† batugaranonj ama kasanonj

† **16:24:** Gere ozozopanonj kanagara melanjiro amamaanj rari. Unjaya iiba.

somongon miri uuta iikawaa naguya woi ii kii kunjgi kiro rari. Kianj.

Kapuaré miri galejanonj uuta meleeno.

²⁵ Pool Sailas yorononj kaenj rari. Rama gomanj ruujanonj kolooro kanonj Anutu qama koolinj rii qama mepeseenj rari kasa eja kuuyanonj geja ama mogi.

²⁶ Kaenj anji iikanondeenj uulanawo nanj somata menj giliro kapuaré miriwaa tandoya kuuya wansanjwansanj qegi. Kaenj qegi iikanondeenj nagu kuuya tangi kasa eja kuuya yonoo aenj gbadogianonj (tape) loloonj kamaaro. ²⁷ Kaenj kolooro kapuaré miri galej iinonj gaonj uutanongga waaro. Waama kapuaré miriwaa naguya kuuya tandaborogiti, ii iima jero, “Yei! Kasa ejanonj togonj kendaboroju me nomaenj?” Kaenj jenj romongonj jeneña ororo manjawaa soo somata ii kopinangga horonj iyanja aomambaaonj ano.‡ ²⁸ Anja aomambaaonj anoto, Poolnonj gbanjbanj terengonj kokaenj jero, “Nono korebore koi rajonj. Mono geenjaa selega eenj mende tiwilaawa.”

²⁹ Kaenj jero moma kiwa mubutiwaajonj qisiro mugi uulanawo kapuaré miri uutanonj kema jeneña ororo Pool Sailas yoroo kosoga-ranonj kema siminj kuma orono. ³⁰ Siminj kuma oroma kapuaré mirinongga uruama kamaanj kokaenj qisinj orono, “Eja somata woi, nii mono nomaenj ambe Anutunonj hamo qenj nono letombenaga?”

‡ **16:27:** Kasa ejanonj oloj kono galeña ii qaa jakeyanonj ama qegi ironja siimbobolo moma komunjkegi. Iyanja gamuya moma aonaga, kaenj afaanjonj komunaga.

³¹ Qisiŋ orono ijori, “Mono uuga meleema Pon Jiisas moma laarin muna gii ano sumanjuruganŋ kaanagadeen letoma Siwewaa buŋa koloowu.”

³² Kaen ijori mirianŋ kenŋi kanagesouruta kuuya yoŋowo ajoroogi Anutuwaanŋ Buŋa qaa jeri mogi. ³³ Jeri moma gomantiinŋaa aua iikanondeen uruama kema wijigara songbano. Songbano iikanondeen ii ano sumanjuruta kuuya ii oomulu meŋ oŋoni. ³⁴ Oomulu meŋ oŋoni uruano nene mirinŋ uma nene ooŋ ama orono. Oroma iyaŋa ano sumanjuruta yoŋonŋ kuuya Anutu moma laarigitiwaajŋ korisoro aŋgi. Kian.

Kapuaire mirinŋa konjoma oronŋi kamaari.

³⁵ Goman ano qaa jake galen (majistreit) yoŋonŋ opotoro wasiŋ oŋonŋi kapuaire mirinŋ kan kokaen jegi, “Eja woi ii mono isama orona kamaawao.”

³⁶ Kaen jegi eja waayawonŋ kan buju ii Pool kokaen ijoro, “Majistreit galen yoŋonŋ qaa kokaen aŋgita kaja: Oro mono kasagara isambe kamaawao. Kawaajŋ oronŋ mono keteda koi mesaŋ kamaan luaenŋ kembao.”

³⁷ Kaen ijoroto, Poolnŋ opotoro ii kokaen injoro, “Room mindimindi gawmanŋ sopa somonŋon noroma kawaa (jenkooto) paaspoot noronŋi laligojo. Kawaajŋ yoŋonŋ qanara mende gosiŋ jen tegŋ kilen asuganŋ ejemba jaagianŋ een laŋ arawambu koobinŋ nuruŋ kapuaire mirinŋ noronŋi. Ii gamuyawo. Kaen noronŋi rari keteda koi nomaembaajŋ wasiŋ noronŋi een olon kamaaworaga? Ii mende sokonja. Noro qaago toton kamaawoto,

yoŋonoŋ mono aŋgio kaŋ nuruaŋgi kamaawor-aga.”

³⁸ Poolnoŋ opotoro ii kaen injiŋoro qaa ii meŋ majistreit galeŋ yoŋoonoŋ kema injiŋogi. Ii moma Room gawmambaa (jeŋkooto) paaspoot meŋ laligoriŋi, ii moma aaruŋ sombugia mogi.

³⁹ Sombugia moma kapuare mirinoŋ kaŋ bonjoŋ susugoŋ kele ama kuuŋ oroŋgi kemeri. Kemeru Filipai siti mesaowaotiwaajoŋ welema oroŋgi. ⁴⁰ Welema oroŋgi Pool Sailas yoroŋoŋ kapuare miri mesaoŋ Lidiawaa mirinoŋ keni. Kaŋoŋ kema uumeleen alaurugara injiima uuwaa nanŋonoŋgo qaa jeŋ oŋomesaŋ keni. Kiaŋ.

17

Tesalonaika gawoŋ megi sisiwerowero aŋgi.

¹ Kema laligoŋ Amfipolis ano Apolonia siti woi ii kotoŋ Tesalonaika sitinoŋ keugi. Siti waŋa iikanonŋ Juuda yoŋonoŋ qamakooli mirigia megi nano. ² Poolnoŋ nanamemeŋa ama laligoroŋi, iikawaa so qamakooli mirigianoŋ uma Sabat kendoŋ karoŋ kaŋoŋ yoŋowo Uumeleembaa Buŋa Tere weeŋgoŋ kania aminŋ moma laligogi. ³ Kaen laligoŋ Buŋa Terewaa kania jeŋ asariŋ kokaen jero, “Anutunoŋ areŋ ama Hamoqeŋe Toyanoŋ siimbobolo moma komuŋ koomunoŋga waabaatiwaajoŋ jero.” Kaen jeŋ iikawaa kania Buŋa Terenoŋga qendeema uugia kuuŋ kokaen injiŋoro, “Eja Jiisas jeŋ asariŋ oŋonoŋjeŋi, iinoŋ mono Hamoqeŋe Toya Kraist kolooja.”

⁴ Kaen injiŋoro Juuda kanageso yoŋoonoŋga toŋianoŋ moma laariŋ uugia meleema Pool Sailas

yorowo toroqen nan̄gi. Griik ejemba tosonian̄ Anutu waeya men̄ mepeseegiti, iyon̄oonon̄ga kaan̄agadeen̄ tuun̄ somatanon̄ yon̄owo toroqegi ano emba uuta qabun̄agiawo yon̄oonon̄ga mamaganon̄ uugia meleen̄gi.

⁵ Uugia meleengito, Juuda eja geria yon̄onon̄ uugia soono uunon̄ motoqoto moma gemaqeqe qaa jegi. Kaen̄ jegi injarere ejemba roon̄qeqenon̄ lan̄ laligogiti, iyon̄oonon̄ kema eja doogoya tosaan̄a on̄on̄gi. Ii on̄oma mindirin̄ ejemba tuun̄ uugia kuun̄ horon̄ on̄on̄gi ajoroogi. Ajoroon̄ lan̄ qagi qemburun̄ gujubaju kolooro siti sokondabororo. Lan̄ qama lugun̄ eja qata Jeison̄ iwaa miri rijugon̄ Pool Sailas ejemba tuun̄ jaagianon̄ ama orombombaajon̄ mongama oron̄gi.

⁶ Mongama oron̄gito, mende mokolon̄ oroma Jeison̄ ano uumeleen̄ alauruta tosaan̄a somon̄gon̄ horon̄ on̄oma sitiwaa galen̄kon̄kon̄ eja yon̄oo jaagianon̄ keuma kokaen̄ qagi, “Yei! Eja balon̄a balon̄a liligon̄ goman̄ so uu kuun̄ on̄on̄gi kaamaa qen̄ soon̄kejuti, iyon̄onon̄ mono koi kanon̄ kaan̄agadeen̄ kari. ⁷ Koi kanon̄ kari Jeisonon̄ ii oroma an̄gon̄ koma orono. Ejemba kaan̄a kuuya yon̄onon̄ kokaen̄ jen̄keju, ‘Eja mon̄ qata Jiisas iinon̄ kin̄ Pon̄nana kolooja.’ Kaen̄ jen̄ Room Siisa-kimbaa jen̄kootoya qotogon̄ men̄ kamaan̄ amakeju.”

⁸ Kaen̄ qagi ejemba tuun̄ ano galen̄kon̄kon̄ eja yon̄onon̄ mogi uugianon̄ kamaan̄ raidimbon̄ kaan̄a sisau kolooro. ⁹ Sisau kolooro Jeison̄ ano uumeleen̄ alauruta tosaan̄a kuun̄ qisin̄ on̄on̄gi monen̄ ama wan̄ taraagara meḡi kamaan̄ ken̄gi.

Kian.

Berea kenji Baibel stadi ama qaagara gosigi.

¹⁰ Kamaan kenjito, uumeleen alaurugara yononon Pool ano Sailas iikanondeen wasin orongi mesaon gomantiina kana goman qata Berea kanon keni. Kema keuma Juuda yonoo qamakooli mirigianon uri. ¹¹ Qamakooli mirigianon uma Buna qaa jeriti, ii siina somata moma analin angon kongi. Juuda kanageso Berea laligogiti, iyononon Tesalonaika kanageso unuugun awaa soro koloogi. Qaa tororo jeri me qaago, ii ween so Buna Terewaa qaanon gosin weenon amin moma laligogi.* Sili awaa kaanja otaan Juuda ejemba Tesalonaika laligogiti, ii haamo ama onongi. ¹² Buna qaa jeri Juuda yonoononga kelemalelenanon moma laarin uugia meleenji. Griik ejemba yonoononga kaanagadeen mamaganon Jiisas moma laarigi batugianon emba uuta qabunagiawo ii mamaga laligogi.

¹³ Jiisas moma laarigito, Poolnon Berea kanon kaanagadeen Anutuwaanon Buna qaa jen asarin laligoroti, iikawaa bujukanon sein Tesalonaika kema Juuda jotamemeya yonoo gejagianon kemero. Gejagianon kemero moma waama Berea kan kaanjadeen ejemba uugia oson kuugi. ¹⁴ Kuugi uumeleen alaurugara yononon ii moma iikanondeen Pool wasigi kowe goraayanon kemero. Kemeroto, Sailas Timoti yoronon toroqen Berea laligori. ¹⁵ Eja Pool onngiti,

* **17:11:** Berea yononon Baibel stadi awaa anji.

iyononon toroqen wama kema Atens sitinon keugi. Keugi kokaen jen koton onono mogi, “Ono mono eleema Sailas ano Timoti jegi uulanawo noonon kawao.” Qaa ii moma mesaon kenji. Kiañ.

Poolnon Atens sitinon gawonj mero.

¹⁶ Poolnon Atens sitinon rama Sailas Timoti yoroojon mamboma laligon liligoro. Liligon siti ii tando lopionã lopionã kanon saa qegi kana goraaya goraaya nanji injiima awawalinj temboma uuta gere jero. ¹⁷ Poolnon Juuda yonoo qamakooli mirigianon uma Juuda waba ejemba ano balon toya Anutu waeya menj mepeseegiti, iyonowo nama aminj mogi. Poolnon ween so roonqeqe sombenjia so kema ejemba mokoloon onoma yonowo aitonjon aminj mogi.

¹⁸ Aminj mogi Epikuros ano Stoik momo jake woi kanonã boi tosianon kanj Poolwo qaa silia siliaa menj niinonjiinon ama jenonkooli amigi.† Tosianon toroqen Poolwaa qaaya moma kokaen jegi, “Momo kitia kitia zezengo kaanja usuma uunj mongama lan menj kululuunj motoonggo woi mokoloon bimbimjon menj kaja. Ii menj kanj sosenãe kaanja lan jejato, qaayaa honã naama jemambaajon moji, ii mende mojon.”

† **17:18:** Momakooto boi qata Epikuros iinon keraqeeanggo mobombaa kania kuma onono. Stoik momo jake (akademi) kawaa boiya qata Zeno iinon siin awaa ano bologa qowogon bon qen kotiin nambombaa kania kuma onono.

Poolnon Jiiiswaa Bunaya jen asarin uugia kuun koomunonga waaro‡ jero. Kawaajon tosonian toroqen kokaen jegi, “Ben wabaya men kan yoroo kanagara jen asarija, iikawaa tania kaan kolooro iijon.”

¹⁹ Kaen lansan jegi Pool wama maaket somben somata qata Areopagus§ iikanon uma kaunsol yonoo jaagianon angi nano kokaen jegi, “Gii momo aren gbilia asuganon kuma nonomakejani, iikawaa kania ii nomaen? Ii saanon jena mobonja. ²⁰ Giinon waba kantri yonoonon qaa morota men kan jena gejanananon kemero mojon. Kawaajon goo qaa arenqaa kania ii tororo mobombaajon mojon.” ²¹ Atens toya ano waba iikanon laligogiti, iyononon kuuya een lansan laligon momo qaa dologa dologa nuuguna guuguwe ama jen moma uugia iikanon ama kambangia tiwilaan laligogi. Kianj.

Poolnon Areopagus sombenon nama qaa jero.

²² Poolnon waama Areopagus somben biiwianon kema kaunsol yonoo jaagianon nama kokaen jero, “Atens ejauruna, niinon koi kan iwoi kuuya iima kaniagia kokaen ero mojen: Ono benurugia goda awaa qen mepeseen onoma laligoju. ²³ Niinon liligon onoonon miri kowoga kowoga iima iikawaa batuyanon alata tereyawo mon mokoloowe. Iikanon kokaen oogita ero iibe, ‘Ben kania mende mojonj, iwaajon koi meninj.’

‡ **17:18:** Jiiis ano Koomunonga waawaataa qaa woi ii mende moma asarin tompin nama kokaen jegi, ‘Iinon mono ben eja ano emba yoroo qagara kaen qaja.’ § **17:19:** Areopagus qaa iikawaa kania ii manjaqewaa bena qata Ares iwaa baanja.

Kawaajon onjo ben monj kania mende moma kilen waeya menj mepeseenjejuti, niinonj mono iwaa kania injisaama jewe mobu.

24 *²⁴ “Ben Anutunonj Siwe namo ano iwoi kuuya iikawaa uugaranonj eji, ii mokoloonj onono. Iinonj Siwe namowaa Ponjaga kolooja. Iinonj jiwowonj jigo borononj memeta kanonj mende rama laligoja. ²⁵ Iyanjo laaligowaa kania kolooja. Ii ano anana balononj laligowonjatiwaaajonj sele, kokooso ano iwoi tosaanja kuuya nonono sewanj aasonj horonjkejonj. Kaenj nonomakejiwaaajonj ama anjo nembanene me iwoi mombaajonj mende amamaanjkeja. Kawaajonj ejemba anana ii wagiwombaajonj amamaajonj. Anana boronananonj iwoi mende menj nandunj ama muninj eej, iinonj mende komuwaa. Iinonj balonj eja kaanja mende laligoja. Qaago.

26 “Iinonj wala eja motoongjo mokoloooro iwaanongja seinj deema gbala injanja ano sele tosaanja koloonj balonja balonja kuuya sokoma laligojonj. Iinonj kambanana kuuya tororo arengonj nonono iikawaa so laligojonj ano miri gomanj daengenj daengenj enj rama laligojoni, iikawaa goraaya ano aasoya ama jenj kotooro iikawaa so laligojonj. ²⁷ Anana mono Anutu iyanja moma mongama mubombaajonj iwoi kuuya ii arengonj nonono. Iinonj korebore kosonananondeenj laligojato, kilenj koromojoronj ama Anutu mongama laligonj mokoloowonaga me qaago? ²⁸ Onjoanjiaa Griik momo ejembanonj

* **17:24:** 1 Kinj 8.27; Ais 42.5; Apo 7.48

qaa kota arenḡonj oogiti, iyonoononḡa woiyanon
kaanḡadeen qaa kota moḡ kokaen jeri,

‘Nono kaanḡadeen iwaa gbiliuruta koloon
laligoḡonj.’

Eja kaanḡa moḡnonj qaa kota moḡ kokaen ooro,
‘Iinonj mono meḡ letoma nonono iwaa
aonḡonj laaligonana laligoḡkeḡonj,
kananana kema kanḡkeḡonj ano eḡ
waawaanana amakeḡonj.’**

29 Qaa iikawaa so anana Anutuwaa gbiliuruta
koloonj laligoḡ kosianonj nanjonj. Kosianonj
nanjonto, kilen iwaa kania moma soonj jinḡauḡ
qewombo. Uḡa meme eja (artist) yonononj
momo qaganonj nama beḡ mombaa tania
romonḡonj goul, silwa me jamo kowonjinj meḡ
uroroonj tando lopionḡa sogonj menjerenḡonj
meḡkeḡuti, iinonj mono iikawaa tani mende
kolooja. 30 Ejembanonj poumapou ama
jibijabu laligoḡ kougi Anutunonj kambanḡ kanonj
nanamemeḡḡiaaḡonj moma bolinḡ ironḡa mende
meleema laligoroto, kambanḡ kokaamba qaaya
inḡisaama kokaen inḡijoja, ‘Ejemba korebore
gomḡḡia so rama kenḡuti, onḡo mono uḡḡia
meleema noononj kawu.’

31 “Anutunonj kambanḡ somata ano kanḡ kuuwaa.
Iinonj kambanḡ iikanonj ejemba gomḡḡa gomḡḡa
kuuya laligoḡ kenḡuti, ii meḡ kululuunḡ nonoma
qaanana gosinḡ tororo jeḡ tegowaa. Iinonj eja
moḡ qaanana jeḡ tegowaatiwaaḡonj meweenḡonj

** 17:28: Momo eja somata Pool iinonj momo jakeya jakeya
uma Griik yonoononj buk morota morota weenḡonj moma kotonj
iikanondeen qaa kota kota afaanḡonj meḡ asuganonj jero.

jenteegowaa ku-usuŋa borianonŋ ano. Iinonŋ eja ii meŋ gbiliro koomunonŋa waaro iikaanŋa kanonŋ ku-usuŋa somata ii ejemba kuuya qendeema nonono iima mojonŋ. Eja koomunonŋa waaroti, iinonŋ mono jenteego Tonanaga kolooja.”

³² ‘Anutunonŋ eja monŋ koomunonŋa meŋ gbiliro waaroti,’ tosanonŋ qaa ii moma mepaqepae anŋi. Kaenŋ anŋito, tosanonŋ kokaenŋ jegi, “Qaa jejanŋi, nono ii mombo mobombaajonŋ mojonŋ. Kawaajonŋ gii saanonŋ kambanŋ mononŋ qaa ii toroqenŋ jenŋ asariwa.” ³³ Kaenŋ anŋi Poolnonŋ yonoo batugianonŋa waama onomesaonŋ keno. ³⁴ Kenoto, tosanonŋ kanŋ Jiisas moma laarinŋ iwo toroqegi. Moma laarigiti, iyonoo batugianonŋ Areopagus kaunsol tuunŋ yonoo jotamemeya eja monŋ qata Dionisius laligoro. Kaanŋagadeenŋ emba somata monŋ qata Damaris ano tosanonŋ yorowo toroqenŋ moma laarinŋ uugia meleenŋi. Kianŋ.

18

Poolnonŋ Korint sitinonŋ keno uugia meleenŋi.

¹ Iwoi ii kolooro Poolnonŋ Atens siti mesaonŋ Griik siti monŋ qata Korint kanonŋ keno. ² Korint kema Juuda eja monŋ qaya Akwila mokolooro. Akwila iinonŋ Eisiawaa prowinsya qata Pontus kanonŋ koloonŋ kanagenŋ mindimindiri siti Room kema laligoro. Kanonŋ laligoro Siisakinŋ qata Kloodius iinonŋ jenkootoya kokaenŋ ano, “Juuda ejemba onŋo mono korebore Room siti mesaonŋ deembu.” Kaenŋ jenkooto anotiwaajonŋ ama Itali kantri mesaonŋ Griik kemenŋ kambanŋ kanonŋ Korint kouro. Kouro Poolnonŋ mokoloonŋ ii ano

embia qata Prisila yoroonon keno. ³ Laaligogara nanngowaotiwaajon opo kuunja kuunja meri. Poolnon kaanagadeen opo sel kuun meme ejaga. Kawaajon yoroonon keno gawongia ororon ero yorowo laligon en opo sel kuun gawon motoon megi. ⁴ Menj laligogi Sabat kendon so qamakooli mirinon uma Juuda ano Griik ejemba yonowo Jiisaswaa kania amin mosoma uugia meleembutiwaajon kuun onoma laligoro.

⁵ Kuun laligoro alawoita Sailas Timoti yoronon Masedonia prowinsnonga kouri Jiisaswaa Bunaya kaban so jen asarin laligoro. Kaen laligon Jiisasnon Hamoqeqe Toya Kraist kolooji, iikawaa kania asuganon qendeema qaa iikanon Juuda ejemba uugia kuuro. ⁶ Uugia kuuroto, Pool tuarenjen ama uuqeqe qaa tokoronkota jen mug borianon jaagianon kuun sububun qesaaro kamaaro kokaen injjoro, “Niinon koposo mende ambe onjo tiwilaan iikawaa ironja ii mono noo qananon ambombaajon amamaawuya. Ii onjoangio bosimbu. Onjo Buna qaa qotogogi niinon saanon onomesaon kete nama ubaati, iikanon waba kantri ejemba yonoonon eleema kemaŋa.”

⁷ Kaen injjon onomesaon qamakooli miri goraayanon eja mon qata Titius Jastus iwaa mirinon uma laligoro. Iinon Juuda ejaga qaagoto, kilen Anutuwaa waeya menj mepeseen laligoro. ⁸ Goraayanon kenoto, qamakooli miriwaa galen qata Krispus ano iwaa embameria yononon kuuya uugia meleema Pon moma laarigi. Kaanjadeen Korint ejemba tosaanja Poolwaanon qaa mogiti, iyonoononga mamaganon Jiisas

moma laarinj uugia meleengi oomulu men onjongi.

⁹ Poolnonj gomantiinja monjonj gaonj ero Ponjonj kotonj kondooro jaameleenj unja iiro kokaenj ijoro, “Gii toroko mende mobato, Buja qaa mono kotiinj jenj laligowa. ¹⁰ Siti kokanonj ejemba tuunj mamaga yonononj noo buja koloaju. Kawaajonj niinonj giwo laligowe monjonj iwoi monj mende kanainj menj bolinj gombaa.”

¹¹ Kawaajonj Poolnonj kambaŋa menj korinj yonoo batugianonj gbani motoonjo ano koinj 6 kawaa so laligonj Anutuwaanonj Buja qaa kuma onjoma laligoro.

¹² Kuma onjoma laligoroto, Room yonononj eja Galio kuugi Akaia prowinswaa kiap gawana laligoroti, kambaŋ iikanonj Juuda jotamemeya yonononj mindirinj Pool tuarenjenj ama munj horonj qaa jakeyanonj oonji. ¹³ Qaa kokaembaajonj oonji, “Eja koi kanonj ejemba enjalolonj menj onjomakeja. Room yonononj jenjkootogia anji eji, iinonj ejemba kana ii uugunj Anutuwaa waeya menj mepeseewutiwaajonj uukuukuu menj nonomakeja.”

¹⁴ Qaa kaen selianonj kuunj jegi Poolnonj qaa kitia jemambaajonj ano kiap gawana Galio iinonj Juuda ejemba ii kokaenj inijoro, “Juuda ejemba onjoo batugianonj monjonj eja qero komunaga me qinji bologa totoonj monj anagati eenj, iikawaajonj niinonj saanonj qaagia geja ama mobenaga. ¹⁵ Kaanto, onjoo batugianonj momalaariwaa qaa kolooro qa morota morota qama angowowo ama jenjkootogia nomaen ambuti, ii mono onjoanji

lombogiaga. Niinon iwoi kaana ii gosin jen tegomanatiwaa so qaago.”¹⁶ Kaen injijon qaa jakeyanonga onotaaro kamaagi.¹⁷ Kamaan iyangiodeen mindirin motoon lugun qamakooli miriwaa galen qata Soostenes ii qelanjin men kan qaa jakeyaa kana qaa ootanon ama qegi. Qegi kiap gawana Galionon ii iima kawaajon jaaya soongoro hona mon mende kolooro. Kian.

Poolnon anaa gomanon Antiokia sitinon eleeno.

¹⁸ *Poolnon kilen toroqen Korint sitinon ween mamaga laligoro. Laligodaboron uumeleen alauruta yeizozogia jen onomesaon Prisila ano Akwila uruama kowenon kemen wangowaajon mam-boma ragi. Wala Anutuwaa jaanon kokaen jero, “Niinon Anutuwaa gawona pondan kaparan koma memana.” Qaa kaen jen ii jojopan qaanon somongon laligoro. Kamban ii tegoro kowenon goman qata Senkria kanon kemen jojopan qaayaajon jero wan juya motogi. Wango mon Siria prowinsnon kemambaajon anoti, ii mokoloon iikanon uma opo sel horon mororongogi haamonon nangoro kenji.

¹⁹ Kema Efesus taanon keuma Poolnon Prisila ano Akwila oromesaoroto, ana qamakooli mirinon uma Juuda yonowo Jiisaswaa kania amin mogi. ²⁰ Amin moma kokaen qisin mugi, “Gii saanon kamban koriga nonowo laligowa.” Kaen qisin mugito, Poolnon iikawaa uumotoon mende ano. ²¹ Kawaajon yeizozo kokaen injijoro, “Anutunon iikawaajon ‘Oon,’ jewaati een, mono saanon eleema onoonon kamaña.” Kaen injijon

* **18:18:** Jan 6.18

wanjo monnon ugi opo sel horon mororonggi haamonon nanjoro Efesus mesaon kenji.

²² Kema taon mon qata Sisaria kanon keuma wanjo mesaon balon kana Jerusalem uro. Uma eleema uumeleen kanageso jolongia injoro. Ii injon rama waama kemen Antiokia sitinon keno.

²³ Antiokia sitinon kema laligoro sonda tosaana tegoro onomesaon kananon keno. Kananon kema Galesia ano Frigia prowins woi ii uugun goman so liligon gowoko kuuya injiima koma gbilin onono kotiigi. Kian.

Apolosnon Efesus ano Korint gawon mero.

²⁴ Kamban kanon Juuda eja mon qata Apolos ii Efesus karo. Apolos iinon Iijiptwaa siti qata Aleksandria kanon koloon laligon momo mirinon uro tegoro Buna Tere Walagaa qaaya awaagadeen moma koto. Ii moma koton kania jero qaayaa tania kawaajon ejemba goman so aina mamaga moma aisoogi. ²⁵ Pombaa kania otaawombaa kania kuma mugi Anutuwaanon gere bolananon uutanon jero. Jiisaswaa kania tororo dindina kuma onoma Jonon oomulu men ononoti, iikawaa kania saanon moma sorogon jero. Ii jeroto, iikawaa batuya mon mesaoro. Unu Toroyanon mulu men nononji, ii mende moro.

²⁶ Iinon kan qamakooli miri uutanon kanain qaa esunmumu-yawo jero. Jero Prisila Akwila yoronon qaaya moma nama wani yoroo mirinon kenji. Kema Anutuwaa kania awaagadeen torogon jen asarin ijori moro. ²⁷ Apolosnon Griik kantriwaa bakaya qata Akaia kanon kemambaajon moro Efesus uumeleen ala yononon

kotingon mugí. Kotingon mun Akaia gowokourugia yonoojon tere kokaen oogi, “Eja koi mono koma horon mubu.” Apolosnon tere ii men Akaia prowinsnon kema ejemba Anutuwaa kalenmoriaña moma asarin uugia meleengiti, ii mamaga ilaan onono. ²⁸ Ilaan onoma “Jiiasnon Hamoqeqe Toya kolooja,” jen iikawaa kania ii Buna Terewaa qaaya qaaya weengon kanon qendeema onono mogi. Juuda yononon qaa ii moma jenonkooli анги niinonngiinon kolooroto, Apolosnon Anutuwaa ku-usun qaganon nama qaagia asuganon qewagoro kamaagi. Kian.

19

Poolnon Efesus laligon gawon mero.

¹ Apolosnon Korint sitinon laligoro Poolnon Antiokia siti mesaon prowins tosaanja* uugun kema kema kowe goraayanon Efesus sitinon keuro. Keuma kanon gowoko tosaanja mokolon injiuro. ² Injiima kokaen qisin onono, “Ono moma laarin uugia meleengiti, Unja Toroyanon mono kamban iikanon uugianon kemero me qaago?” Kaen qisin onono kokaen meleema jegi, “Unja Toroyanon laligoji, nono iikawaa qaaya ii mende toton monin.”

³ Meleema jegi kokaen injiuro, “Ono mono naa oomuluga men onongita laligoju?” Kaen injiuro meleengi, “Nono Jonon oomuluwaajon jen laligoroti, mono iikaya men nonongi menin.”

* **19:1:** Balon ii kamban kokaamba kantri qata Tooki (Turkey) kawaa uutanon eja.

⁴ *Kaen meleengi Poolnon jero, “Jonon Jiisas-waajon qaa jen ejemba tuun uugia kuuro kokaen mogi, ‘Noo gemananon eja mon kawaati, ono mono ii moma laarin uugia meleembu.’ Kaen jero moma uugia meleengiti, Jonon ii oomulu men onoma laligoro.”

⁵ Kaen jero mogi Poolnon Pon Jiisaswaa qatanon oomulu men onono. ⁶ Men onoma boria wangianon ano Unu Toroyanon uugianon kemero kantri tosiaa qaa morota morota kanain jen gejatootoo qaa jegi. ⁷ Eja ii mindirin 12 kawaa so laligogi.

⁸ Poolnon qamakooli mirinon uma nama Anutuwaa bentotombaa kania amin moma awasankaka nama kawali kaana uugia kuuro qaaya qewagowombaajon amamaan laligogi. Kaen laligogi koin karoon tegoro. ⁹ Qewagowombaajon amamaagito, tosonian yangisen ama mende moma laarin Pombaanon kania asuganon jen bolin ejemba jaagianon qaa kisma jen nanngi. Kaen jen nanngi Poolnon gosin mendeema onoma onomesaon gowokouruta unuano korikori kenngi. Korikori kema eja qata Tiranus iwaa qenjaaro momo jakenon ween so (aua 5 ajoron) kuma onono amin momo ama laligogi. ¹⁰ Kaen ama laligogi Pombaa Buu qaayanon seirowi woi tegoro. Ii tegoro Buu qaa ii Eisia prowins utanon goman toya ano Juuda ejemba kuuya yonoo gejagianon kemero modaborogi. Kian.

* **19:4:** Mat 3.11; Maak 1.4, 7-8; Luuk 3.4, 16; Jon 1.26-27

Sewa meraurutanon omejiilan konjombombajaan amamaagi.

¹¹ Anutuwaa ku-usujanon Poolwaanon keuro gawon menj boria ejemba wangianon ano Anutunon angoletto morota morota mero asugiro.

¹² Kaen laligoro ejemba ji injiro laligogiti, tosiannon Poolwaa selianonga nogo motomoto ano opo jokanja tosaanja kaanagadeen menj kema kan qagianon angi jigia onomesaoro omejiilanjurugia kouma kengi qeangogi. ¹³ Juuda sele galen tosiannon liligon omejiilan onotaan kema kan laligogiti, iyononon kaaniadeen kanain omenon kokojinjij menj onongiti, iyonoo qagianon Pon Jisaswaa qata qama esuna koma horowombajaan angobato megii. Angobato menj kokaen jegi, “Poolnon Jisaswaa qata qama uukuukuu menj nonomakeji, niinon mono Pon iikawaa qatanon omejiilan kouma togowutiwaajon jen koton ononjen.”

¹⁴ Jisaswaa qata kaen qagiti, iyonoo batugianon Juuda jigo gawon galen wana qata Sewa iwaa merauruta 7 yononon kaanagadeen laligogi.

¹⁵ Yononon ome mon kaen jen koton mugito, iinon meleema kokaen jen onono, “Nii Jisas moma mujen ano Pool moma mujento, onjo mono moroga?”

¹⁶ Kaen jen onoma eja uutanon nanoti, iinon mono lugun qagianon uma qelanjin onono. Kaen korebore haamo ama japalelen menj onoma selegia motoqoton opo malekugia menjugenjurano. Menjugenjurano ana ana selegianon sagorogoro kamaan nano togon kesagia menj miri uuta ii mesaon selegia tomana kamaan kemaligi.

17 Kaen kolooro Juuda waba ano balon toya Efesus laligogiti, kuuya yononon iikawaa bujuya moma mamaga aarun awawaligi. Awawaligi tosianon Pon Jiisaswaa qata kaparan koma mepeseegi akadamuyawo kolooro. 18 Moma laarin uugia meleengiti, iyonoononga mamaganon kema singisonogogia inisaama jen koloogi. 19 Tosianon suuqanoron hamoqege men laligogiti, iyonoononga mamaganon buk papiagia men kan men kululuun ejemba kuuya yonoo jaagianon nama asuganon gerenon giligi jero. Buk papia iikawaa sewangia weenon kululuugi mindimindiri jangogia ii silwa monen (Kina) 50,000 kawaa so kolooro. 20 Tani kaen angi Pombaa Buja qaaya ii esunmumuyawo sein kotiin keno. Kian.

Poolnon gawonaa arena ano.

21 Iwoi kuuya ii koloodabororo Unja Toroyanon Pool sololon muro qaaya somonon kokaen jero, “Nii kowe koton Griik kantriwaa leegen woi Masedonia ano Akaia kanon liligowe tegoro mesaon Jerusalem sitinon kema.” Kaen jen toroqero, “Kanon kema rama Jerusalem mesaon Room siti kaanideen kema iimana.” 22 Kaen jen nenawoita Timoti ano Erastus wasin orono Masedonia keni ana toroqen kamban tosaana Eisia prowins uutanon laligoro. Kian.

Efesus yononon manja karen aogi.

23 Efesus sitinon Pombaanon kana otaagitiwajon kamban kanon enkalolon gujubaju somata qatawo kolooro. 24 Silwa gawon meme eja mon qata Demetrius iinon silwa ooro bolbolgoro

qokotaan ben emba qata Artemis iwaa jiwowon jigowaa so unja busubuusu menj laligoro. Ii mero sewana menj laligogi monej uuta hororo konkororo alaurutanonj mendeema megii. ²⁵ Megi Demetrius ano tuunj tosonianj gawonj kaanja menj laligogiti, ii motoonj onoono kanj ajoroogi kokaenjinjoro, “Alauruna, nono gawonj koi meninj sewana awaa koloonj kankeji, ii mojonj. ²⁶ Ii mojonj, Pool eja iikanonj Efesus koi kanonj kouma ejemba uugia osonj ii ano Eisia prowins kuuya sokoma ejemba tuunja tuunja kuunj onono jinjanj koloojuti, ii kamba nj kokaamba saanonj iima kotoju. Iinonj kokaenjinjkeja, ‘Ben borononj memeta ii ben honja qaago.’

²⁷ “Kaen jenj laligoro nono komahooro gawonana menjkejonj, iikawaa qata menj boliro jejewili ambubotiwaa uulombo kolooja. Ano iikayadeen qaagoto, uulombo monj kokaen eja: Ejemba kuuya Eisia prowins uutanonj ano balonja balonja kuuya kanonj ben emba uuta Artemis waeya menj mepeseenkejuti, iwaa benj qabunaya somatanonj tiwilaan esunanonj kamaawabo ano jiwowonj jigoyaa qatanonj bolinj ejemba jaagianonj kamaanj omaya koloojwabo. Uulombo kaen eja. Kawaajonj majakaka moma qaa koi jejenj.”

²⁸ Demetriusnonj kaen jero gawonj alaurutanonj ii moma iringia soono kokaen jenj qa gigilaagi, “Efesus nonoononj Artemis ii uuta!” ²⁹ Qa gigilaagi enkalolonj gujubaju kanonj seinj kema siti kuuya sokono. Kaenj kolooro Masedonia eja woi qagara Gaius ano Aristarkus Poolwaa nenawoita ii qelanjinj uruama ororaan oroma kulukululuu

mirinonj kema ajoajoroo megii. ³⁰ Ajoajoroo megii Poolnonj kaanagadeen ejemba tuunjelemba yonoo batugianonj kemambaajonj moroto, uumeleen ejembanonj ii angonj koma mugii.

³¹ Eisia prowinswaa galenkonjonj eja tosianonj Poolwaa alauruta koloogiti, iyonononj kaanagadeen qele ama kokaenj welema mugii, “Kulukululuu mirinonj ajoajoroo mejuti, gii mono geennga iikanonj mende asugina giibu.”

³² Ajoajoroo megiti, iikanonj ejemba mamaganonj nama ajoroogitiwaa kania monj mende mogitiwaaajonj anja anja lansanj qa gigilaan sisau enkalolonj somata megii seinj keno. ³³ Kaenj keno Juuda yonononj eja qata Aleksander kuun nanngogi tuun yonononj horonj kana megii qaitanonj eu uma nano. Uma nama ejemba jaasewangianonj qaa kitia metogonj jemambaajonj moma boro aran kuma aiwese menj onono.

³⁴ Aiwese menj ononoto, Juuda ejaga kolooji, iikaya moma kotonj iikanondeen buugia mindirin kuuyanonj kanainj qaa kokaenj qagi, “Efesus nonoononj Artemis ii uuta!” Kaenj qama silama nanngi aua woiwaa so keno.

³⁵ Qama nanngi siti (klaak) ponj qerewenanonj ejemba tuunj uugia menj kamaaro goronj qegi nama kokaenj injjoro, “Efesus ejemba, nono ananaa siti kokanonj Artemis uuta ii mepeseen laligojonj. Nono iwaanonj jiwowonj jigo ano jamo unyaya kowoga Siwenonga kamaaroti, ii galenj koma laligojonj. Qaa ii onjo kuuya saanonj moju.

³⁶ Ii monjonj qakoombaatiwaa so qaago. Kawaa-jonj onjo mono uugia osonj menj kamaanj ama

bonjon laligowu. Gejajojomban iwoi mon mende ambu. ³⁷ Eja woi koi jiwowon jigonon uma iwoi mon mende luluuma qen menj boliri. Ben embanana mende mepaegon muri. Ono kilen ii uruanji koi nanjao.

³⁸ “Demitrius ano iwaa komahooro alaurutanon tosia yonowo angowowo ama qaa jen aowuyagati een, kiap mono raju ano qaa jakewaa ajoajorooya ajoajorooya ii qaa mindingowombaajon amakeju. Kawaajon mono saanon iikanon kema qaa jakeyanon ama aon aron qen nanji sokombaa. ³⁹ Ono iwoi mon toroqen jewombaajon mobuyagati een, siti kokawaa toya tosiannon saanon kanageso horon ononji qenjaaro sombenon ajoron qaa gosin jen tegowona. ⁴⁰ Kete enkalolon gujubaju somata koi kania qaato, kilen tondu kolooji, ii Room gawman yononon moma kokaen jewubo, ‘Efesus yononon Room mindimindiri gawman qetama manja karen anju.’ Kaen jen qaa jakeyanon nonoombubo. Kawaa uulombota kolooji, ii mojen. Qaa jakeyanon nonooma karen koi kawaa kaniaaajon qisin nonombuyagati een, nono mono kitia meleema angon koma jewombaa so mende mojon.” ⁴¹ Efesus siti pon qerewenanon qaa kaen jen ejemba tuun kondeema onono zololonjon deema kenji. Kian.

20

Poolnon Masedonia ano Griik kema gawon mero.

¹ Efesus kanon gujubaju kanon zololongodabororo Poolnon gowokouruta onoono

kagi uuwaa nanjonango qaa qambanmamban onjoma yeizozo jen onjomesaon Masedonia prowinsnon keno. ² Masedonia kema gomaña koton liligon kanon qambanmamban qaa mamaga jen laligon Griik kantrinon karo. ³ Griik kan koin karon laligoro. Ii laligoro tegoro wanjo menj kowe koton Siria kemambaajon moro. Kaña moroto, Juuda jotamemeya yononon kananon qewombaa anjonan анги gejianon kemero moro. Ii moma kawaajon Masedonia prowins koton balon kana gomanonon eleemambaa qaaya uutanon somongoro.

⁴ Qaaya somongoro nenauruta kokaananon iwo kenji: Berea eja qata Soopater Piruswaa meria, Tesalonaika eja woi qagara Aristarkus ano Sekundus, Derbe eja qata Gaius, Timoti ano Eisia prowinsga eja woi qagara Tikikus ano Trofimus. ⁵ Yononon waladeen Troas kema kanon nonoojon mamboma laligogi. ⁶ Troas kema laligogito, Luuk nii ano tosaña nononon bered yiistya qaawaa kendon ii Filipai sitinon raniñ. Ii raniñ tegoro wanjonon unin opo sel horon mororongogi haamonon nangoro kema ween 5 kolooro Troas yonoonon keunin. Troas keuma kanon ween 7 toroqen laligonin. Kian.

Poolnon kamban konoga Troas laligoro.

⁷ Ween 7 laligonin tegoro Poolnon ween 8 kanon onjomesaon kemambaajon moro. Ii moma gomantiina konoga Sondameraanon ajoroon Jisas romonjon samon kowoga motowombaa-jon raniñ. Kaen raniñ Poolnon yonowo amin

moma qaaya jen raro raro goman ruunanon keno. ⁸ Nono miri uuta mombaa qaganon eu uma ajoroon raniñ lambe mamaganon jen asarigi. ⁹ Ajoroon raniñ eja gbaworo mon qata Yutikus iinon jengenanon raro. Raro Poolnon qaa jen raro moro kambañ koriro gaonaañon moma en gbororo moton kanakeewanonga tama uuta mende moma miri uuta karoon uugun balonon kemen qero. Kemen qero lugun kemen men waaniñ komuroti, iiniñ.

¹⁰ Kaen iininto, Poolnon kemen kepelañ mun jero, “Mombo sewañ aason ama gbiliña. Kawaañon mende awawaliwu.” ¹¹ Kaen jen mombo eleema miri uutanon eu uma samon kowoga moton nero. Neñ yonowo kambañ koriga qaa jen raro goman anogo onomesaon kananon keno. ¹² Keno eja gbaworo ii wañgi gbiliñ laligoroti, ii iima ulunñkoleñ somata moma kenñgi. Kian.

Poolnon Troas mesaon Miletus keno.

¹³ Yononon kenñgito, Poolnon aña balon kana kemambaajon moma kokaen Luuk nii ano tosia jen koton nonono, “Ono mono waladeen kowe kana goman qata Asos kanon kenñgi aitononon nuañgi wañgonon uboña.” Kawaañon nononon mesaon wañgonon uniñ opo sel horon mororonogogi haamonon nañgoro kema Asos kanon keuniñ. ¹⁴ Asos keuma nonowo aitononon Pool waniñ wañgonon uma goman qata Mitilini kanon kenñgi. ¹⁵ Mitilini kema kanon opo sel mombo horon mororonogogi haamonon nañgoro kema laligon en waama wato qata Kios kawaa kosianon keuniñ. Keuma toroqen koton kema en waamago

gomaŋ qata Samos kanaŋ kemeŋ mombo kema eŋ waama gomaŋ qata Miletus kanaŋ kokaembaaŋ keuniŋ: ¹⁶ Poolnoŋ “Yambuyambu dologa (Pentekost) ii batogoŋ kema Jerusalem sitinoŋ ramaŋa,” jeŋ kambaŋ tiwilaawombotiwaajoŋ uu-laŋawo kembombaaŋ moro. Kawaajoŋ Eisia prowinsnoŋ kambaŋ koriga tiwilaawombotiwaajoŋ moma waŋgonoŋ uma Efesus siti uuguwombaa qaaya somoŋgoro laligoniŋ. Kiaŋ.

Poolnoŋ Efesus yoŋooŋoŋ qaa konoga jero.

¹⁷ Miletus keuniŋ Poolnoŋ Efesus yoŋooŋoŋ qele ama uumeleen kanagesowaa jotamemeurugia yoŋonoŋ kamaan kawutiwaajoŋ koma horoŋ oŋono. ¹⁸ Koma horoŋ oŋono gomaŋ qata Miletus kanaŋ kougi iŋiima kokaen iŋijoro, “Niinoŋ kambaŋ mutuya Eisia prowinsnoŋ kaweti, iikanonadeen kanain kambaŋ kuuya oŋowo laligoŋ kouma gawoŋ meweti, oŋo iikawaa tania saanoŋ moma yagoju. ¹⁹ Niinoŋ Pombaa jaanoŋ uuna meŋ kamaan aodaboroŋ gawoŋa nomaen meŋ kouma laligoweti, oŋo ii saanoŋ moju. Gawoŋa meŋ ejemba oŋooŋoŋ saama jauŋna kamaaro laligowe. Juuda yoŋonoŋ uugia mende meleenŋiti, iyoŋonoŋ kambaŋ tosaŋa kanaŋ selenoŋ kuukuu ama nuwombaaŋoŋ aŋgonoŋ ama laligogi. Kaen ama laligogitiwaajoŋ ama aŋgobato morota morota mokoloŋ siimbobolo moma laligowe.

²⁰ “Niinoŋ Buŋa qaa meŋ qeaŋgoŋ oŋomakeji, ii jeŋ asariŋ oŋoma laligowe. Ii qenjaaronŋ ajoroŋ ano miria miria kanaŋ uma kuma

onoma laligowe. Niinon kawaajon kokodundun koma gawon mende mesaowe. ²¹ Gawon mende mesaoweto, Juuda waba ano balon toya onoojon kaanagadeen qaa kota kokaen nanjon jen laligowe, 'Ono mono uugia meleema Anutuwaanon qokotaan Ponana Jiisas Kraist moma laarin mubu.' Ono ii kuuya saanon modaboroju.

²² "Mobu, kete Un Toroyanon nii Jerusalem sitinon kemambaajon kuun nonja. Kanon kembe naa iwoiga koloon nombaati, ii mende mojen. ²³ Mon kokaen mojen: Niinon taon daen daen kema laligoweti, Un Toroyanon iikanon sane nun kokaen nanjon nijoro moma laligowe, 'Gii kakasililin moma laligona kapuare mirinon goongi rabaga.' ²⁴ *Kaen nijoro moma laligoweto, ii kilen. Niinon toroqen laligowenaga me komuwenaga, ii qaa mon mende koloon nonja. Ii qaago totoonto, Pon Jiisasnon gawon nonoti, niinon mono ii men yagomambaajon moma kotiijen. Iinon kokaen nijoro, 'Anutunon kalenmorianja ejemba onomambaajon moji, gii mono iikawaa Oligaa Bunaya jen asarin laligowa.' Kawaajon balonon laligomanati me komumanati, ii iwoi omayo totoon koloon nonja. Ejemba anngolenon kuuwaaajon kenjuti, mononon iikanon batuyanon koton haamo mende ambaa. Niinon mono iikawaa so gawonja men batuyanon koton mesaomambotiwaajon esuna kuuyanon kaparan koma kema laligomanja.

²⁵ "Kaen laligomanato, mobu, niinon onoo batugianon kema kan Anutu bentotonaa kania

* **20:24:** 2 Tim 4.7

jen asariwe mogiti, onjo noo jaasewana ii mombo mende iibuya. Onjoononga monjon monj mende niibaati, kete kaen mojen. ²⁶⁻²⁷ Kawaajon niinon onjo Anutuwaa jeta kuuya otaawutiwaajon jen uukuukuu men onoma laligowe. Ii mende kokodundun koma mesaowe. Kawaajon onjoononga monjon monj singisongoyaaajon ama soon komun gere sianon kemebaati een, onjo nii jen nombombaajon amamaawuya. Niinon ii kete onjojon asuganon nanjon jen kotiijen.

²⁸ “Ponjon iyanaa saya maama iikanon kanagesouruta sewangia mero bunaya kolodaborojuti, onjo mono ii lama kaanja galen koma kalan koma onoma laligowu. Unja Toroya anjo gawon ii onono. Kawaajon onjo mono onjoangia ano Pombaanon lama tuun yonjojon galengia men aon laligowu. ²⁹ Niinon kembe iikawaa gematanon ejemba kanjanjiawo ii kasu kawalia kaanja onoo batugianon asugiwuya. Yonjonon asugin lama tuun onjojon mende moma titiikota koloon lan kan injiwuyati, ii mojen. ³⁰ Onjoangiaa batugianonga eja tosianon waama nama Jiisas gowokourutanon goraayanon kembutiwaajon horon onoma qaa qolonmolongoya jen laligowuya. ³¹ Kawaajon onjo mono uugbiligbili laligon qaa koi uu konongianon ama romongowu: Niinon gbani karoombaa so asaga gomantiina qambanmamban qaaya qaaya ii onjo motomotoon pororo koma onoma laligowe jaunna kamaanjero.

³² “Niinon kete onjo Anutuwaa boronon onjooma kokaen injiojen: Iwaa Buja qaayanon mono kalenmorianja injisaama kalan koma onjomaakeba.

Anutunonj kotiinj uugia nanjon meagoro saanon kotikotii mokolonj metulanjonkebu. Ono Anutuwo rapingogi alauruta kuuya tak kotonj onono soraaya koloojuti, mono iyonoo batugianonj keuma dun raragia menj oyanboyanj kolonj laligowu. ³³ Nii onoononga mombaa maa suanj me monenj opo ii mende buja qenj aomambaajonj moma laligowe. ³⁴ Nii ano nenauruna iwoiwaajonj amamaanj laligoniji, ii neenaa borona koi kanonj gawonj menj mokolonj laligowe.

³⁵ “Ii kuuya ama menj sili awaa qendeema onoma laligowe. Ono mono kaanjadeenj gawonj menj laligowu. Kaenj laligonj ejemba loorinj gawonj mewombaajonj amamaawuti, ii saanonj kalanj koma onoma laligowu. Gawonj megij honja kolooro Pon Jiisaswaanonj qaa koi mono romongowu: Iinonj ano qaa monj kokaenj jero, ‘Hina iwoi buja qenj aogij jangonj qaono eenj laligowuyato, tosaanja yonoojonj iwoi kalengiaga onongi Anutunonj kitia meleeno oyanboyanj mokoloowuya.’ Kianj.”

³⁶ Poolnonj qaa kaenj jenj kamaanj siminj kuma kuuya yonowo Anutu qama kooliro. ³⁷ Qama kooliro kuuya yonononj amburerenj menj urusaanj qenj angonj munj buuta kitonj negi. ³⁸ Poolnonj wala qaa monj kokaenj injjoro, “Ono noo jaasewana mombo mende iibuya.” Qaa kaenj moma kawaa-jonj wosobiri uuta moma nama wama wanjononj uma yeizozo jenj oongi. Kianj.

21

Poolnonj Jerusalem keno.

¹ Yeizozo jen nonomesaogi opo sel horonj mororonjgogi haamononj nanjoro kema wato qata Koos iikaanj baagenj dindinjagadeenj kema keuninj. Keuma enj waama toroqenj wato qata Rodos kanonj keninj. Iikanonja toroqenj Lisia prowinswaa gomanja monj qata Patara kanonj keuninj. ² Keuma nama wanjo monj Fonisia gomanonj kemambaajonj anoti, ii mokoloonj kanonj uninj opo sel horonj mororonjgogi haamononj nanjoro keninj.

³ Kema laligonj wato monj qata Saiprus iikawaa kosianonj kanj iima misinjgonj Saut waagenja uugunj toroqenj haamononj nanjoro Siria prowinswaa waagenj keninj. Kema “Wanjgowaa hinaya ii Taia taononj kema wanjononga menj ambonja,” jegitiwaajonj iikanonj keninj. Iikanonj kema wanjo mesaonj kemeninj. ⁴ Kemenj gowoko tosia mokoloonj onjoma yonjowo toroqenj weenj 7 laligoninj. Kanonj laligoninj Unja Toroyanonj sololoonj onjono Pool Jerusalem sitinonj kembabotiwaaajonj galenj meme qaa jegi. ⁵ Ii jegito, nono weenj 7 ii yonjowo laligoninj tegoro onjomesaonj kana keninj. Kana kembonja jeninj yonjononj korebore embameraurugiawo nonoombonjenj taonj mesaonj seleengenj kagi. Taonj seleengenj kanj kowe sakasinjanonj kamaanj siminj kuma Anutu qama koolininj. ⁶ Qama koolinj yeizozonana jenj aoninj Jerusalem kembombaaajonj wanjononj uninj yonjononj mirigianonj eleengi.

⁷ Pool ano nejauruta nono kaenj Taia mesaonj toroqenj kema gomanj qata Tolemes kanonj keuma wanjo mesaoninj. Wanjo mesaonj uumeleenj alaurunana jolonjgia jeninj ano yonjowo weenj

motoonngo laligonij. ⁸ *Laligonj enj waama onjomesaonj balonj kana kema Sisaria taononj kouninj. Jerusalem uumeleenj tuunj uutanonj uukuukuu eja (ewanjelis) sewen metogonj onjonjgiti,* yonoononga monj qata Filip iinonj Sisaria laligoro. Nonononj Sisaria kouma iwaa mirinonj kema rama eninj. ⁹ Filipwaa borauruta 4 laligogi. Anutunonj emba saranj yonoo uugianonj gejatootoo qaa jejewaa momo kalenj ano laligogi.

¹⁰ *Nonononj Sisaria taonj kanonj weenj mamaga toroqenj laligoninj. Kanonj laligoninj Juuda prowinsnonga gejatootoo eja monj qata Agabus kamaaro. ¹¹ Nonoononj kamaanj Poolwaanonj iinkasa menj kanonj anjaa kana boria somongonj kokaenj jero, “Unj Toroyanonj kokaenj jeja, ‘Juuda jotamemeya yonononj iinkasa kokawaa toya ii Jerusalem sitinonj kokaenj somongonj waba kantriwaa galenj† yonoo borogianonj ambuya.’”

¹² Kaenj jero moma nono ano uumeleenj alaurunana kanonj laligogiti, iyonononj kaangadeenj Poolnonj Jerusalem kembabotiwaajonj welema qotogonj muninj. ¹³ Qotogonj muninj kokaenj meleema jero, “Onj mono nomaenj anju? Saama qaa jenj iikaanja kanonj noo uuna menjuranju. Niinonj Jerusalem kembe gbadoonj nombutiwaajonj jojorijenj ano iikayadeenj qaagoto, Ponj Jiisas qataajonj ama nugi komuwenagati, niinonj mono iikawaajonj kaangadeenj jojorinj nanjenj.”

* **21:8:** Apo 6.5; 8.5 * **21:8:** Aposol gawonj meme bonj 6 kanonj eja 7 ii meweengonj onjngi nanjonanngo gawonj ano ewanjelis gawonj ii mindirinj megj. * **21:10:** Apo 11.28 † **21:11:** Waba kantri yonoo borogianonj ambuya, ii Room gawman yonoojonj jeja.

¹⁴ Kaen jero menj loorinj mubombaajon amaamaan uunana bonjon kono kokaen jeninj, “Ii mono Pombaa uusiinaa so koloowa.”

¹⁵ Sisaria taononj laligoninj kambañ ii tegoro afaangonj mozozongonj onjomesaonj kema Jerusalem sitinonj uninj. ¹⁶ Sisaria iikanonja gowoko tosianonj kaanagadeen nonoo koipunana kagi. Kagiti, yonononj kokaen jegi, “Ono Saiprus eja qata Naason iwaa mirinonj enj laligowu.” Kaen jenj nunuanji iwaa mirinonj keninj. Naasononj waladeenj uuta meleema Jiisaswaa gowokoya koloonj laligonj kouro. Kianj.

Poolnonj Jerusalem sitinonj kouro.

¹⁷ Nonononj Jerusalem keuninj uumeleenj alaurunana yonononj nunuama aisoonj jolonana jegi. ¹⁸ Jolonana jegi enj waama Poolnonj nonowo bisop Jeims iibombaajonj moma keninj. Keninj uumeleenj kanagesowaa jotamemeya yonononj korebore iikanonj kouma ragi.

¹⁹ Ragi Poolnonj jolongia jenj sunduya ano. Anutunonj koipu koloonj nemunj koma nonono waba kantri yonoo batugianonj kema liligonj misin gawonj meninj honja kolooroti, iikawaa sunduya kaniawo motogonj motomotoonj ii korebore injijoro. ²⁰ Ii injijoro moma Anutu mepeseegi eja geria monononj kokaen jero, “Pool alanana, Juuda ejemba tausenja tausenja yonononj Jiisas moma laarinj uugia meleema kilenj korebore toroqenj Mooseswaa Kana qaa ii tororo otaawombaajonj kaparanj komakeju. ²¹ Kaen kaparanj komakejuto, goo bujuga ii kokaen lanj jegi mogi, ‘Juuda ejemba deema waba kantri yonoo batugianonj

kema laligojuti, giinon lilion ii kokaen kuma onjoma laligojan, jenkeju, “Ono mono Mooseswaa kana qaa gema qen Anutuwaanon aiwese ii mende menj merasisi selegia mende kotowu ano Juuda nanamemenj tosaanja ii mende otaawu.” ’

²² “Kaen jenkejutiwaajon ama giinon kajani, iyononon ii moma iikanondeen horon tuunj so-mata menj ajoroowuyaga. Kawaajon nono majakaka moma mono nomaen aninj sokonaga?

²³ *Kawaajon nononon keteda koi qaa goojon jewonati, giinon mono iikawaa so amba. Eja 4:yanon iwoi ambombaa qaagia Anutuwaanon jen jojopan qaanon somongogi. ²⁴ Ii qaanon somongogito, monembaajon amamaan mamboma batunananon koi laligoju. Kawaajon giinon mono ii unuama yonowo koma konjoratinj aon yonoojon ama nandun ana sokono saanon wanj jugia motogi qaagia kotiiwaa. Giinon kaen ama Mooseswaa Kana qaa tenj koma otaan laligojani, koreboreyanon goo kanaga ii tororo iima moma asariwuya. Ii moma asarinj goojon qaa jegi mogiti, ii honja monj mende mokoloogi omayo kolooro komuwaa. ²⁵ *Goonon qaa komuwaato, waba kantri yononon Jiisas moma laarinj uu-gia meleengiti, nononon iyonoojon qaa kokaen somongonj tere onj aninj keno, ‘Oro busuya benj lopion yonoo nandun bunja qen kanagianon anji esungianon tururoti, ii mono mende newu. Kaanagadeen sa me oro arogia qoosona iikawaa busuya ii mende newu. Serowilinj mono mende ambu. Iwoi kanjanawo 4 ii mono mesaonj gema

* **21:23:** Jan 6.13-21 * **21:25:** Apo 15.29

qegi sokombaa.’ ”

²⁶ Jotamemeya yoŋonoŋ kaen jegi Poolnoŋ eja 4 ii unuama en waama yoŋowo koma konjoratiŋ aogi. Aogi jiwowoŋ jigonoŋ uma eja motomotooŋ yoŋooŋoŋ nanduŋ ama siimoloŋ oogi koma konjoratiŋ kambangia tegowaati, iikawaa kamban bujuya injoro. Kian.

Jiwowoŋ jigowaa toton uutanon Pool men somongogi.

²⁷ Poolnoŋ ii injoroto, ween 7 ii tegomambaaŋoŋ ano Juuda tosaana Eisia prowinsnoŋga kagiti, iyoŋonoŋ Pool jiwowoŋ jigonoŋ uro iigi. Iima ejemba tuuŋ kuuya uugia kuuŋ oŋoŋgi waaro Pool qelanjin megi. ²⁸ Qelanjin men kokaen qagi, “Israel ejemba, mono ilaan nonombu! Eja koi kanon balona balona liligon goman so kuma oŋoma uugia kokaen kuuŋ oŋomakeja: Oŋo kuuya mono Israel ejemba tuuŋ qotogon men bolin nonombu. Ananaanon Kana qaa mesaon jiwowoŋ jigonananon lan uma jeulalan ama laligowu. Kaen kuma oŋoma laligoro ano kete Griik eja Anutuwa aiweseya qaa ii kaaniadeen wama jiwowoŋ jigonoŋ uro miri kowoga koi kanon mono totowin kokojinjinawo koloowabo.”

²⁹ *Ii kokaembaaŋoŋ qagi: Efesus eja Trofimus iinon wala siti kanaanon Poolwo keno iriima kokaen romongogi: Poolnoŋ ii wano motoon jiwowoŋ jigonoŋ ubaobo.

³⁰ Kaen qagi ejembanon enkalolon ama esunggiagadeen luluuma kan ajoroon qemburun somata men guju megi siti kuuya sokono.

* 21:29: Apo 20.4

Kaen kolooro Pool qelanjin somonjon jiwowon jigononga horon seleengen kamaan iikanondeen jigowaa kiropo naguya kuuya ii uulanawo koma somongogi. ³¹ Pool somonjon qewombaajon kaparan kongi bujuya sein Room manjaqeqe tuumbaa kawali galen wana iwaa gejianon qaa kokaen kemero moro, “Jerusalem kuuya yononon karen ama manja qeju.” ³² Kaen moma iikanondeen manjaqeqe eja tuun tosia kawali galengiawo unuama lugun yonoonon kemegi. Kemegi ii injiima Pool qegiti, ii mesaogi.

³³ Mesaogi kawali galen wananon batugianon kema jen kotooro Pool men gbado (tape) woinon somongogi. Somongogi kokaen jen qisin onono, “Eja koi moroga?” ano “Nomaen ano qeju?” ³⁴ Qisin ononoto, ejemba tuunonga qaa morota morota meleema lansan qagi. Kaen lansan qama guju megitiwaajon ama kania tororo momambaajon amamaaro. Ii amamaan kawaajon jen kotooro Pool wama manjaqeqe eja yonoo aen kiropo uutanon kenji. ³⁵⁻³⁶ Wama kenji ejemba tuun somata yononon kanagianon onotaan kan kokaen qagi, “Mono qegi komuwa. Yamagen!” Kaen qagi manjaqeqe eja yonoo aen kiropo naguyanon keuro uulanawo kema kan gujubaju somata megitiwaajon bimooro. Kawaajon manjaqeqe eja yononon Pool men anjon kenji. Kian.

Poolnon qaayaa kitia kanain meleema jero.

³⁷ Anjon kan manjaqeqe eja yonoo kiripo uutanon ubombaajon angi Poolnon kawali galen wana kokaen qisin muro, “Nii qaa mon saanon gijomana me qaago?” Qisin muro moma kiko ama

ijoro, “Oo, gii Griik qaa mojan me? ³⁸ Kawaajon gii Iijipt ejaga koloojan me qaago? Iijipt eja monnon indigen tuarenjen eja tiwogiawo 4,000 ii enkalolon meŋ onoma Room gawman tuarenjen ama manja karen kanain unun unuama balon qararankonkononon kenŋi. Gii galen eja ii koloojan me qaago?”

³⁹ Kaen ijoro Poolnon jero, “Nii Juuda ejaga. Nii Silisia prowinswaa taon qata Tarsus mojan, mono iikanon koloon laligon koube. Kawaajon qisin gomaŋa: Gii saanon jena niinon ejemba tuun koi yonoojon qaa jewe mobu.”

⁴⁰ Kaen jero “Saanon jewa,” ijoro Poolnon donon nama ejemba onoojon boro kuno. Boro kuno guju mesaon qaagia bogoro nanŋi Hibruu qaanon qaa kokaen jero,

22

¹ Poolnon nama kokaen jero, “Eja alauruna, niinon qaa kitia jemaŋati, ii mono geja ama mobu.” ² Hibruu qaanon qaa jero moma qaagia kuuya bogodabororo nanŋi toroqen jero,

³ * “Nii Juuda ejaga. Nii Silisia prowinswaa taon qata Tarsus kanon koloowe Jerusalem siti kokanon galen koma nonŋi laligon somariuwe. Laligon somariin kouma boi qata Gamaliel iwaa qaa baatanon rabe iinon Juuda ambosakonjurunana yonoonon Kana qaa ano nanamemen ii tororo kuma nono iikawaa momoya moma laligowe. Kete ononon korebore Anutuwaa qaa baatanon keuma kaparan koma

* 22:3: Apo 5.34-39

iwaajon manja qen laligojuti, niinon mono iikawaa so koloon laligowe. ⁴ *Kaen laligon ejemba Pombaa kania otaan laligogiti, ii unun kondeema sisiwerowero ama onombe siimbobolo moma tosianon komugi. Niinon ejembaya ejembaya unuama gbadonon (tape) somongon kapuare mirinon onoombe. ⁵ Jigo gawon galen wana ano jotamemeya kuuya yononon ii saanon moju ano yonoonon kema qisin ononin ii saanon nanonon jewuyaga. Yononon Juuda eja geria Damaskas sitinon laligojuti, iyonoojon tere onononon meñ laligowe. Iikanon ejemba Pombaa kania otaan laligogiti, niinon ii kaaniadeen 'Irona meleema onombutiwaajon gbadoon onoma Jerusalem koi unuama kamaña,' jen kananon kembe."

Poolnon anaa uumeleenaa kania jero.

⁶ "Kananon kembeto, Damaskas siti dodowiwe kanon iwoi mon kokaen kolooro: Ween biwia kanon asamararan somata mon Siwenonga oobili kaana asugin uulanawo kamaan turun nono. ⁷ Turun nono tama balonon kamaan ewe Siwenonga qaa mon kokaen kolooro mobe, 'Sool Sool, gii mono naambaajon sisiwerowero qaganon ama nomakejan?' ⁸ Ii moma meleembe, 'Pon, gii moronon?' Kaen meleembe nijoro, 'Nii Nazaret eja Jiisas, sisiwerowero men nomakejani, nii mono ii.' ⁹ Eja niwo kan nangiti, iyononon asamararan ii iigito, qaa nijoroti, qaa ii zoobooya mon mende mogi. ¹⁰ Kaen nijoro niinon qisin jewe, 'Pon, nii mono nomaen amaña?' Jewe

* 22:4: Apo 8.3; 26.9-11; 9.1-19; 26.12-18

nijoro, ‘Gii mono keteda koi waama Damaskas sitinon kena Anutunon naa iwoiga ambaagiwaa-
jon jewaati, ii mononon gijowaa.’ ¹¹ Asamararan
iikanon jaana kuuro titou kuun nambe eja
niwo kagiti, iyononon boronanon men nuangi
Damaskas sitinon kenin.

¹² “Iikanon eja mon qata Ananias laligoro.
Iinon Anutu goda qen Mooseswaanon Kana qaa
tororo otaan laligoro. Kawaajon Juuda ejemba
Damaskas laligogiti, iyononon kuuya godaya
awaa qen mun laligogi. ¹³ Iinon noonon kan
konganon nama kokaen nijoro, ‘Sool alana,
jaaga mono mombo toowa.’ Kaen nijoro aua
kamban iikanondeen jaana tooro uun iibe.
¹⁴ Iibe Ananiasnon nijoro, ‘Giinon nanamemen
dindinga solanja Toyaga iina qaa jetanon gi-
joro aro kononon mona. Ananaa ambosakonana
yononon Anutu iinon gii meweengon gono iwaa
uusinja moma kotowa. ¹⁵ Gii naa iwoi iima
mojani, mono ii nanon jen iwaa jotamemeya
koloon balon balon ejemba jaagianon dangunu
kaan nama laligowa. ¹⁶ Kawaajon gii naam-
baajon ezelobezelo ama mambonjan? Mono
waama iwaa qata qama qama koolin jena oomulu
men gonin singisongoga songbano solananiwa.’
Ananiasnon kaen nijoro.”

*Misin gawon waba kantri yonowo memambaa-
jon noono.*

¹⁷ “Damaskas siti mesaon Jerusalem sitinon
eleema jiwowon jigonon qama kooliwe Pombaa
umbeumbenanon turun nono nama jaameleen
unon mon iibe. ¹⁸ Unon iikanon Jiisas iibe noonon

kan kokaen nijoro, ‘Gii kantri kokanon noo kaniaana ano Buᅇa qaana ii pondan mende jen laligowa. Ii nanᅇon jena telambelan ama gema qewuya. Kawaaᅇon Jerusalem siti koi mono uulanawo mesaᅇon kemba.’

¹⁹ “Kaen nijoro jewe, ‘Poᅇ, yoᅇonon noo kanana moju. Niinon wala liligon ejemba gii moma laarinᅇon gongiti, ii qamakooli miria miria kanon uma mokolonᅇon onoma somonᅇon ooli waayawonon onootinᅇon tosaᅇa kapuare mirinon onooma laligowe. ²⁰ *Goononᅇon gawonᅇon ilailaa eja Stiiwenonᅇon kaniaga nanᅇon jero qegi saya kamaaro niinon kamanᅇon kanonᅇon kaanagadeenᅇon kosogianonᅇon nama wambelaᅇon malekugia galenᅇon koma nambe qegi komuro.’ ²¹ Kaenᅇon jewe Poᅇonᅇon nijoro, ‘Niinonᅇon wasinᅇon gonjeᅇa gii mono koriganonᅇon waba kantri ejemba yoᅇononᅇon kemba.’ Kianᅇon.”

Room gawmambaa manjaqeᅇe eja yoᅇononᅇon Pool galenᅇon kongi.

²² Poolnonᅇon qaa kitia jeroti, ii ejemba tuunᅇon yoᅇononᅇon geja ama mogito, (Poᅇonᅇon waba kantri ejemba yoᅇononᅇon kemambaᅇonᅇon jeroti,) qaa ii moma iikanondeenᅇon kotigagadeenᅇon silama qagi, “Yamagen! Eja kaᅇa ii mono qegi komuwa. Ii balononᅇon nonowo laligowaatiwaa so qaago.”

²³ Kaenᅇon silama qama opo kerenᅇon qetegonᅇon gilinᅇon (kanagianonᅇon rimbombonᅇonᅇon riinᅇon) sonjonᅇon orasinᅇon kanakeewanᅇon lansanᅇon giligi. ²⁴ Kaenᅇon anᅇi Room yoᅇoo kawali galenᅇon waᅇanonᅇon jenᅇon kotoᅇo manjaqeᅇe eja yoᅇononᅇon Pool wama kema manjaqeᅇe eja yoᅇoo aenᅇon kiropo uutanonᅇon anᅇi. Kiropo

* **22:20:** Apo 7.58

uutanon anggi Juuda yononon ii naambaajon ama guju men qajuti, iikawaa kania momambaajon kokaen jen kotoro, “Ono mono Pool men ooli waayawonon qen qisin mugi kania asuganon jero mobona.”²⁵ Kaen jen kotoroto, Pool men somonon ooli waayawonon qewombaajon anggi Room kawali galen monon kosianon nano Poolnon kokaen ijoro, “Room mindimindiri gawman yononon sopa somonon nongi borogianon laligojen. Niinon iikawaa (jenkooto) paaspoot men laligojen. Kawaajon ono noo qaana mende moma gosin lan jen tegon een ooli waayawonon nuwuti, ii mono Room jenkooto toya yonoo jaagianon sokombaa me qaago?”

²⁶ Poolnon kaen ijoro kawali galenon moma iikanondeen kawali galen wana iwaanon kema buju qaa kokaen ijoro, “Eja ikanon Room gawmambaa (jenkooto) paaspoot men laligoja. Kawaajon gii mono nomaen ambaga?”

²⁷ Kaen ijoro kawali galen wananon Poolwaanon kema qisin muro, “Gii onanon Room gawmambaa (jenkooto) paaspoot men laligojan me qaago? Ii jena moman.” Qisin muro Poolnon meleeno, “Onanon, niinon ii men laligojen.”

²⁸ Kaen meleeno ijoro, “Nii monej somata gilin Room mindimindiri gawmambaa (jenkooto) paaspoot sewana mewe nongi laligojen.” Ijoro Poolnon jero, “Ii awaato, noo mannanon Room gawmambaanon paaspoot men laligoro niinon iwaa meria koloon iikanona qa ii men laligojen.”

²⁹ Kaen jero eja qisin mubombaajon angiti, iyononon iikanondeen mesaon eleema kenji.

Poolnonj “Nii Room gawmambaa paaspoot menj laligojenj,” jero kawali galenj wananonj ii moma Room ejaga gbadoonj murotiwaajonj ama awawalinj sombuya moro.* Kianj.

Poolnonj jigo kaunsol tuunj yonoo jaagianonj nano.

³⁰ Gomanj ano kawali galenj wananonj waama Juuda yonononj naambaajonj Pool qanonj ama munj jegiti, iikawaa kania tororo momambaa-jonj moma jigo gawonj galenj wana ano jigo kaunsol tuunj kuuya yonononj ajoroowutiwaajonj jenj kotonj onono. Kaenj ajoroogi jero Poolwaa gbadoya (tape) isanji wama kamaanj yonoo jaasewanjianonj ano nano. Kianj.

23

¹ Poolnonj nama jigo kaunsol tuunj ii uunj injiima kokaenj jero, “Alauruna, niinonj nanamemena kuuya ii Anutuwwa jaasewanjanonj ama menj laligowe iinonj iima ‘Sokonja,’ jero uunaa ge-jananonj moma qeangonj kouma laligonj kete koi nanjenj.” ² Poolnonj kaenj jeroto, jigo gawonj galenj wana qata Ananaias iinonj kosianonj nangiti, ii jenj kotonj onono urunja qetaaligi. ³ *Qetaaligi Poolnonj ijoro, “Anutunonj mono gii qetaalinj gomba. Giinonj miri sopa taanja kaanja koloojanj. Selia mundanonj oogi taanja koloojato, uuta jewonj menj injanja kolooja. Giinonj Mooseswaa Kana qaa

* **22:29:** Monj Room gawmambaa paaspoot menj laligoroti, ii kasanonj gbadoonj mububotiwaajonj songo ero. Monjonj songo ii waleenoti eenj, ii mono qaa jakeyanonj oomakegi. Kawaajonj sombuya moro. * **23:3:** Mat 23.27-28

menj kanon gosinj noma qaana jen tegomambaa-
jon rajanto, kilenj geenjo Mooseswaa Kana qaa
iikayadeen qen jen kotonj onona nuju. Ii mende
sokonja.”

⁴ Poolnonj kaenj ijoro kosianonj nangiti,
iyonononj ijogi, “Gii Anutuwaanonj jigo gawonj
galej wana mepaqepae menj gamu qen mujanj
me?”

⁵ *Kaenj ijogi jero, “Oo alauruna, iinonj jigo
gawonj galej wana kolooji, ii mende moma jejen.
Buna Terewaa qaa monj kokaenj eja, ‘Gii mono
kanageso tuungaa eja ponja mende qasuaawa.’ ”

⁶ *Kaenj jeroto, jigo kaunsol tuunj
yonoononga tosonianj Sadusii (Jigo gawombaa
kaparanjonkonj) paati qokotaagi tosonianj
Farisii (Kana qaawaa kaparanjonkonj) paati
ejaga laligogi. Poolnonj ii moma kawaajonj
jigo kaunsol tuunj yonoo jaagianonj qaa
kokaenj qama jero, “Alauruna, niinonj Farisii
ejaga koloojen. Manjanonj kaanagadeen
Farisii paati ejaga. Koomuya yonononj gbilinj
waabuyati, niinonj iikaenj koloowaatiwaajonj
mamboma jejeromonromonj ama laligojenj. Kaenj
laligojenjiwaajonj ama qaa jakeyanonj noongi gosinj
noma jeju.”

⁷ Kaenj jero iikanondeen Farisii ano Sadusii
paati yonoo batugianonj angowowo kolooro jigo
kaunsol tuunj yonononj juma tuunj woi koloogi.

⁸ *Sadusii (Jigo gawombaa kaparanjonkonj)
yonononj kokaenj jenkegi, “Ejemba koomuya

* **23:5:** Eks 22.28 * **23:6:** Apo 26.5; Fil 3.5 * **23:8:** Mat
22.23; Maak 12.18; Luuk 20.27

yoŋonoŋ mende gbilin waabuya. Siwe gajoba mende laligoju. Omejiilan ano unɔ ii mende laligoju.” Kaen jegito, Farisii (Kana qaawaa kaparaŋkoŋkoŋ) paati yoŋonoŋ qaa karoŋ iikanon qokotaan iikawaa so moma laarin namakegi. ⁹ Tuun woi kaen koloŋ qagi guju somata kolooro Kana qaawaa boi tosianon Farisii tuun yoŋoo batugianonɔa waama geriawo terenon kokaen jegi, “Nono eja kokawaa qinjita mon mende mokoloonon. Siwe gajoba me unɔ monon qaa koton kondoon iwaa uutanon ano jenaga, ii mono nomaen sokoma ononaga?”

¹⁰ Kaen jegi anɔowowo iikanon mombo gere toon somariiro. Somariiro aworaŋon Pool leelee horogi kema karo mosoma tagogi. Tani kaen kolooro. Kaen kolooro kawali galen wananon iikawaa toroko moma manjageqe tuun mon jen koton onono kemen Pool batugianonɔa horon wama manjageqe eja yoŋoo aen kiropo uutanon anɔi.

¹¹ Anɔito, gomantiinɔa kanon gaon ero Ponon Poolwaa koroŋanon nama kokaen ijoro, “Mono qaqaɔunɔunɔagawo koloŋ satiin laligowa. Noo kanana Jerusalem kokanon nanon jen laligonati, iikawaa so mono Room sitinon kaanagadeen kema ii nanon jen asarin laligowa.” Kianɔ.

Pool qewombaajon anɔonan megii.

¹² Ponon kaen ijoroto, goman ano kanon Juda eja tosianon olon ajoroon Pool komuwaatiwaa anɔonan megii. Yoŋonoŋ aren ii anɔi ano ii jojopan qaanon somonon kotiin kokaen jegi,

“Nono Pool komuwaatiwaajon mamboma kamban biiwia kokanon nene singi laligowona. Singi laligon qenin komuro iikawaa gematanon saanon nene me apu mon mombo newona.” ¹³Eja 40 ano jango ii uugugiti, iyononon mindirin jojopan qaa ii somongon kotiin jegi.

¹⁴ Ii jengo jotamemeya ano jigo gawon galen yononon kema kokaen jegi, “Nono Pool komuwaatiwaajon mamboma kamban biiwia koi kanon nene singi laligowona. Poolnon mende komuwaati een, ejembanon mono onanon qasuaan nonongi sokombaa. Kawaaajon nono mono ajoroon jojopan qaa kokaen somongon kotiin laligojon: Pool qenin komuro iikawaa gematanon saanon nene me apu mon mombo nen laligowona. ¹⁵ Kawaaajon ama ono mono keteda koi jigo kaunsol tuun yonowo motoon mindirin kawali galen wanaan kema qaa kokaen jen qisiwu, ‘Nono Poolwaanon qaa kania mombo qisiniin jero hona mobombaa-jon mojon.’ Tani kaen kolooro qisigi saanon Pool wama ononon kamaawaa. Kamaanagato, kananon kan ononon kumambaaajon ambaati, iikanon mono ii qenin komuwaatiwaajon jojorin laligowona.”

¹⁶ Kaen jegito, qenin komuwaatiwaa angonan angitiwaa bujuya ii Poolwaa beetaa gejianon kero moro. Ii moma manjaqeqe eja yonoo aen kiropo utanon kema Pool raroti, iikanon uma ijoro. ¹⁷ Jero moma kawali galen mon qaro karo kokaen ijoro, “Eja gbaworo koi kanon qaa mon men kajiwaajon giinon ii saanon wama kawali galen wanaan kena qaa ii ijowaa.” ¹⁸ Kaen ijoro

ii wama kawali galen waɗaanoŋ keni jero, “Kasa eja Poolnoŋ noono iwaanon kembe eja gbaworo koi wama goonoŋ kawaatiwaajon qisiŋ nonja. Iinoŋ goojon qaa moŋ meŋ kaja.”

¹⁹ Kaen jeŋ keno galen waɗaanoŋ borianoŋ meŋ wama goraayanoŋ kema qisiŋ muro, “Gii naa qaaga meŋ kajan?”

²⁰ Qisiŋ muro ijoro, “Juuda jotamemeya yoŋonoŋ qaa moŋ qisiŋ gombombaajon somoŋgoŋ goonoŋ kaŋ kokaen jewuya: Nono Poolwaa qaa kania tororo mende moma komujon. Kawaajon gii saanoŋ Pool woraŋ wana jigo kaunsol tuuŋ yoŋoonon kamaaro mombo qisiŋ muna jero kaniyaa hoŋa moboŋa. Yoŋonoŋ kaen koloowaatiwaajon moju.

²¹ Kaen kaŋ jewuyato, giinoŋ qaa iikawaajon mende wambelaawa. Juuda kanageso yoŋoo batugianoŋga eja 40 ano jaŋgo ii uugugiti, iyoŋonoŋ mindiriŋ Poolwaaajon kokaen jeŋ ii jojopaŋ qaanoŋ somoŋgoŋ kotiigi, ‘Nono Pool komuwaatiwaajon mamboma kambaŋ biiwia koi kanoŋ nene siŋgi laligowoŋa. Siŋgi laligoŋ qeniŋ komuro iikawaa gematanoŋ saanoŋ nene me apu moŋ mombo newoŋa.’ Kaen jeŋ giinoŋ wambelaawagatiwaajon mamboma jojoriŋ embonju.”

²² Kaen jero eja gbaworo ii wasiŋ kokaen ijoro, “Buju koi jena mojeni, ii mono moŋ mende jena moba.” Kiaŋ.

Pool waŋgi Sisaria taonoŋ keno.

²³ Kawali galen waɗaanoŋ ii moma kawali galenwoita oroono kari kokaen irijoro mori, “Oro

mono tiwo eja 200, hoos manjaqeqe eja 70 ano wasa manjaqeqe eja 200 ii jen koton ononi kete gomantiinaa 9 kilok kanon Sisaria kembutiwaajon jojoriwu. ²⁴ Kaanagadeen hoos tosaan meweengon meagon onoma Pool mombaa qaganon ama kalan kongi gomantiina kokanon gawana Fiilikswaanon kamba.” ²⁵ Kaen irijoro mori gawanawaajon tere mon kokaen ooro,

²⁶ “Oo Uuta sorona gawana Fiiliks! Kloodius Lisias, niinon jolonga jejen.

²⁷ “Juuda yononon eja koi men somongon qegi komuwaatiwaajon анги. Kaen angito, Room mindimindiri gawmambaa (jenkooto) paaspoot men laligoji, niinon ii moma iikanondeen manjaqeqe tuun yonowo kouma sopa somongon mun metogon waja somongowe.

²⁸ Naa qaawaajon qaa jakeyanon anjuti, niinon iikawaa kania momambaajon moma wama Juuda yonoo jigo kaunsol tuun yonoo jaagianon oombe.

²⁹ Oombe qaa jakeyanon uma iyangiaa Kana qaawaa kesaawaran qaaya qaaya kawaa-jon angowowo ano tuarenjen ama jen mugi mokoloowe. Iikaan mokolooweto, iwoi bologa komuwaatiwaa so me kapuare mirinon anin rabaatiwaa so ii mende kolooro. Yononon qaa kaanaga mon mende jegi mobe.

³⁰ Ii mende mobeto, mononon iwaa buju qaaya ii kokaen nijoro mobe: Tosianon ‘Eja ii qenin komuwaa,’ jen angonan angita eja. Buju qaa ii moma keteda

koi kanonga wasiwe goonon kaja. Qaa jakeyanon ama mubombaajon mojuti, ninon ii kaanagadeen jen koton onombe goo jaasewanganon kouma qaagia kuuya asuganon jen mokoloogi moba.”

³¹ Tere kaen ooro manjaqeqe eja jen koton onongiti, iyononon qaa ii otaan Pool men wama pangamanon goman qata Antipatris kanon kenji.

³² Kema goman ano manjaqeqe eja hoosgiawo yononon Pool wama kana toroqen kengito, tiwo eja yononon iyangio eleema manjaqeqe eja yonoo aen kiropo uutanon kagi. ³³ Manjaqeqe eja hoosgiawo yononon Sisaria taanon keuma tere ii gawana mun Pool kaanagadeen iwaa jaanon oonji. ³⁴ Oonji tere weenjon “Pool ii naa prowin-swaajon?” jen qisin onono. Qisin onono “Silisia prowins ejaga,” kaen ijogi. ³⁵ Kaen jegi moma ijoro, “Qaa jakeyanon ama gombombaajon mojuti, iyononon kaanagadeen kougi iikanon saanon qisin goman.” Kaen ijon jen kotoro Pool wama kin Herodwaa jinjon miriwaa kiropo uutanon ama jaagalen men mugi. Kian.

24

Pool qaanon anji gawana Fiilikswaa jaanon nano.

¹ Gawon memeya 5 tegoro jigo gawon galen wana qata Ananias iinon jotamemeya tosaan ano Kana qaawaa momo eja (looya) qata Tertulus yonowo aitonjon Sisaria taanon kemen gawana Fiilikswaa jaanon uma Pool qaa jakeyanon ambombaa qaaya jegi moro.

² Ii moma Pool koma hororo kouro Kana qaawaa momo eja Tertulusnonj kanainj Poolwaa selianonj qaa kuuj gawanawaa jaasewanonj qaa kokaenj jero, “Oo Fiiliks, giinonj galenj koma nonoma laligonati, nono kambañ iikanonj luae somata moma gumbonjonjonj laligonij. Giinonj awaagadeenj kalanj koma jenj kotonj nonona laaligo raranana leele meagogi kantri koi kanonj utegonj waaro qeangojonj. ³ Oo somatanana Fiiliks, nono ii gomanj so awaagadeenj moma kotonj goojonj aisoonj kilikaluya monj mende moma dangisenj jenj gonjonj. ⁴ Dangisenj jenj gonjonto, niinonj qaa koriga jewa mojoga tiwabotiwaaajonj kokaenj qisij gonjenj: Nono qaa menj kanij toroga jemanjati, ii mono awutambañ koma nonoma geja ama moba.

⁵ “Nono eja kokawaa kania ii kokaenj iima mokoolonij: Iinonj kikekakasililij eja torokoyawo kolooja. Iinonj balonja balonja liligonj Juuda ejemba uugia osonj kuuj onono karenja karenja gomanj so kolooro gujubaju qama amakeju. Tosianonj toropere menj Nazaret eja mombaa qatanonj paati anjuti, iinonj mono iyonoo somatagia kolooja. ⁶ Iinonj jiwowonj jigo ii kaanagadeenj kaparanj koma menj totowinj menj kamaanj amambaajonj ano. Kawaaajonj nono ii menj somonjonij. Nono qaaya gosij ananaanonj Kana qaa otaanj jenj tegowombaajonj monij. ⁷ (Ii moninto, kawali galenj wanja Lisias iinonj manjajeqe eja yonowo kanj ku-usunj somata kanonj geriawo boronananonja metogonj wanji. ⁸ Wama qaa selianonj kuuj jenj mujuti, ii goo jaasewanonj koubutiwaajonj jenj kotonj nonono.) Gii geenjo

qisinj muna kania ninisaama jewa. Ii jero qaa menj kajonji, iikawaa honja kuuya saanonj asugi-ro moba.”⁹ Kaenj jero Juuda ejemba yonononj kaanagadeenj “Qaa kuuya ii onanonj,” jenj wambe-laanj ii nanjonj toroqenj selianonj kuunj jenj mugij. Kianj.

Poolnonj qaa kitia meleeno Fiiliksnonj moro.

¹⁰ Pool jenj mugij gawananonj qaa jewaatiwaajonj borujuulanj kuuro kokaenj meleema jero, “Ginonj gbani mamaga ejemba tuunj koi kawaa jentee-go toya koloonj laligona mojenj. Kawaaajonj niinonj qaanaa kitia ii goo jaaganonj awasanjkaka jemaņa. ¹¹ Niinonj indigenj Anutu waeya menj mepeseemambaajonj Jerusalem sitinonj ube. Ii weenj ¹² iikayadeenj tegoro kete koi nanjenj. Geengoj qisinj ononagati eenj, ii saanonj nanjonj jewuya. ¹² Niinonj jiwowonj jigononj me qamakooli miri mongenj uma eja me emba mombo niinonjginonj qaa jenj jenonjkooli ambe iikaanja mende mokoloonj nonjgi. Siti uutanonj kana me sombenj monjonj ejemba uugia kuuwe orogonj liligonj nonjgiti, iikaanja mende niigi.

¹³ “Kaenj mende niima keteda koi qaa sellenanonj kuunj jenj nonjuti, yonononj iikawaa honja qendeema gombombaaajonj amamaaju. Qaa omaya jeju. ¹⁴ Ii amamaajuto, qaa monj ii onanonj jokoloonj gomaņa: Yonononj Nazaret paati qata qajuti, niinonj mono iikawaa kana otaanj laligonj ananaa ambosakonjurunana yonoononj benj Anutu ii waeya menj mepeseenjejenj ano Mooseswaanonj Kana qaa ano gejatootoo yonoononj Buju Tere

iikanon qaa oogita eji, ii kuuya moma laarin koti-ijen. ¹⁵ Anutunon ejemba dindina ano doogoya ii korebore men gbilin onono koomunonga waabuti, Juuda eja koi yononon iikawaajon mam-bonju. Niinon yonowo toroqen ororon nama kaen koloowaatiwaajon jejeromonromon ama mamboma laligojen. ¹⁶ Kaen laligon Anutu ano ejemba jaagianon dindina nambe Anutunon qaana nanjon jero uunaa gejianon momakejen. Jenejna mende oroja. Mono soraaya koloon laligomambaajon kamban so kaparan koma kotiin laligonkejen.

¹⁷ *¹⁷ “Niinon mongen laligowe gbani tosaana tegoro eleema goman tosaana yonoononga kalen men indigen kawe. Kaen kan ‘Ii neenaa kanagesourunana wanaya yonoojon mendeema onomaña,’ jen Anutuwaasiiimolon on nandun ama mumambaajon Jerusalem ube. ¹⁸ Kanon uma koma konjoratin aon solana laligon jiwowon jigolon ube. Iwoi ii on Anutu mube mokolon nongi. Mokolon nongiti, iikanon ejemba tosanon mende kan liligon orogon noma guju megii. ¹⁹ Juuda ejemba tosanon Eisia prowinsnonga kan jigolon uma niigiti, iyononon mono keteda koi goo jaaganon koi kanon kouma nama qaa mon en ononagati, ii asuganon seleanon kuun jen nongi sokonaga.

²⁰ “Me jigo kaunsol tuun yonoo jaagianon nama qaa jeweti, kamban iikanon naa Kana qaaga uugun qinji ambeta qaa jakeyanon noombom-baa qaaya mokoloogi? Eja koi rajuti, iyononon

* **24:17:** Apo 21.17-28

mono ii jegi sokombaa. ²¹ *Niinonj yonoo batu-gianonj nama qaa motoonjgo jenj qaa tokoronkota qabe bimooro. Koposo monj kaenj ambe me qaago? Ii nomaenj gosigita eja? Qaa kokaenj qama jewe, 'Koomuya yonononj gbilinj waabuyati, niinonj iikaya moma laarijenywaajonj ama qaa jakeyanonj noonjgi kete qaana gosinj jenj tegonj nombombaaajonj anju.' ” Kianj.

Poolwaa qaaya mende jenj tegonj kapuare mirinonj oonjgi.

²² Poolnonj kaenj jero gawana Fiiliksnonj Jiisaswaa kania otaanj laligojuti, iikawaa kania saanonj moma sororogonj Poolwaa qaaya batuyanonj kotonj kokaenj jero, “Kawali galenj wanja Lisiasnonj kouro kambanj iikanonj Poolwaa qaa ii jenj tegomanja.” ²³ Kaenj jenj kawali galenj jenj kotoro Pool mende somonjonj eenj jaagalenj mero kasa mirinonj raro. Tinitosaurutanonj Pool kalanj koma iwoi amamaaroti, ii menj mubutiwaajonj mende qotogonj onjono.

Poolnonj qaaya jero Fiiliks ano Drusila mori.

²⁴ Weenj tosaanja tegoro Fiiliksnonj embia qata Drusila, Juuda emba somata ii wama kari Poolwaajonj qaa ano karo qaayaajonj geja ano Kraist Jiisas moma laarinj mubombaa kania jenj asariro moro. ²⁵ Ii moroto, Anutuwaa qaa tosia torogonj aminj mogi bimooro. Poolnonj Anutuwaa jaanonj solanjaniwombaa kania jenj asarinj ananaa nanamemenana galenj koma aowombaaajonj jero ano Anutunonj kambanj monj ano iikanonj gosinj nonoma qaanana jenj tegowaati, qaa karonj

* **24:21:** Apo 23.6

iikanon uuta kuuro. Poolnon qaa iikaan jero aarun lalanin bo qosoma jero, “Yamagen! Mono ii mesaowa. Keteda koi saanon mesaon kena kaman mon mobe sokombaati, iikanon saanon mombo koma horon gombe kawa.”

²⁶ Kaen jen kilen toroqen Poolnon anq wantaaya monen mubaatiwaa romongoro. Kaen mam-boma jejeromonromon ama indin mamaga koma horon muro karo qaa qaa jen rari.

²⁷ Poolnon kapuare mirinon raro gbani woi tegoro. Ii tegoro eja qata Porsius Festus iinon Fiilikswaa mundanaga gawana koloomambaajon ano. Kaen ano Fiiliksnon Juuda ejembanon nisosoroowutiwaajon moma Pool mende isano kapuare mirinon toroqen raro. Kian.

25

Poolnon gawana Festuswaa jaanon qaa kitia jero.

¹ Festusnon gawana koloon prowins uutanon keuma raro ween karoon tegoro Sisaria taon mesaon Jerusalem sitinon uro. ² Uro jigo gawon galen wana ano Juuda jotamemeya yononon jaasewananon kouma Pool qaa jakeyanon ambombaajon jen aron qen nanqi. ³ Aron qen nama kokaen jen welenqi, “Oo gawana, giinon saanon nononon monin sokombaatiwaajon jen tegona qaa anqi Pool wama Jerusalem sitinon koi kawu.” Yononon wala qaa kokaen somongon jegi, “Poolnon kananon karo iikanon mono qenin komuwaa.” Kaen jen jojorin embongitiwaajon ama kan kaen welenqi. ⁴ Kaen welenqito, Festusnon

kokaen meleema onono, “Pool ii Sisaria taombaa kasa mirinon raro galen komakeju. Nii neeno kamban mende koriro iikanon eleema kemambaajon mojen.” ⁵ Kaen jen toroqero, “Kawaajon eja iikanon qinjita mon anagati een, saanon onoo jotamemeurugia tosonian niwo Sisaria kemen kanon qaa selianon kuun jen mugi momaŋa.”

⁶ Kaen jen ween 8 me 10 kawaa so Jerusalem sitinon yonowo laligoro tegoro eleema Sisaria taonon kemero. Kemen en waama iikanondeen qaa jenteegowaa duŋ rarayanon rama jen kotooro Pool wama kagi jaayanon kouma nano. ⁷ Poolnon kouma nano Juuda jotamemeya Jerusalem sitinonŋa kagiti, iyononon liligon muŋ nama kazi qaganon qaa bologa mamaga selianon kuun jegi. Ii jegito, qaagiaa hona ii qendeembombaaajon amamaagi. ⁸ Kazi qaa een jen nanŋito, Poolnon ii qewagon kokaen jero, “Niinon iwoi bologa mon mende ambe. Juuda nonoonon Kana qaa mende qotogowe. Jiwowon jigo mende men totowiwe ano Room Siisakimbaanon qaawaajon tuarenjen mende ambe.”

⁹ Kaen jero Festusnon Juuda yononon iyaŋaajon mogi ubaatiwaajon moma Pool kokaen qisin muro, “Selenon kuukuu qaa koi jejuti, gii saanon iikawaa kitia ii Jerusalem uma kanon noo jaasewananon nama jewaga me qaago?”

¹⁰ Qisin muroto, Poolnon jero, “Room Siisakinon jen kotooro qaa jake koi kuugita koi nambe gosin noma qaana jen tegona sokombaa. Nii Juuda ejemba bologa mon mende ama onombe. Ii geenŋo saanon moma yagojan. Mono naambaajon mombo yonoonon kem-

benaga? ¹¹ Bologa monj mende ambeto, Kana qaa monj uugunj iwoi monj ama bolinj kawaa-
 jonj koomuwaa bunja koloowenagati eenj, ‘Niinonj
 komumambo,’ jeñ mende oloñ koma kemaña.
 Ii qaagoto, yonononj kazi qaa eenj toontoonj jeñ
 qaagiaa kania qendeembombaañonj amamaajuti
 eenj, qaa omayaañonj ama monñonj nuama yonoo
 borononj amambaañonj amamaawaa. Room Si-
 isakinñonj mono qaana mindingonj jeñ tegoro
 diñgowaa. Kawaañonj niinonj mono iwaa jaanonj
 kemambaañonj kotiinj qisijenj.”

¹² Kaenj jero Festusnoj jawinjuruta yonowo
 qambanmamban qaa mongama gosinj kokaenj
 meleema muro, “Gii Siisakimbaanonj kemam-
 baañonj moma qisijani, iikawaañonj mono saanonj
 Room kema iwaa jaanonj namba.” Kianj.

Poolnoj kinj Agripawaa jaanonj nano.

¹³ Weenj tosaanja tegoro kinj Agripa ano naanja
 Bernaisi yorononj Festus iima godagara qendeem-
 baotiwaañonj Sisaria taanonj kari. ¹⁴ Kanj kanonj
 weenj mamaga laligori Festusnoj Poolwaanonj
 qaa ii kinj pombo aminj moma kokaenj jero, “Fi-
 iliksnoj eja monj mende isano kapuare mirinonj
 kokanonj rama laligoja. ¹⁵ Niinonj Jerusalem
 kembe Juuda yonoo jigo gawonj galengia waja
 ano jotamemeurugianonj noononj kouma kokaenj
 qisij nongji, ‘Nono eja iikawaa qaa meñ kaninj
 giinonj mono saanonj iwaa kania gosinj qaaya jeñ
 tegowa.’

¹⁶ “Kaenj qisij nongito, niinonj kokaenj injjowe
 mogi, ‘Room gawman nonoononj kana ii kokaenj:
 Mombaa selianonj qaa bologa kuñ jejuti, nono

ejemba mombaa qaa ii lanj mende jenj tegonkejon. Wala horonj qaa jakeyanonj aninj kaziurutanonj kagi leelee ororonj aronj qenj nanji qaa selianonj kuunj jenj mugit kitia saanonj jewaa. Qaa kitia jero ii gosinj honj kolooro iikawaa so saanonj qaaya jenj tegonkejon.’ ¹⁷ Yonononj koi kanj ajoroogi niinonj kambanj mende koriro enj waama iikanondeen jenteegowaa dunj rarayanonj rama jenj kotowe eja ii wama kagi noo jaananonj kouro.

¹⁸ “Kouroto, qaa menj kagiti, iyonononj liligonj munj aronj qenj nama qaa selianonj kuunj jenj mugit. Kaenj angij iwoi bologa totoonj monj anagati, kaenj jewuyatiwaajonj mambombeto, qaa iikaanja monj mende jengi mobe. ¹⁹ Ii mende jengi mobeto, kitanonj eja ii qetama iyangiaa momalaarigiaa qaa batuya tosaanja ano eja monj qata Jiisas iwaajonj angowowo megit. ‘Jiisasnonj komuro,’ jengito, Poolnonj ‘Gbilinj laligoja,’ jenj kaparanj koma kotiiro. ²⁰ Kaenj jenj kazi angij niinonj ‘Qaa kaanja ii nomaenj gosiwenaga?’ jenj kana monjgama uuwoi mobe. Ii moma nama kokaenj qisinj mube, ‘Selenonj kuukuu qaa jejuti, gii saanonj iikawaa kitia ii Jerusalem uma kanonj jenaga me qaago?’ ²¹ Qisinj mubeto, Poolnonj Uutananaa jaanonj kemambaa-jonj kaparanj koma kokaenj qisiro, ‘Mono jena galenj koma nonji Siisakimbaanonj kembe qaana mindingoro dingowaa.’ Kaenj qisiro eja waagiawo jenj kotonj onjombe galenj konji raja. Era wasinj mube Siisa-kimbaa jaasewanonj kembaa.”

²² Festusnonj kaenj jero Agripanonj ijoro, “Niida monj eja iikanonj qaaya jero momambaa siinja mojenj.” Ijoro kokaenj meleeno, “Worango saanonj

qaaya mobaga.”

²³ Kaen meleeno en waagi kantriwaa jawin, kawali galeŋ somata ano jotamemeya uuta yoŋonoŋ kaŋ Agripa ano Bernaisi yorojoŋ jura soron arogaranon mouma korisoro rii qama koma horon oronŋi qaawaa jake miri uuta iikawaa utanon keugi. Festuson jen kotooro Pool wanŋi iikanon kouro. ²⁴ Poolnon kouro Festuson waama nama kokaen jero, “Kin Agripa ano eja somata kuuya nonowo koi rajuti, onjo mono eja koi iibu. Juuda ejemba tuun kuuya yoŋonoŋ iwaajon ama noo uuna kuugi. Sis-aria taon kokanon ano Jerusalem sitinon onanon qanon kuun noma qa gigilaan kokaen jen laligogi, ‘Eja koi kanon mono balonon laligowaatiwaa so qaago. Mono yamagen!’

²⁵ “Kaen qama laligogito, niinon gosiwe iwoi mon koomuwaa bunja koloowaatiwaa so ii mende ano. Niinon kania kaen mokolon iibeto, anjo Room Uutananaa jaanon keno qaaya mindingoro dingowaatiwaajon kaparan koma qisiro. Kawaajon qaa somonjon wasiwe Room kembaa. ²⁶ Room sitinon kambaato, iwaanon qaa ii nomaen onjon Room eja Ponnaajon ambe kenaga? Iwaajon qaa lan jejuto, qaa kaniawo mon ii tororo mende moma asarijen. Kawaajon jewe wama kaŋ kin Agripa goo jaaganon ano onjo tosaanja kin pombaa gematanon koi rajuti, onjo jaasewangianon anŋi nanja. Onjo saanon boronjan men qaaya gosigi honja kolooro mono ii moma saanon terenon oowenaga. ²⁷ Eja mon kasanon somonjon qaa jakeyanon oombombaa qaaya nomaen jejuti, ii asuganon jewombaajon

amamaan kilen een wasiwombo. Sili ii noo momonon gejajojomban tani kaan̄a kolooja.” Kian̄.

26

Poolnon̄ qaayaa kitia kin̄ Agripawaa jaanon̄ jero.

¹ Kaen̄ ragi kin̄ Agripanon̄ Pool ijoro, “Gii saanon̄ geen̄gaa qaa kitia jena moman̄.” Kaen̄ ijoro Poolnon̄ nama boro koton̄ mun̄ iyan̄aa qaaya nan̄gon̄ kokaen̄ kanain̄ jero,

² “Oo kin̄ Agripa, Juuda jotamemeya yon̄onon̄ qaa selenanon̄ kuun̄ jen̄ non̄juti, niinon̄ qaa kuuya iikawaa kitia ii kete saanon̄ goo jaaganon̄ asuganon̄ jemambaajon̄ simbawon̄awo mojen̄.
³ Giinon̄ Juuda nononon̄ nanamemen̄ ano an̄gowowo qaanana kuuya ii tororo moma yagojan̄. Kawaajon̄ niinon̄ on̄an̄on̄ simbawon̄awo mojen̄. Kaen̄ kolooro qisin̄ gon̄jen̄: Qaa jemaṅati, ii saanon̄ moma mokosin̄gon̄ geja amba.

⁴ “Niinon̄ Juuda ejemba tuun̄ uutanon̄ koloon̄ kanakanaiyanon̄ga kanain̄ neenaa kantri koi ano sitinana Jerusalem kanon̄ laligon̄ koube. Kawaajon̄ Juuda ejemba kuuya yon̄onon̄ laaligona gbaworonan̄on̄ga nomaen̄ kouma laligoweti, ii saanon̄ moma kotoju. ⁵*Yon̄onon̄ kaniana kamban̄ koriga moma kotoju. Siingia ero ii saanon̄ kokaen̄ nan̄gon̄ jewuyaga: Ananaa jigo gawon̄ uutanon̄ Farisii paati nononon̄ asa yon̄oonon̄ jigo momo ii tororo toontoon̄ otaan̄ laligon̄kejon̄. Niinon̄ wala yon̄oo tuun̄ paatinon̄ keuma Kana qaa

* 26:5: Apo 23.6; Fil 3.5

kaparanj koma otaanj laligowe. ⁶ Anutunonj ambosakonjurunana yonjoonj soomongo qaa anoti, niinonj iikawaa honj koloowaatiwaajonj mamboma jejeromonjromonj ama laligojenj. Kawaajonj ama kete qaa jakeyanonj noonji nanjenj.

⁷ “Ananaa Israel ejemba tuun 12 nonononj korebore soomongo qaa iikawaa honj koloowaatiwaajonj mambomakejonj. Ii mamboma jejeromonjromonj ama asaga gomantiinj pororo Anutu waeya menj mepeseenjejonj. Oo Uutana, niinonj jejeromonjromonj kaanj amakejenjwaajonj Juuda jotamemeya yonononj qaa bologa bologa selenanonj kuunj jenj nomakeju. ⁸ Anutunonj ejemba koomuya menj gbilinj onono waabuyati, onjo ii mono nomaembaajonj ama mende moma laariju?

⁹ *“Neeno kaanjagadeenj kokaenj romonjonj laligowe, ‘Nii Jiisas Nazaret ejawaa qabunaya songbambe qaombaatiwaajonj manja mamaga qemanjatiwaa so koloojenj’ Kaenj romonjonj kazi ama laligowe. ¹⁰ Kazi ama Jerusalem kanonj onjanonj manja qenj laligowe. Jigo gawonj galenj wanj yonononj nemunj koma nonji jenj kotowe Anutuwaa ejemba soraaya ii mamaga unuama kapuare mirinonj onoomakegi ano tosaanj komuwutiwaa qaa jegi niinonj kaanjagadeenj qaa ii kotingonj wambelaanj (wout ama) laligonjkebe. ¹¹ Kambanja kambanja liligonj qamakooli miri so borojanj menj onombe uugia meleengiti, iyonononj asugigi. Asugigi Jiisas qakooma mepaegonj mubutiwaajonj kuunj qaa tokoronkota jenj horonj ureenj onombe. Kaenj ama onombe oolinonj geriawo

* 26:9: Apo 8.3; 22.4-5

talunjon unugi siimbobolo moma laligogi. Uunanonj gere jen sorogoro sisiwerowero ama onjomambaajon koriganonj waba kantriwaa sitia sitia kanonj kema laligowe.” Kianj.

Poolnonj uuta meleenotiwaa sunduya jero.

Apo 9.1-19; 22.6-16

¹² “Kaiyaka kaenj ama laligowe kamban monjonj jigo gawonj galenj wanja yonononj niwo uumotoonj ama nemunj koma nonji Damaskas sitinonj kemambaajonj kananonj kembe. ¹³ Oo Uutana, niinonj kananonj kembe weenj biiwia kanonj Siwenongga asamararanj monj uulanjawo kamaaro. Kamaanj oobili kaanja asuginj weenj jaaya uugunj asariro iibe. Asasaga iikanonj mono nii ano eja niwo keninj, nono turunj nonono. ¹⁴ Turunj nonono kuuya tama namononj kamaanj koninj. Kamaanj koma eninj noojonj qaa monj kolooro Hibruu qaanonj kokaenj nijoro mobe, ‘Sool, Sool, gii naambaajonj sisiwerowero ama nomakejanj? Gii mono bulmakao ejia kaanja koloowabo. Toyanonj balonj mozozongowaatiwaajonj bulmakao ejia kinonjonj somonjgoro sosooda hororo sokonjato, lanj horonj geriawo yakarinj horonj ureero oolinonj qero siimbobolo momakeja. Gii mono iikawaa so lanj lugunj geengaa gemaga eenj toontoonj kotowabo.’

¹⁵ “Ii moma qisiwe, ‘Oo Ponj, gii morononj?’ Qisiwe nijoro, ‘Nii Jiisas sisiwerowero qaganonj ama nomakejanj, mono ii koloojenj. ¹⁶ Ii koloojento, gii saanonj waama namba. Nii ano iwoi iijanji ano kanagenj toroqenj asuginj goma qendeemanjati, ii mono nanjonj jen dangunu

kaanja nama noo jotamemena koloon welena qen laligowa. Gii gawonj ii menj laligowa. Niinonj kawaajonj ama asuginj gonjen. ¹⁷ Niinonj mono geengaa Israel kanageso tuunj yonjoo borogianonga metogonj gomaña ano waba kantri ejemba yonjooononj wasinj gombe kembagati, iyonjononj guwubotiwaajonj kaanjagadeen reenreenj koma gomaña. ¹⁸ Niinonj wasinj gombe kema ejemba jaagia metoona uugia meleema pangamanonga asasaganonj koubuya. Jaagia tooro uugia meleema Satambaa ku-usunonga loloonj Anutuwaa sopa uutanonj kawuya. Kaen kanj moma laarinj nongji singisonjgogia songbama mesaomaña. Mesaowe Anutunonj alauruta tak kotonj onjono soraaya koloojuti, mono iyonjoo batugianonj keuma dunj raragia menj oyanboyanj koloonj laligowuya.’ Jiisasnonj kaenj kotonj kondoonj noma nijoro.”

Poolnonj uuwaa gawonjaa sunduya jero.

¹⁹ “Oo kinj Agripa, Jiisasnonj kaenj nijoro niinonj Siwenonga jaameleenj unja iima kania moma ii kolatinj laligomambaaajonj moma osiwe. Kawaa-jonj niinonj jaameleenj unja iikawaa qaaya ii tenj koma gawonj menj laligowe. ²⁰ *Ii tenj koma liligonj Buña qaa kokaenj jenj seinj laligowe: Onj mono uugia meleema Anutuwaanonj eleema kanj uumeleenjgitiwaa honja ii nanamemenjianonj qendeema laligowu. Buña qaa ii wala Damaskas ano Jerusalem siti woi iikanonj laligojuti, iyonjoojonj jenj asarinj laligowe. Iikawaa gematanonj Juuda kantri kuuya yonjoojonj jewe ano waba kantri

* **26:20:** Apo 9.20, 28-29

yoŋoojoŋ jen uugia kuuŋ laligowe. ²¹ Kania kawaajoŋ ama Juuda ejemba toŋianonŋ jiwowonŋ jigononŋ uma iikanonŋ qelanjinŋ noma kaparanŋ koma koomuya nuwombaaŋonŋ anŋi.

²² “Kaenŋ anŋito, uuna meleembeti, iikanonŋa laligonŋ koube Anutunonŋ ilaanŋ noma laligoro kambanŋ kokaamba toroqenŋ saanonŋ laligojenŋ. Ilailaanŋ kawaajoŋ ano koi nama uuta ano kamaanŋeqeta onŋoo jaanonŋ nama qaana koi jejenŋ. Mooses ano gejatootoo ejemba yoŋononŋ iwoi koloowaatiwaaŋonŋ jegiti, niinonŋ mono yoŋoononŋ qaa iikayadeenŋ tororo otaanŋ qaa kokaenŋ nanŋonŋ jejenŋ: ²³ *Anutunonŋ arenŋ ano Hamoqeŋe Toya Kraist iinonŋ siimbobolo moma komunŋ eja mutuya koomunonŋga waabaa. Waama Anutu asasagaa kania ii Juuda tuuŋ ano waba kantri ii inŋisaama jenŋ asarinŋ onŋoma laligomambaajoŋ niŋoro.”

²⁴ Poolnonŋ qaayaa kitia kaenŋ jero gawana Festusnonŋ terenŋonŋ qaa batuyanonŋ kotonŋ jero, “Pool, gii kaamaa anjanŋ. Papia miria miria kanonŋ una momoganonŋ seinŋ wanŋa menŋ soorota laligojanŋ.”

²⁵ Kaenŋ jeroto, Poolnonŋ meleeno, “Oo ponŋ sorona Festus, niinonŋ wanŋa soosooya mende kolojojenŋ. Qaa jejenŋi, ii momakooto qaa honŋaga kolojoja. ²⁶ Kinŋ Agripanonŋ qaa kokawaa kania moma yagoja, kaenŋ mojenŋ. Iwoi kuuya ii aasanŋoyanonŋ wanŋonŋ monŋonŋ mende kolooro. Kawaajoŋ buju qaa kuuya ii mono kinŋ pombaa gejianonŋ kemero modaboroji, iikaenŋ moma kotiijenŋ. Kawaajoŋ niinonŋ qaana koi saanonŋ awasanŋkaka qaganonŋ nama jewe mojanŋ. ²⁷ Oo

* **26:23:** Ais 42.6; 49.6; 1 Kor 15.20

kin Agripa, Juuda eja gii gejatootoo yonoonon Buju Terewaa qaaya moma laarijan me qaago? Ii moma laarijani, iikaen mojen.”

²⁸ Poolnon kaen jero Agripanon meleema jero, “Oo Pool, giinon kaman torodaamon kokaamba uuna kuuna niinon uuna meleema Kraistwaa alia koloowenagatiwaajon mojan me? Kaen romongojan me?”

²⁹ Kaen jero Poolnon meleeno, “Oo kin, qaa koriga me toroga jebenagati, ii kilen. Giinondeen qaagoto, keteda koi qaana geja ama mojuti, kuuya ononon kaanagadeen Kraistwaa alauruta koloowutiwaajon uusiinanon moma kokaen qama koolijen: Oo Anutu, uugia meleema onona niinon koi laligojeni, mono iikawaa so koloowu. Gbado (tape) iikayadeen onoo boriganon ubaatiwaajon mende mojen.”

³⁰ Kaen meleeno kinon waaro gawana ano Bernaisi yoronon kaanagadeen waari ano yonowo ragiti, iyononon kuuya waagi. ³¹ Waama mesaon kenji eja geria yononon iyanjiodeen amin moma kokaen jegi, “Eja koi kanon bologa mon mende ano naambaajon een toon gbadoon mug? Iinon koomuwaa bunja koloowaatiwaa so mende kolooja, kaen mojon.” ³² Kaen jen amin moma Agripanon Festus ijoro, “Siisakimbaanon kembe qaana mindingoro dingowaatiwaajon mende kaparan koma qisin jenagati een, mono saanon isanin kemenaga.” Kian.

27

Pool wanonon ongi kanin Room keno.

¹ Eja geria yononon nonoojon qaa kokaen somongogi: “Nono wanjonon unin haamonon nangoro Itali kantrinson kembona.” Qaa kaen somongogi Pool ano kapuare eja tosaana ii kawali galen mon qata Julius iwaa boronon nonoongi. Julius iinon manjaqege tuun bakaya mon qata “Room Siisakimbaa manjaqege tuun” qagiti, iikanon manjaqege eja 100 yonoo galengiaga laligoro. ² Goman mon qata Adramitium iikanona wango mon kan Eisia prowinswaa kowe goraaya metetereen wango doya motomotoon kanon kambaatiwaajon ama jojoriroti, iikanon unin. Unin opo sel horon mororongogi haamonon nangoro kowenon kenin. Masedonia prowinswaa siti qata Tesalonaika iikanona eja mon qata Aristarkus iinon koipunana kolooro motoon kenin.

³ Kema en waama kanon Saidon gomanon keunin. Keunin Juliusnon Pool ala menj mun jen tegoro wango mesaon alauruta yonoonon kema injiira naa iwoiwaajon amamaaroti, ii ilaan mugi. ⁴ Iikanona mombo kowenon kenin haamonon kana kembon jeni, iikaan baagen ga qen gilirotiwaajon bimooro toroqen wato qata Saiprus kawaa aasangoyanon kemen koorongon metetereen kenin. ⁵ Kenin haamonon nangoro kowe koton Silisia ano Pamfilia prowins woi ii uruugun Lisia prowinswaa siti qata Maira kanon keunin. ⁶ Keuma kanon kawali galenananon wango mon mokolooro. Wango iikanon Iijiptwaa siti qata Aleksandria kanona kan Itali kantrinson kemambaajon ama jojoriro. Ii mokolon jen koton nonono iikanon unin.

⁷ Uma kowenonj keninj haamononj saanonj mende nanjoro weenj mamaga ii osonjonj keninj. Kaenj keninj tegoro kanonj kupukapa koma kowe kanonj Nidas taonj kosianonj keuninj. Kosianonj keuninj haamo kotakota qenj kaanj baagenj toroqenj kembombaa kania somonjoro. Somonjoro bimooro Kriit watowaa masuya qata Salmone ii uugunj kema wato gematanonj kemenj kooronjonj metetereenj keninj.

⁸ Kowe goraaya kosere metetereenj osiqosiwo kema laligonj Lasea taonj kosianonj gomanj qata “Wanjo suuluya iimasiinjawo, Fair Hafens” qamakejuti, iikanonj keuninj.

⁹ Iikanonj keuma kambanj koriga mesoqesoonej laligoninj. Kaenj laligoninj singisonjgo soonjbambaa kendonja qata Yom Kippur* iikawaa kambananonj tegoro haamoqege kambananonj mono kanj kuuro keuninj. Haamoqege kambananonj ejemba kowenonj kema “Tiwilaawombo,” jenj wanjogia somonjonj laligonjkegi. Kawaajonj Poolnonj galenj meme qaa monj kokaenj injjoro, ¹⁰ “Ejauruna, anana kowe qaganonj toroqenj kembombo. Kupukapa qaganonj kema tiwitiwilaa mokoloowombo. Raidimbononj qero wanjonana janjoro esuhinaya sooro nononano kaanjagadeenj komuwombo. Gomanj tanianonj kaenj kolooro iijenj.”

¹¹ Galenj meme qaa kaenj jeroto, kawali gale-nananonj Poolwaanonj qaa ii qotogonj wanjo toya

* **27:9:** Yom Kippur korisoro kendonj ii Septembe tetegoyanonj me Oktobe kanakanaiyanonj amakeju.

ano melenqeleen loqa (steer) galenja yoronon “Saanonj kembera,” jeriti, kawali galenananon qaagara ii moma laariro. ¹² Gomanj qata “Wango suuluya iimasiinsiinawo” iikawaa wango doya ii haamoqege kambanj rarawaa so mende kolooro. Kawaajonj ama eja mamaganonj kembombaa qaa kotingonj kokaenj jegi, “Koi rabombaaonj mojonana tiija. Saanonj opo sel horonj mororonjgogi kowenonj kembera. Kema kaparanj koma laligonj kana kolooro Fiiniks wango dononj keubonaga. Iikanonj keuma haamoqege kambanj koi saanonj rama laligoninj tegowaa.” Wango do qata Fiiniks ii Kriit wato kawaa goraayanonj weenj kememetaagenj eja. Kianj.

Raidimbononj kowe mero boliro.

¹³ Kembombaa qaa kaenj jegi haamononj osonosonj kanainj Saut waagenja qero. Qero “Saanonj kema arenana otaanj Fiiniks iibonja,” jenj romonjonj nama wangowaa kasa mindanja mesunji kouro. Kouro wanononj lolooro haamononj nanjoro sosoda nunuano Kriit watowaa goraaya metetereenj kosere keninj. ¹⁴ Kaenj keninto, kambanj mende koriro haamo esunja kotakota qata yoware, Noot Iistwaa raidimbonj (momosia) kanonj mono wato iikawaa qaganonja qen gilinj nununj karo.

¹⁵ Nununj karo wanonana galenj kombombaaonj menj bimbimgogi haamo qen karotawaagenj kemambaaonj amamaaro. Amamaaro mesaogi haamonondeen wango kuun menj wano anj eenj keno utugonj nonono lanj keninj. ¹⁶ Utugonj nonono laligonj wato melaa monj qata Kauda kawaa

gematanon Saut waagen kenin. Iikanon kema gomba kasanon somongogi wanjo gematanon apu koton karoti, ii aon oron kowenonga horonin mamaga bimooro kilen kaparan koma horonin kouro.

¹⁷ Gomba ii horonin kouro wanjo somatanon anin. Wanjonon utugon jangowabotiwaaajon monin kasa menj wanjo kokosiin somongon kotiigi. Kaen kema kema sakasin bambaana qata Sirtis[†] iikanon kowe koria koriga mende eja. Nono iikanon kuun osiwombotiwaaajon toroko monin. Kaen moniniwaaajon ama wangowaa opo sel iwoiya ii metogon kamaan ama wanjo galenkonkon mesaogi. Ii mesaogi haamonon wanjo kuun nangoro een lan kenin. ¹⁸ Een lan keninto, raidimbon iikanon mono geriawo toroqen qen utugon nonono. Kaen utugon nonono goman ano iikanon kanain wangowaa esuhina tosaana menj kowenon giligi kemero.

¹⁹ Ween karon kolooro kanon wangowaa ilawoila akadamuyawo ii angio menj giligi kowenon kemero. ²⁰ Kaen memenjalij kema kema gomantiina ween mamaga iikanon ween me sengelao mon mende iinin. Raidimbon kanon kaanagadeen kotakota toroqen qen ero. Qengadeen ero bimooro “Mono qaombona!” jen laaligo somongowaaajon moma uunananon kamaaro titiboronana tegoro ranin.

²¹ Raidimbon uutanon kamban koriga kan laligon nembanene mon mende nenin. Kawaa-

[†] **27:17:** Sirtis ii Afrika kantri qata Libia iikaan baagen eja. Sirtis kanon kowe dutanon sakasin bambaana bambaana eja.

jon ama Poolnon batugianon waama nama kokaen injoro, “Ejauruna, niinon Kriit wato mende mesaowombaa gejanono injoweti, ono noonon qaa ii otaagi sokonaga. Kaen anin ti-witiwilaa koi kanon mono qanananon mende unaga. ²² Gejanonona mesaogito, keteda koi qambanmamban qaa kokaen ononjen: Onoononga monon laaligoya mende tiwilaawaa. Ii qaagoto, wangogadeen tiwilaawaa. Kawaajon ono mono qaqabunabunagia moma rabu.

²³ “Niinon ben qata Anutu iwaa bunja koloon welenja qen laligojen. Gomantiina gaon ewe iinon Siwe gajobaya mon wasiro noo koso-nanon kan nanja. ²⁴ Nama kokaen nijoja, ‘Pool, gii toroko mende moba! Gii saanon Room Siisakimbaa jaasewananon kena gosin gombaa. Moba! Anutunon keraqeeangoya qendeema goma ejemba kuuya giwo wangonon motoon laligojuti, iyonoo laaligogia mono goo borongan ano giwo nama monon mende komuwaa.’ ²⁵ Siwe gajobanon qaa nijoji, mono iikawaa so koloowaa. Niinon Anutu kaen moma laarin mujen. Kawaajon ejauruna, ono mono qaqabunabunagia moma rabu. ²⁶ Kaen koloowaato, haamonon qen utiitin nonono wato mombaa goraayanon keubonatiwaa so kolooja.” Kian.

Gomantiina 14 kolooro balon dodowigi.

²⁷ Wangonananon Kowe Balon Batugaranon (Mediterranean Sea) iikawaa bakaya qata Adria Kowe iikanon een lan keno gomantiina 14 kolooro. Ii kolooro gomantiina biiwia kanon

wanjo gawonj meme eja yonononj “Mono balon monj dodowijonj,” jenj uugianonj kaenj mogi. ²⁸ Kaenj moma nama keda kasa monj aenj kitiawo somonjonj giligi kemenj kowe dusiita oosiro. Oosiro kowe koriaa jangoya kolooroti, ii 40 miita (120 fiit) kawaa so. Boronja monj toroqenj kema tani motoonj ii kaanjadeenj angi jangoya iikanonj 30 miita (90 fiit) kawaa so kolooro mokoloogi. ²⁹ Ii mokolonj wanjonananonj jamo toronj batuyanonj kuuwabotiwaaajonj toroko mogi. Kaenj moma wanjowaa kasa mindanja 4 ii wanjo gematanonja isama osonj menj kamaanj angi ano gomanj asariwaa-tiwaajonj mamboma qama koolinj raji.

³⁰ Kaenj ragito, wanjowaa gawonj meme eja yonononj mondomondo qaa kokaenj jegi, “Nono wanjo wanaagenj wanjowaa kasa mindanja tosaanja gilininj kemebaa.” Kaenj mondonj jenj wanjo melaa, gomba monj wanjononja metogonj menj kamaanj angi kowenonj kamaaro wanjo mesaonj angobato menj aasangoyanonj oloj koma kembombaajonj angi. ³¹ Kaenj angito, Poolnonj kawali galenj ano manjaqeqe eja ii kokaenj irijoro, “Yonononj wanjononj mende meselatinj nambuti eenj, onoo laaligo soomongowaa kania monj mende koloowaa.” ³² Kaenj irijoro manjaqeqe eja yonononj kema gombaa kasia kotogi anodeenj keno gawonj meme eja yonononj oloj koma kembombaajonj amamaagi.

³³ Wengeranj suluro kanonj Poolnonj korebore nene newutiwaa qambanmamban qaa jenj kotonj onoma kokaenj jero, “Ono mono kamban

koriga uuwoi mamboma nembanene mon mende kisiriin laligogi kete ween 14:na kolooja. ³⁴ Kawaajon nii kokaen jen koton ononjen: Anana laaligonana somongowombaajon aon orowonati, iikanon esunana kamaawabotiwaajon mono kotiin nama qeangonin sokombaa. Kawaajon onjo mono nembanene newu. Onoononga monnon mon selia mende tiwilaawaa. Wan jugia melaa mon ii mende toton soowaa.” ³⁵ Kaen jen Poolnon bered men korebore yonoo jaasewangianon Anutuwaa dangisen jen moton kanain nero. ³⁶ Kaen nero iima kuuya yononon awasangia kamaaro kaangadeen nene men negi. ³⁷ Nono wango utanon mindirin jango 276 kawaa so laligonin. ³⁸ Yononon korebore nene nen nen timbiringogi. Kaen ama wangonon afaangowaatiwaajon wiit dumun kota taruyawo men giligi kowenon kemero. Kian.

Wangonon kowe toronon kuun osin jangoro.

³⁹ Goman ano balon iima ii mende moma kotogi. Mende moma kotogito, kowe wangonon (bay) sakasinawo mon mokolon iigi. Ii iima “Mono wango meleema batogon iikanon keubonaga,” jen qaa somongogi. ⁴⁰ Qaa kaen somongon nama wangowaa kasa mindanaa kasia kotogi suno mesaogi kowe dutanon ero. Ii koton iikanondeen leele melenqeleen (steer) loqa woi eroti, iyoro kasagara isangi lolooro. Ii isama wango bataa opo selya horon mororongogi haamonon nangoro wango meleengi sakasinon baagen kenin. ⁴¹ Kaen keninto, wangonon kowe toronon kembabotiwaajon somongowombaajon

amamaan mesaon giligi kema kuuro. Iikanon kuun wanjo wanjon toronon qen osin kema kamambaajon amamaan raro. Kaen raro kowe sirinon wanjo goonanon kotakota gilin qen qosomoso.

⁴² Kaen kolooro jegi, “Kapuare eja yonoononga monon apu qen koton olon koma kembabo.” Kaen jegi manjaqeqe eja yononon kapuare eja nono kuuya nunuwombaajon mogi. ⁴³ Kaen mogito, kawali galenananon Poolwaa laaligoya somongomambaajon moma manjaqeqe ejaurutanon kaen ambubotiwaajon angon koma onono. Angon koma onoma kokaen jen koton nonono, “Daen ononon kowe aotin kekembaa kania mojuti, onjo mono wala lugun kemen kowe aotin kema goraayanon ubu. ⁴⁴ Yononon wala kenji tosianon gemagianon palan tapia qelanjin mewu me wangowaa kitia kania kania mokolon iikawaa qaganon en kowe aotin kembu.” Kaen jen koton nonono tani kaen ama kuuyanon laaligonana somongon kowe goraayanon keudaboronin. Kian.

28

Malta watonon mamboma laligonin.

¹ Laaligonana somongon kowe goraayanon kouma kanon wato qata Malta qagi monin.

² Kounin konon kanain kamaaro goman olo-mooroto, Malta ejemba yononon ala awaa toon-ton kolon nonoma gere anji jero nunuanji korebore gere kosianon kema konama ranin.

³ Poolnon gere akado men kululuun boranjon gerenon ano. Ii ano jero qato monon gere

kukunanon kosuro kouma borianon somongon kiro. ⁴ Mokolenon kaen somongon borianon mondon kamaan nano watowaa toya yononon iima iyangiodeen amin moma kokaen jegi, “Eja koi kowenonga laaligoya somongon kouroto, Songorinon kilen irona meleema laaligoya koton muro komuwaa. Kawaaajon mono unuro koomu eja ga kolooja. Kaen moma kotiijon.”

⁵ Kaen jegito, Poolnon soromaan utugon nama giliro gere uutanon kemero Poolwaa selianon tiwitiwilaa mon mende kolooro. ⁶ Kaen jen iigigiin “Selia somariin osaawaa me uulanawo komon balonon tama kamaan kombaa,” kaen jen akakarinj iima mamboma nanji. Kamban koriga mamboma nanjito, Poolwaa selianon iwoi bologa mon mende kolooro. Kaen kolooro roromongia meleeno jegi, “Oo, eja koi mono ben eja ga kolooja.”

⁷ Malta sakasinon kouma lan unj kosianon nene gawon balon koria koria ano bao bulmakao tuunja tuunja egi iinin. Ii watowaa eja pongia qata Publius iwaanonga ero. Balon toya iikanon koma horon nonono mirianon unin uukalen qaganon kalan koma nonono iwo ainjolon raniin ween karoombaa so keno. ⁸ Raniin Publiuswaa mananon selegere ano kerauru sayawo ji (dysentery) kanon kiro dunnondeen ero. Ero Poolnon iwaanon kema qama koolinj boria wananon ama men qeangoro. ⁹ Kaen kolooro iikanondeen ji ejemba tosaanja kuuya wato iikanon egiti, iyononon kaanagadeen kougi Poolnon Anutu qama kooliro qeangogi. ¹⁰ Yononon kalen kania

kania mamaga nonoma iikaan̄a kanon̄ goda qen nonoma laligogi. Kanagen̄ wan̄gonon̄ ubombaajon̄ anin̄i, kambañ iikanon̄ kowe qaganon̄ kana laaligowaa iwoiyaaajon̄ amamaanin̄i, ii men̄ nonoojon̄ wan̄gonon̄ an̄gi. Kian̄.

Malta mesaon̄ kema Room sitinon̄ keunin̄.

¹¹ Koin̄ karoon̄ tegoro wan̄go mon̄ qata “Ben Sunesune” mokoloogi. Wan̄go iikawaa wan̄anon̄ sunesune ben̄woi qagara Kastor ano Poluks yoroo un̄agara menjereñgon̄ an̄gi nani. Wan̄go kanon̄ Iijipt kantriwaa siti qata Aleksandria iikanon̄a karo wato kanon̄ somon̄gon̄ haamoqeqe kambañ ii ragi. Ii ragi tegoro unin̄ opo sel horon̄ mororon̄gogi haamonon̄ nan̄goro mesaon̄ kenin̄.

¹² Kema kema siti qata Sairakyus kanon̄ keuma balonon̄ kamaañ ween̄ karoon̄ raniñ. ¹³ Rama wan̄gonon̄ unin̄ opo sel horon̄ mororon̄gogi kema Regium sitinon̄ keunin̄. Keuma en̄ waama haamo Saut waagen̄ga kanain̄ qero. Qero kema ween̄ boria woi kolooro kanon̄ Room leegen̄ Puteoli taombaa wan̄go donon̄ keunin̄.

¹⁴ Keuma kanon̄ uumeleen̄ alaurunana tosaan̄a mokolon̄ injiin̄. Injin̄ kokaen̄ qisin̄ nonon̄gi, “On̄o saanon̄ nonowo sonda motoon̄go laligowuyaga me qaago?” Qisin̄ nonon̄gi “Saanon̄,” jen̄ yon̄owo laligonin̄. Laligonin̄ tegoro on̄jomesaon̄ Room sitinon̄ unin̄. ¹⁵ Uumeleen̄ alaurunananon̄ Room siti laligogiti, iyon̄onon̄ kaniñiwaa buju qaa mogi. Ii moma mokolon̄ nonombombaajon̄ tosanon̄ waama (kana 43 mail kan̄) goman̄ qata Apius Forum maaket iikanon̄ kagi. Tosianon̄ (33 mail kan̄) goman̄ qata

Ala miri karoon, iikanon kaj mokoloon nononji aitongonij. Aitongon Poolnon “Anutu dangisen!” jen mepeseen uuta qeaŋgoro. Kian.

Poolnon Room rama Juuda ejemba uugia ku-uro.

¹⁶ Room sitinon kouma kanon Poolnon miri mononon ajodeen rabaatiwaajon jen tegon mugi manjaqeqe eja mononon galen men mun laligoro.

¹⁷ Kaen jen tegon mugi miri iikanon raro ween karoon tegoro Juuda ejemba geria koma horon onono kan ajoroogi. Ajoroogi Poolnon kokaen injoro, “Alauruna, niinon ananaa Juuda ejemba tuunana mende qetama kazi ama onombe me ambosakonurunana yonoononga nanamemen moma laligojoni, ii mende men boliwe. Kaen qaagoto, kilen Jerusalem sitinon qelanjin noma somonon noma kapuare mirinon noonji rabe Room gawman yonoo boro-gianon noonji. ¹⁸ Noonji borojan men kianaa qisin gosigi qeaŋgoro. Niinon iwoi bologa mon mende ama koomuwaa bunja koloowenagatiwaa so mende kolooro. Yononon kaen iima koton isama nombombaaon mogi.

¹⁹ * “Kaen mogito, Juuda jotamemeya yononon Judia kanon qaa ii qewagon tuarenjen anji. Kaen anji sisau koloon bimooro niinon kana mongama mon mende mokoloon kokaen kaparan koma qisiwe, ‘Niinon saanon Room sitinon kembe Si-isaकिनon qaana mindingoro dingowaa.’ Kaen qisiwe wasin nonji koi kawee. Neenaa Juuda

* **28:19:** Apo 25.11

tuun yononon kazi ama nonngito, kilen yonoo selegianon qaa bologa mon kuun jen onjomambaajon mende mojen. Kaen qaago. ²⁰ Anutunon eja mon koloowaatiwaa soomongo qaa nonono Israel nononon qaa iikawaa hona koloowaatiwaa-jon mamboma jejeromonromon amakejoni, ninon mono eja soro iwaajon ama gbadoon nongi gbado (tape) koi bosinjen. Kaniana kaen. Kawaa-jon ama kete injiima qaa qaa ama amin mobombaajon koma horon onombe koi kagi ajorojon.”

²¹ Kaen injjoro moma jegi, “Judia balonon goojon qaa jen laligogito, nonoojon tere mon mende angi karo iinin. Kaanagadeen alaurunananon iikanona koi kagiti, iyonoononga monnon goo qaa buju me sundu bologa mon mende jegi monin.

²² Ii mon mende jegi moninto, uuganon qaa eji, nono ii saanon mobombaajon mojon. Goonon Nazaret paati tuun iikawaa qaaya ii balon so jegi ejembanon qotogogi leelee iikanon niinonngiinon qaa mamaga jen kazi amakeju. Paati tuun iikawaa bujuya ii gejanananon kaen kemero monjon.”

²³ Kaen jen Poolnon qaa mombo jewaatiwaa kamban mon arengogi. Ii arengogi Juuda ejemba jaasoononon kamban iikanon kan Pool miri raroti, iikanon ajoroogi. Ajoroogi umugawodeen kanain Anutu bentotonaa kania jen asarin laligoro goman tiiro. Jiisaswaa kania moma yagon moma laarin uuwoi mesaowutiwaaajon kaparan koma uukuukuu men onoma laligoro. Wala Mooseswaanon Kana qaa ano gejatootoo ejemba yonoonon Buju Tere weenjon qaa iikanonadeen

kanain Jiisaswaa kania inisaama iikanon qendeema nanon jen laligoro. ²⁴ Buna qaa kaen jen laligoro tosanon uuwoi mesaon moma laarigito, tosanon ii mende moma laarin tompin laligogi. ²⁵ Angia uumotoon mende ama aon batugianon roromongo tuun woi koloon deembombaajon angi. Deembombaajon angi Poolnon qaa kokaanagadeen injjoro, “Unja Toroyanon qaa mon gejatootoo eja Aisaiawaa uutanon sane qero ambosakonurugia injjoroti, ii mono onoo saregiaga tororo jero. ²⁶ *Aisaianon qaa ii kokaen jerota eja,

‘Gii mono ejemba tuun koi yonoonon kema kokaen injjona mobu:

Ono gejagia ama qaa onanon momago kania moma bimbimgon kilen mende moma asariwuya.

Jaagianon uun iwoi onanon iimago kania iima bimbimgon kilen mende iima kotowuya.

²⁷ Ejemba tuun koi yonoo uugianon mono kotiin gojoma eja.

Gejagianon qaa moma bimbimgon jaagia komujulaan laligoju.

Kaen mende koloowuyagati een, mono jaagianon iwoi saanon iima koton gejagianon qaa moma uugianon kania moma asarin uugia meleenji niinon ii saanon men qeangon onombenaga.’ ”

²⁸ Poolnon qaa ii jendaboron kokaen injjoro, “Kawaajon onono mono qaa kota koi saanon moma yagowu: Anutunon hamoqeqewaa Buna qaaya

* **28:26:** Ais 6.9-10

ii mono waba kantri yoŋoonoŋ ano kembaa. Yoŋoonoŋ keno yoŋonoŋ ii saanoŋ geja ama mobuya.” ²⁹ (Poolnoŋ kaen jendabororo Ju-uda yoŋonoŋ aŋgiodeen geriawo jenonkooli ama niinonŋiinon amigi uma kamaan ano mesaon kenŋi.)

³⁰ Poolnoŋ iyaŋaajoŋ miri moŋ tatawaga sewana meŋ iikawaa uutanoŋ gbani woi kuuyagadeen eŋ laligoro. Iikanoŋ laligoŋ ejemba daeŋ yoŋonoŋ iibombaajoŋ kagiti, iinoŋ ii kuuya saanoŋ koma horoŋ oŋoma laligoro.

³¹ Awasanƙaka qaganoŋ nama Anutu bentotoŋaa kania jeŋ asariŋ uukuukuu meŋ oŋoma laligoro. Poŋ Jiisas Kraist moma mubutiwaajoŋ Anutu hamoqeqewaa kania kuma oŋoma laligoro. Kaen laligoro moŋnoŋ mende qotogoŋ muro laligoŋ kouma laligoro. Kiaŋ.

**Uumeleembaa Buŋa Tere Soomongo Gbilial
The New Testament and portions of the Old
Testament in the Borong Language of Papua New
Guinea
Sampela hap Buk Baibel long tokples Borong long
Niugini**

Copyright © 2002, 2011 The Bible Society of Papua New Guinea

Language: Borong

Translation by: Wycliffe Bible Translators

This translation is made available to you under the terms of the Creative Commons Attribution-Noncommercial-No Derivatives license 4.0.

You may share and redistribute this Bible translation or extracts from it in any format, provided that:

You include the above copyright and source information.

You do not sell this work for a profit.

You do not change any of the words or punctuation of the Scriptures.

Pictures included with Scriptures and other documents on this site are licensed just for use with those Scriptures and documents. For other uses, please contact the respective copyright owners.

2015-01-26

PDF generated using Haiola and XeLaTeX on 21 Feb 2024 from source files dated 31 Aug 2023

63589f8b-9426-5ce2-9520-ca0cf2b65c47